

Ο ΠΟΛΙΤΗΣ

δεκαπενθήμερος

Φθινόπωρο, τὰ σχολεῖα ἀνοίξαν

Παρασκευή 19 Σεπτεμβρίου 1997 • τεύχος 40 • δρχ. 800

Ο ΠΟΛΙΤΗΣ
Δεκαπενθήμερος
Παρασκευή 19 Σεπτεμβρίου 1997
τεύχος 40 • δρχ. 800

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΣΥΝΔΡΟΜΕΣ

Ελλάδα

Ετήσια (24 τεύχη): 15.000 δρχ.
Εξαμηνιαία (12 τεύχη): 7.500 δρχ.
Φοιτητική (24 τεύχη): 10.000 δρχ.

Ευρώπη

Ετήσια (24 τεύχη): 17.000 δρχ.

Άλλες χώρες

Ετήσια (24 τεύχη): 20.000 δρχ.

ΕΚΔΟΤΗΣ

Άγγελος Έλεφαντης
Κέκροπος 2, Αθήνα 105 58
Τηλ. 3239645 • FAX 3227706

ΔΙΑ ΓΥΜΝΟΥ ΟΦΘΑΛΜΟΥ

ΛΟΥΚΙΑ ΡΙΤΣΑΡΝΤΣ, Νταϊάνα Σπένσερ: η βασίλισσα των φτωχών.....	5
ΒΑΣΙΛΗ ΖΟΥΝΑΛΗ, Όλυμπιακοί αγώνες: Τι κάνουμε;..	7
ΑΓΓΕΛΟΥ ΕΛΕΦΑΝΤΗ, Ό θόρυβος.....	9
ΑΓΓΕΛΟΥ ΕΛΕΦΑΝΤΗ, Τό άλκοτέστ.....	11
ΓΙΩΡΓΟΥ ΚΑΡΡΑ, Από τό ελεύθερο πανεπιστήμιο στο ελεύθερο επάγγελμα.....	12
ΑΓΓΕΛΟΥ ΕΛΕΦΑΝΤΗ, Η μειοψηφία μεταρρυθμίζει... ..	16

ΝΙΚΟΥ ΘΕΟΤΟΚΑ, Μέτωπο Παιδείας (I).....	18
ΑΓΓΕΛΟΥ ΜΑΤΘΑΙΟΥ, Τρισβάρατά τά ελληνικά των	21
ΓΕΡΑΣΙΜΟΥ ΒΩΚΟΥ, Η φιλοσοφία και οι ιστορίες της	24
ΒΑΣΙΛΗ ΚΡΕΜΜΥΔΑ, Η όθωμανική αυτοκρατορία και ή αναγκαστική αυτόνόμηση τοῦ έμπορίου	30
ΔΗΩ ΚΑΓΓΕΛΑΡΗ, Καλαμάτα όχι Έπίδαυρος	34

ΚΑΙ ΓΡΑΜΜΑΤΑ ΓΝΩΡΙΖΩ

ΝΤΙΝΟΥ ΧΡΙΣΤΙΑΝΟΠΟΥΛΟΥ, Για τήν μεταπολεμική ποίηση τής Άριστερᾶς	36
ΓΙΑΝΝΗ ΔΑΛΛΑ, Τό νόμισμα.....	37
ΓΙΩΡΓΗ ΓΙΑΤΡΟΜΑΝΩΛΑΚΗ, Η Ειρήνη εκχριστιανίζεται και εκθέτει τό φύλο της.....	42
ΛΑΜΠΗΣ ΚΑΨΕΤΑΚΗΣ, Η ποίηση ως ειρωνική πτήση..	45
ΠΑΝΑΓΙΩΤΗ ΚΙΜΟΥΡΤΖΗ, Δοκίμιο και έπιστημονικός λόγος.....	48

ΝΑ ΣΑΣ ΥΠΟΚΙΝΗΣΕ
Η ΒΡΥΞΕΛΛΑ
ΝΑ ΤΟ ΣΥΖΗΤΗΣΑΜΕ

Του Χρήστου Πικριδά

Παρακαλούμε όσους έχουν τεύχη τοῦ Πολίτη τής περιόδου 1976-1986, δηλαδή από τό 1 έως τό 73, διπλά ή τά προορίζουν για τά σκουπίδια, νά μᾶς τά δώσουν. Πολλά έχουν εξαντληθεί και μᾶς τά ζητοῦν. Χρειάζεται ανακύκλωση.

Νταϊάνα Σπένσερ: ἡ βασίλισσα τῶν φτωχῶν

Ἐνα ἑκατομμύριο δολάρια πιάνουν, σύμφωνα μέ τίς πρώτες ἐκτιμήσεις, οἱ «καυτές» φωτογραφίες τῶν παραμορφωμένων πτωμάτων τῆς Νταϊάνα Σπένσερ καί τοῦ φίλου της, Ντόντι Ἄλ Φαγιέντ. Εἰς πείσμα τῆς «συζήτησης», πού ξεκίνησε ὕστερα ἀπό τό θανατηφόρο αὐτοκινητιστικό δυστύχημα σέ κεντρικό τούνελ, σχετικά μέ τά ὄρια εὐπρέπειας τοῦ Τύπου καί τήν ἀνάγκη δημιουργίας ἑνός εὐρωπαϊκοῦ νομοθετικοῦ πλαισίου πού νά τά καθορίζει. Βέβαια, γιά ὄσους συνειδητοποιοῦν τούς ἀστρονομικούς ἀριθμούς πωλήσεων τῶν σχετικῶν ἐντύπων, ἡ «συζήτηση» θά ὀδηγηθεῖ ἀναπόφευκτα σέ τέλμα παρά τόν δῆθεν ἀποτροπιασμό τοῦ γαλλικοῦ *Paris Match*, πρωταθλητοῦ τοῦ παπαρτσισοῦ γαλαζοαίματων, ἢ τῆς ντροπαλῆς διαπίστωσης Ἀμερικανῶν δημοσιογράφων ὅτι ὁ Τύπος ἴσως νά τό παρατραβᾷ μερικές φορές.

Δέν ἔλειψαν ἐπίσης οἱ ὑποψίες τῶν τηλεοπτικῶν Πουαρώ περί δολιοφθορᾶς στήν πριγκιπική Μερσεντές, ἀποφεύγοντας νά ἀπαντήσουν μέ συνέπεια στό πρώτο ἐρώτημα πού κατευθύνει τίς ἔρευνες τοῦ προσφιλοῦς ἥρωα τῆς Ἀγκάθα Κρίστι: «Ποιόν ὠφελεῖ ὁ φόνος;» Ἀκολούθησαν ὑπαινιγμοί περί μηχανικῆς ἀνεπάρκειας τῆς Μερσεντές πρὸς φρίκη τῆς γνωστῆς αὐτοβιομηχανίας πού ἔσπευσε νά διακηρύξει τήν ἀθωότητά της σέ συνέντευξη Τύπου στή Φραγκφούρτη.

Ἡ πριγκίπισσα τῆς Οὐαλίας, εἶπαν οἱ ἄτυπες νεκρολογίες της στά διεθνή καί ἑλληνικά κανάλια, γοήτευε τό κοινό. Ἐξαιτίας τῆς «ραγισμένης καρδιάς της ὡς γυναίκας», ὑποθέτω. Ἡ Νταϊάνα ἦταν ἡ πριγκίπισσα ἑνός ρόζ μυθιστορήματος πού ὠρίμασε σέ δημόσιο αὐτόφωτο πρόσωπο μέσα ἀπό τά δεινά τοῦ γάμου της μέ τόν μελλοντικό (ἴσως) βασιλιά τῆς Βρετανίας. Πολλές «ραγισμένες γυναικεῖες καρδιές» τήν ἐκτίμησαν γιά τήν ἀπόφασή της νά μὴ διατηρήσει ἕναν προσχηματικό γάμο παρά τά μελλοντικά ὀφέλη, ξεχνώντας ἴσως ὅτι τό πολυμαγευρέμενο διαζύγιο μέ τίς θεσμικές ἐπιπλοκές του ἦταν ἡ βούληση τῆς «κακίας πεθερᾶς».

Σύμφωνα μέ δηλώσεις της πού ἀπλόχερα «διέρρευε» στόν Τύπο, ἡ πριγκίπισσα ὑπέφερε σέ ἕνα γάμο ὅπου «ὑπῆρχε συνωστισμός». Τό «ἄλλο» πρόσωπο δέν ἦταν παρά μία γυναίκα πού συχνά ὁ Τύπος χλεύασε γιά τήν ἡλικία της καί τήν ἐμφάνισή της. Ἡ κακιά μάγισσα πού ἔκλεψε τήν καρδιά ἑνός πρίγκιπα. Πρίγκιπα πού —σύμφωνα μέ τίς δικές του «διαρροές»— ἀσφυκτιοῦσε παντρεμένος μέ μία γυναίκα, μέ τήν ὁποία —ἔλεγε— δέν ἐπικοινωνοῦσε.

Ἡ τετριμμένη ἱστορία (αὐτός-αὐτή-καί-ἡ «ἄλλη»), ἡ ὁποία σέ λιγότερο ἀριστοκρατικές ἐκδοχές φιγουράρει συχνά-πυκνά στίς σελίδες τῶν ἐπονομαζόμενων γυναικειῶν περιοδικῶν μαζί μέ συνταγές ἐπιτυχίας εἴτε πρὸς «αὐτήν» εἴτε πρὸς τήν «ἄλλη», διανθίστηκε μέ κτυπήματα κάτω ἀπό τή ζώνη, στά ὁποῖα ἡ Νταϊάνα καί τό ἐπιτελεῖο της δέν εἶχαν σέ τίποτα νά ζηλέφουν ἀπό τούς «ἐχθρούς» τους, μέ ἀστρολόγους καί χαρτορρίχτες, μέ τίς ἐξομολογήσεις στόν Τύπο (ἔναντι ἀδρῆς ἀμοιβῆς) ἑνός «εὐνοουμένου» της πρωταθλητῆ τοῦ πόλο, μέ μία ἐξωδικαστική διευθέτηση ὕψους 1,7 ἑκατομμυρίων στερλίνων ὅλα γιά τήν τέρψη καί τή διαπαιδαγώγηση τοῦ ἀναγνωστικοῦ κοινοῦ.

Τό διαζύγιο ἔκανε καλὸ στήν Νταϊάνα, ἔτσι τουλάχιστον ἔλεγαν τά ἐξειδικευμένα περιοδικά: καθιέρωσε ἕνα πιό ἀτημέλητο, πιό χαλαρὸ «λούκ», πού ἄλλωστε ἀντικατόπτριζε τόν τίτλο της: μιᾶς πριγκίπισσας τῆς Οὐαλίας ἄνευ σπιθαμῆς οὐαλικῆς γῆς. Τό Μπάκιγγαμ ἄλλωστε τῆς εἶχε ἀφαιρέσει τό δικαίωμα νά ἀποκαλεῖται «Ἰψηλότητά Της» καθώς καί ἄλλα μικρά προ-

νόμια ἀνούσιου ἐντυπωσιασμοῦ πού ἐπιβάλλει τό βρετανικό πρωτόκολλο στίς συναναστροφές τῶν κοινῶν θνητῶν μέ μιά πραγματική πριγκίπισσα. Μικροπρέπειες —κατά τήν Νταιάνα— τίς ὁποῖες φίλοι καί ἐχθροί γνώριζαν ὅτι ἡ μελλοντική βασιλομήτωρ δέν θά συγχωροῦσε ὅταν ἔφτανε τό πλήρωμα τοῦ χρόνου.

Ἡ Νταιάνα συνέχισε νά ἐπιδίδεται σέ ἀγαθοεργίες καί δημόσιες σχέσεις, γιά τίς ὁποῖες οἱ ἐμπειρογνώμονες ἐκτιμοῦν ὅτι εἶχε σπάνιο ταλέντο. Δέν διαθέτω τίς γνώσεις γιά νά τό κρίνω. Ἡ Νταιάνα ἄνευ προοπτικῆς πραγματικοῦ στέμματος θέλησε νά γίνει ἡ «Βασίλισσα τῶν Καρδιῶν» καί χάρη στήν κοινωνική παθητικότητα καί τήν ἰδεολογία πού τήν δικαιώνει θά ἔλεγα ὅτι τά κατάφερε. Ἡ ἰδιωτική ζωή τῆς Νταιάνα Σπένσερ δέν παρουσιάζει ἐνδιαφέρον: ἦταν μιά ὁμορφη, νέα, πλούσια γυναίκα πού βρῆκε τόν ἴδιο ἀνούσιο θάνατο ὅπως δυστυχῶς τόσο ἄλλοι πάνω στήν ἄσφαλτο.

Ὁ ἑλληνικός Τύπος βιάστηκε νά τή βαπτίσει «θλιμμένη», ἔχοντας ἔξωμείνει, ἀπό ἄποψη νοοτροπίας, στή Σοράγια τῆς δεκαετίας τοῦ '60 καί στίς τότε ἀντιλήψεις περί παντρολογήματος, συζυγικῆς ἀρετῆς καί γυναικείας εὐτυχίας. Τό πιό ἐνδιαφέρον στοιχεῖο ὅμως στήν ἀκατάσχετη νεκρολογία τῆς Νταιάνα Σπένσερ εἶναι ἡ τόσο αὐτονόητη ἀποδοχή τῆς φιλανθρωπίας ἀπό δικούς καί ξένους δημοσιογράφους. Μιάς δραστηριότητος πού στή Βρετανία, μιά κοινωνία μέ ἀπροκάλυπτα ταξικά χάσματα, συνδυάζει τό εὐγενές σπόρ μέ τό συγχωροχάρτι.

Φιλάνθρωπο ἦταν π.χ. γιά ὄσους ἐνθυμοῦνται τά παιδικά ἀναγνώσματά τους καί τό παρθεναγωγεῖο ὅπου ἐγκλείσθη ἡ ἡρωίδα τῆς Σαρλότ Μπροντέ, Τζέην Ἔηρ. Ἀπαραγνώριστο γιά ὀλόκληρες γενεές παιδιῶν ξεπρόβαλε μέσα ἀπό τίς σελίδες τοῦ βιβλίου τό ἀποκρουστικό πρόσωπο τῆς ἐλεημοσύνης: τό πάντρεμα τοῦ οἴκου καί τῆς μιζέριας. Οἱ ἄγουροι τότε ἀναγνώστες συνειδητοποιοῦσαν —στοιχηματίζω— καλύτερα ἀπό τούς νεκρολόγους τῆς νεκρῆς πριγκίπισσας τή βασική της προϋπόθεση: ἀκλόνητη ἀνισότητα στήν κατανομή τοῦ πλοῦτου. Ζωή καί θάνατος τῶν φτωχῶν στά πόδια τῆς καλῆς θέλησης τῶν πλουσίων.

«Βασίλισσα τῶν φτωχῶν» χαρακτήρισε τήν Νταιάνα κανάλι τῆς ἑλληνικῆς τηλεόρασης, ἐμπνευσμένο, ὑποθέτω, ἀπό τόν ὑπότιτλο θεατρικῆς παραγωγῆς φιλόπτωχου περιεχομένου, «α λα μπουζαντίν». Οἱ ταπεινοί καί οἱ καταφρόνεμένοι: τό φόντο τῆς ἄβουλης μάζας, πάνω στό ὁποῖο λάμπει τό ἀστέρι τῆς ἐκάστοτε ἀληθινῆς ἢ φικτίβ πριγκίπισσας.

Λουκία Ρίτσαρντς

Ὁ θόρυβος

Δέν ξέρω ἂν εἶναι νομικά βásiμη ἡ εἰσαγγελική παραγγελία πρὸς τήν Τροχαία νά δημεύει τά δίκυκλα πού οἱ ὁδηγοί τους ἐπιδίδονται σέ σοῦζες, ἀρέσκονται σέ αὐτοσχέδιους ἀγῶνες ταχύτητας ἀκόμη καί μέσα στήν πόλη καί προκαλοῦν ἐκκωφαντικούς θορύβους μέ τίς ἐξατμίσεις τους. Ἐκεῖνο πού ξέρω, καί τό ξέρει ὁ καθένας ἀπό τήν καθημερινή του ἐμπειρία, εἶναι ὅτι ὅταν σέ κάποιον τομέα τά πράγματα σαπίζουν, τότε ἡ μόνη γλώσσα πού γνωρίζει τό κράτος εἶναι

τοῦ Ποινικοῦ Κώδικα καί τῆς ἀστυνομίας. Ἔτσι, γιά παράδειγμα, ὅταν τά πάσης φύσεως τροχοφόρα καταργοῦν τό πεζοδρόμιο σταθμεύοντας ἐπάνω του διαγωνίως καί καθέτως, τότε ὁ δήμαρχος τά φράζει μέ σιδερένια κάγκελα. Κατάντησαν σιδερόφρακτοι οἱ δρόμοι τῆς Ἀθήνας: περπατᾶμε πίσω ἀπό κάγκελα, σάν τά θηρία στό κλουβί.

Ἡ Ἀθήνα, ὅπως καί οἱ περισσότερες πόλεις τῆς Ἑλλάδας, ἔχει τό θεῖο δῶρο νά μήν εἶναι ἐπίπεδη. Τό λεκανοπέδιο διακόπτεται ἀπό λόφους, λοφίσκους, ἀνηφορίες, κατηφορίες, σπάνια τό πόδι σου γνωρίζει τό ἴσιωμα, ἄν ὑποθεθεῖ ὅτι τό χρησιμοποιεῖς γιά τή μετακίνηση στό χῶρο. Δυσκολεύεται καί τό τροχοφόρο, δίκυκλο ἢ τετράκυκλο, σ' αὐτές τίς ἀνηφορίες, μουγκρίζει, ἀσθμαίνει στό μαρσάρισμα. Κι ὅπως οἱ περισσότεροι δρόμοι κατάντησαν κάτι λούκια ἀνάμεσα στίς πολυκατοικίες, τά ὑπερβολικά ντεσιμπέλ, μαζί μέ τή ρύπανση, εἶναι ἡ πιό ὑλική πλευρά τῆς ἀτμόσφαιρας στήν πόλη. Κι ἄν τό νέφος κάνουμε πῶς δέν τό καταλαβαίνουμε καί συνεχίζουμε τήν ἀναπνοή μας, ὁ θόρυβος, ἐνῶστε καί ὁ κρότος, δέν γνωρίζει ἐμπόδια. Ἐπίμονος, χώνεται παντοῦ, σ' ἀφτιά μας, σ' ἀσπίτια μας, στή δουλειά, τήν ὥρα τοῦ ὕπνου καί τοῦ ξύπνιου. Δέν εἶναι βέβαια τά τροχοφόρα οἱ μόνοι ὑπαίτιοι τῆς ἠχορρύπανσης —ἐπί τῆ εὐκαιρία, γιατί ἠχορρύπανση, λέξη τεχνική, κι ὄχι νέτα-σκέτα θόρυβος, κρότος;—, τσοντάρουν καί οἱ ἀκατασίγαστες μπετονιέρες καί τά κομπρεσέρ καί οἱ βιοτεχνίες καί τά μεγάφωνα τῶν ἐκκλησιῶν (μερικῆς ἐπιμένον μέ τά μεγάφωνα τους, ἀκόμη καί στόν ἐσπερινό νά μᾶς πείσουν γιά τήν ἀνάγκη ἑσωτερικῆς γαλήνης καί τῆς εὐλαβικῆς ἐνατένισης) καί τά μελοποιημένα σύνεργα στή διαπάσῶν ἀπό τά παράθυρα τῶν πολυκατοικιῶν καί τῶν αὐτοκινήτων καί τά ὑψηλῆς ἐντασης στερεοφωνικά τῶν μπάρ καί τῶν καφενείων καί τά ἀεροπλάνα, ἀκόμη καί οἱ συμπαθέστατοι Τσιγγάνοι πού μέ μικρόφωνα τους, ἰδίως Κυριακή πρωί, διαλαλοῦν τήνπραμάτεια τους. Ἐν πάση περιπτώσει μέσα στό θόρυβο ζοῦμε. Γι' αὐτό ἄλλωστε ὀρισμένες τάσεις τῆς σύγχρονης μουσικῆς («γιά τίς μάζες» ἐννοεῖται) προσπαθοῦν νά ἐνσωματώσουν φυσικούς ἢ τεχνητούς θορύβους μέσα στή μελωδία καί ἐν πάση περιπτώσει ἡ ἐπαναληπτικότητα τοῦ ἔντονου καί ἐντακτικοῦ ρυθμοῦ συνιστᾶ πλέον τήν κύρια πρὸς κατανάλωση μουσική πραγματικότητα.

Σ' αὐτόν τόν διάκοσμο τοῦ θορύβου, τόν ὁποῖο ὑπομένουμε χωρὶς νά τόν συνηθίζουμε, πρωταγωνιστικό ρόλο παίζουν τά «μηχανάκια». «Ὅχι τά μηχανάκια τοῦ Κουμανταρέα, ἀλλά αὐτός ὁ ἀνθρωπόμορφος δίκυκλος κένταυρος, μέ τό, συνήθως, ἀστροναυτικό κεφάλι. Τό μηχανάκι μικροῦ κυβισμού, «παπάκι» ἐπί τό τρυφερότερον ἢ ἡ μηχανάρα τῶν πολλῶν κυβικῶν εἶναι ἡ πιό συνηθισμένη φιγούρα τῆς ἐποχούμενης πόλης. Γεμάτο βλάβες, συμπαραλιασμένες ἐξατμίσεις, κακοσυντηρημένο, πανάρχαιο σαράβαλο συχνά καί βαρυφορτωμένο, ἀνεβοκατεβαίνει τίς ἀνηφορίες, κι ὅποιον πάρει ὁ χάρος. Δέν ὑπάρχει ἠλικιωμένος ἀνθρώπος, ἄρρωστος, παιδί, ἄτομο μέ δύσκολο τόν ὕπνο, ἀνθρώποι πού κουβεντιάζουν καί δέν ἀκούγονται, πού ἠρεμοῦν, πού διαβάζουν, δέν ὑπάρχει κανεὶς μας τελικά πού νά μήν τινάχθηκε στόν ἀέρα πολλές φορές τήν ἡμέρα ἐπειδὴ πέρασε κάποιον μηχανάκι ἢ μηχανάρα. Ἔτσι! Δέν λέω, καί θά ἦταν πολύ πληκτικό, ὅτι θά ἔπρεπε στόν ἀέρα νά ἀντηχεῖ ἡ «Ποιμενική» καί νά ἀκούγονται τιτιβίσματα πουλιῶν. Ἀλλά μέ τόν συνεχῆ θόρυβο πῶς νά συνυπάρξεις, πῶς νά ζήσεις μέ τό θόρυβο καί τόν κρότο;

Τό μηχανάκι, καί μάλιστα τό παπάκι ἔλυσε προβλήματα πολλά. Βολικό, φθηνό, εὐέλικτο ζιζάνιο σάν τόν Μίκυ Μάους καί ἀπέθαντο, σοῦ βγαίνει πάντα μπροστά, παρκάρει παντοῦ, μέσα σ' ἀποτιλιαρίσματα εἶναι τό μόνο μέσο πού τρώει τήν ἀπόσταση, ἐργαλεῖο δουλειᾶς ἰδίαιτερα τοῦ νέου καί τοῦ φτωχοῦ. Ἀφοῦ ἡ κοινωνία μας δέν μπόρεσε νά λύσει ἀλλιῶς, πιό ἀνθρώπινα, τό πρόβλημα τῆς μετακίνησης, κατέληξε στό χειρότερο μέσο: μέ τίς μεγαλύτερες σπονδῆς αἵματος καί τόν ἀφόρητο θόρυβο.

Κ ἔρχεται τώρα τό κράτος νά πατάξει αὐτή τή σύγχρονη πληγή, δημεύοντας τά δίκυκλα πού προξενοῦν «ἐκκωφαντικό» θόρυβο. Δέν πρόκειται γιά τίς σοῦζες, τίς κόντρες καί τούς «ἀγῶνες». Ὑπάρχουν, ἀλλά ποσοστιαία εἶναι ἐξαιρέσεις. Τό συνηθισμένο, τό καθημερινό, αὐτό πού προξενοῦν ὅλοι οἱ Κένταυροι καί οἱ Κενταυρίνες — ὑπῆρχαν Κένταυροι θηλυκοῦ γένους; Δέν θυμᾶμαι— ἐν παντί τόπω καί χρόνω εἶναι ὁ θόρυβος, ἐκκωφαντικός ἤ μή. Καί οἱ δύο τήν ἴδια δουλειά κάνουν: μᾶς τή «σπᾶνε».

Ἀλλά λύνεται αὐτό τό πρόβλημα, κύριε εἰσαγγελέα, μέ τή δήμευση καί τήν ἐνεργοποίηση τοῦ ἄρθρου 15 τοῦ Κώδικα Ὀδικῆς Κυκλοφορίας σέ συνδυασμό μέ τό ἄρθρο 290 τοῦ Ποινικοῦ Κώδικα πού προβλέπει τή διατάραξη τῆς ἀσφάλειας τῶν συγκοινωνιῶν; Λύνεται μέ τή δήμευση πενήντα, ἑκατό τροχοφόρων; Μπορεῖτε νά πείσετε ὅτι ἡ συμπεριφορά αὐτή εἶναι ἀντικοινωνική ὅταν ὀλόκληρη ἡ κοινωνία τήν παράγει, τήν ἀναπαράγει σέ ὀλοένα καί ὑψηλότερο ἐπίπεδο ἢ ἔστω τήν ἀνέχεται; Μπορεῖτε νά πείσετε ὅτι τό μέτρο τῆς δήμευσης εἶναι σωστό καί δίκαιο ὅταν ἡ ἴδια ἡ κοινωνία, ἐκτός ἀπό τήν περιστασιακή δυσφορία πού ἐξαντλεῖται σέ κάποιες χριστοπανηγυρίες, εἶναι ἀπόλυτα συμβιβασμένη μέ τό θόρυβο; Ὅταν ἡ ἴδια ἡ κοινωνία ἔχει ἐγκατασταθεῖ μέσα στό θόρυβο, πού ἔγινε τρόπος ζωῆς; Ὅταν οἱ νέοι μέσα στό σπίτι μεγαλώνουν μέ τήν ὑπερένταση τοῦ CD καί τά ἐκκωφαντικά ντεσιμπέλ τῶν μπάρ, τῶν ἐλληνάδικων καί τῶν σκυλάδικων, ὅταν ἡ μπετονιέρα δέν σταμάτησε οὔτε στιγμή τά τελευταία σαράντα χρόνια, μπορεῖτε ξαφνικά νά τραβήξετε μιά γραμμή ἀνάμεσα στόν φυσιολογικό καί ἄρα ἐπιτρεπτό θόρυβο καί τόν ἐκκωφαντικό καί ἄρα ποινικῶς κολάσιμο;

Διότι, κύριε εἰσαγγελέα, πολλοί συμφωνοῦμε ὅτι ὁ ἐκκωφαντικός θόρυβος εἶναι ἀντικοινωνικό πράγμα, ὅτι διαταράσσει τή συμβίωση, ὅτι κανείς δέν ἔχει τό δικαίωμα νά σέ ξυπνάει. ὅτι τό δικαίωμα στόν ὕπνο καί τή γαλήνη εἶναι ἱερό, ἀλλά πρέπει νά λάβετε ὑπόψη ὅτι αὐτές οἱ ἀντικοινωνικές συμπεριφορές εἶναι ἐκδηλώσεις ἑνός πολιτισμοῦ παραδομένου στους σύγχρονους μύθους, εἶναι προϊόντα τοῦ πολιτισμοῦ τῆς κακογουστίας, τοῦ ἀτομικισμοῦ, ἑνός ἀπρόσωπου καί αὐτιστικῆς ἔθους, τοῦ σύγχρονου habitus, πού θά ἔλεγε ὁ κοινωνιολόγος Μπουρντιέ. Δέν ἀντιμετωπίζονται μέ μέτρα τέτοιου εἴδους. Ἄλλωστε ἂν θά θέλατε νά εἴσθε δίκαιος καί νά ἐφαρμόσετε τό νόμο σέ κάθε περίπτωση «θορυβοποιῶ», θά μετατρέπατε τήν Ἑλλάδα σέ ἕναν ἀπέραντο Κορδαλλό.

Νά ἀφεθοῦν, λοιπόν, τά πράγματα νά ὀδεύουν πρὸς τό πούθενά; Φοβᾶμαι ὅτι αὐτό θά γίνει, μέ ἢ χωρίς εἰσαγγελικές παραγγελίες γιά τό θόρυβο, ὅπως γιά τόσα ἄλλα πράγματα. Διότι οἱ ἰσχύουσες πραγματικότητες αὐτοῦ τοῦ πολιτισμοῦ δέν ἔχουν μέσα τους τίς δυνατότητες αὐτοαναίρεσής τους. Μποροῦμε ὅμως — ποιοί τάχα; — νά τραβᾶμε καθημερινά τή γραμμή ἀνάμεσα στό ἀνθρώπινο καί τό κοινωνικά ἀπάνθρωπο στίς δικές μας συμπεριφορές, στίς δικές μας ἀξίες, στά δικά μας habitus. Ὁ ποινικός κολασμός εἶναι χρήσιμος ὅταν πατάσει τήν ἀντικοινωνική ἐξαίρεση καί τότε ἔχει γενική κοινωνική συναίνεση: θεωρεῖται ἀπ' ὅλους καί δίκαιος καί ἐπιβεβλημένος γιατί ὁ ὑπαίτιος διασπᾶ μιά κοινωνική σύμβαση πού ὅλοι τή θεωροῦμε ἀναγκαία. Ὅταν ὅμως ὀλόκληρη ἡ κοινωνία ζεῖ καί ἀνέχεται τήν ἴδια της τήν ἀντικοινωνικότητα τότε τά μέτρα καί ἡ ἀστυνόμευση ἀργά ἢ γρήγορα πέφτουν στό κενό. Ἀπλῶς ἠθικολογοῦμε καί σέ στιγμές ἔξαρσης ἀστυνομεύουμε. Τό ζήτημα εἶναι νά βγάλουμε τό θόρυβο τουλάχιστον ἀπό τή δική μας ζωή. Καί γιά τό σκοπό αὐτό δέν μᾶς χρειάζονται εἰσαγγελικές παραγγελίες οὔτε περισσότερη ἀστυνόμευση. Τά αὐτιά μας χρειάζομαστε. Ὑστερα βλέπουμε.

Ἄγγελος Ἐλεφάντης

Τό ἀλκοτέστ

Ἡ εἰσαγγελική παραγγελία καί οἱ δικαστικές ἀποφάσεις πού ἀκολούθησαν γιά κατάσχεση αὐτοκινήτων, τῶν ὁποίων οἱ ὀδηγοί εἶχαν ξεπεράσει τά ἐπιτρεπόμενα ὄρια κατανάλωσης οἰνοπνεύματος, ἔχουν ἀποκτήσει ἤδη ἐνθερμούς θιασῶτες ἀλλά καί πολλούς πολέμιους σφοδρῶς πολέμιους. Στή σχετική συζήτηση μάλιστα, σέ ἐφημερίδες καί ἠλεκτρονικό Τύπο, τό ζήτημα ἔχει πολιτικοποιηθεῖ. Ἡ δήμευση θεωρεῖται ἀπό ὀρισμένους ἐκδήλωση αὐταρχικοῦ κράτους, μίμηση τοῦ ἀμερικανικοῦ μέτρου τῆς ποτοαπαγόρευσης, προσβολή τοῦ δικαιώματος τῶν πολιτῶν στή νύχτα, ἐπέμβαση στήν ἰδιωτική ζωή τῶν ἀνθρώπων, σκλήρυνση τῆς καταστολῆς καί τῶν ποινικῶν νόμων, κατάρρηση τῆς ἀρχῆς τῆς ἀναλογικότητας μεταξύ παράβασης καί ποινῆς. Καί πραγματικά: Ἐκτός ἀπό τό πρόστιμο καί τή στερητική τῆς ἐλευθερίας ποινή, νά χάνεις ἐπιπλέον ἕνα αὐτοκίνητο πέντε, δέκα καί δεκαπέντε ἑκατομμυρίων δραχμῶν, ἐπειδή ἤπιες ἕνα ποτήρι παραπάνω, μοιάζει ὑπερβολικό. Πολύ περισσότερο πού ἐνῶ οἱ σχετικές προβλέψεις καί τοῦ Ποινικοῦ Κώδικα καί τοῦ Κώδικα Ὀδικῆς Κυκλοφορίας ὑπῆρχαν ἀπό χρόνια ἀλλά ποτέ δέν εἶχαν ἐπιβληθεῖ ποινές δήμευσης τοῦ τροχοφόρου τῶν παραβατῶν. Μέχρι πού θά μπορούσε νά πεί κανεῖς ὅτι οἱ σχετικές διατάξεις εἶχαν περιπέσει σέ ἀχρησία. Καί πολλοί λένε ὅτι δέν μπορεῖ νά ἐφαρμόζεται ξαφνικά, φέτος τό καλοκαίρι, ἕνα μέτρο πού ὄλοι τό εἶχαν ξεχάσει, πολίτες καί δικαστικές ἀρχές.

«Ξαφνικά», ὅμως, πολλαπλασιάστηκαν τά θανατηφόρα κρούσματα, ὀφειλόμενα στή μέθη τῶν ὀδηγῶν, ἄν καί πάντα ὑπῆρχαν. Ὁ μεθυσμένος ὀδηγός καί τά θύματά του δέν ἦταν κάτι σπάνιο. Ὡστόσο ἄν γιά τήν πριγκίπισσα Νταγιάννα χύθηκε τόσο δάκρυ, ἐλάχιστα ἀνατρίχιασαν οἱ ἄνθρωποι ὅταν μιά μεθυσμένη κοπέλα θέρισε δύο ἄλλα κορίτσια στήν Ποσειδῶνος πρὶν ἀπό λίγο καιρό.

Ὁ πιωμένος ὀδηγός δέν εἶναι κάποια σπάνια ἐξαίρεση, μιά σπάνια στιγμή ἔξαρσης πάνω στό ξεφάντωμα. Εἶναι μιά συνήθης, μιά καθημερινή παράβαση, ὅπως τό παράνομο παρκάρισμα, καί τόσα ἄλλα. Ὅχι γιατί ὁ Ἕλληνας εἶναι ἀτίθασος ἀπό χαρακτήρα, ἀνέμελος καί «θερμός» ὡς μεσογειακός ἀλλά ἀπλούστατα γιατί, ὅπως καί ὄλες οἱ ἄλλες παραβάσεις, τόν βολεύουν. Ἐνα βόλεμα εἶναι ἡ παράβαση, κανένας δόλος δέν ὑπάρχει, καμιά πρόθεση δέν ἔχεις νά σκοτώσεις τόν ἄλλο εἴτε π.χ. μέ τήν ὑπερβολική ταχύτητα εἴτε ὀδηγώντας πιωμένος. Νά, ὅμως, πού σκοτώνεις. Ἐνδέχεται νά σκοτώσεις. Καί νάί μὲν δέν τό ἀποδέχεσαι, νάί μὲν δέν εἶναι ἐνδεχόμενος δόλος ἢ ἐνσυνείδητη ἀμέλεια, ὡστόσο —καί ἐκεῖ βρίσκεται τό ζήτημα— δέν βλέπεις ἢ δέν θέλεις νά δεῖς ὅτι ἀνάμεσα στόν τρόπο πού ὀδηγεῖς καί στό πιθανό ἀποτέλεσμα ὑπάρχει μιά σχέση αἰτιότητας. Ἐνῶ τό τρακάρισμα γίνεται πιθανό μιά καί παραβιάζεις τούς κανόνες, σ' αὐτή τήν πιθανότητα ἀπαντᾶμε μέ ἐκείνη τήν ἐγωιστική αὐτάρχεια «ἐμένα δέν θά μού συμβεῖ ξέρω ἐγώ».

Ξέροντας, λοιπόν, ὅτι σέ μᾶς δέν πρόκειται νά συμβεῖ, ὅτι «ἐλέγχουμε τήν κατάσταση», ὅτι ἐμεῖς δέν εἴμαστε σάν τούς ἄλλους, οἱ στατιστικές τῶν ἀτυχημάτων αὐξάνουν. Καί στή συντριπτική τους πλειοψηφία ὀφείλονται σέ χονδροειδέστατες παραβάσεις τῶν κανονισμῶν κι ὄχι στήν κακιά τήν ὥρα.

Ἡ αὐστηρή τήρηση ἐπομένως τῶν κανονισμῶν εἶναι ζήτημα δημόσιου συμφέροντος. Κι ἄν γιά νά ἔχει ἡ ποινή λειτουργία γενικῆς πρόληψης, παιδευτική λειτουργία δηλαδή, ὅπως πρέπει νά ἔχει κάθε ποινή, χρειάζονται μέτρα πού μοιάζουν ὑπερβολικά τόσο τό χειρότερο. Τόσο τό

χειρότερο ἀφοῦ οἱ ἴδιοι οἱ πολίτες δέν βλέπουν τήν ὑπερβολή καί τήν ἀκραία ἀντικοινωνικότητα τῆς πράξης τους. Ὁχι, ἡ δήμευση τοῦ τροχοφόρου λόγω οἰνοποσίας τοῦ ὀδηγοῦ δέν εἶναι μέτρο ἐκδίκησης. Εἶναι μέτρο πρόληψης καί ταυτόχρονα παιδείας, ὥστε νά ὑπάρξει κάποτε ἡ παιδεία πῶς μεθυσμένοι δέν ὀδηγοῦμε. Παιδεία: ἐφαρμογή μιᾶς ἀρχῆς χωρίς καταστολή, χωρίς τό φόβο τοῦ ἀλκοτέστ, χωρίς τόν ἀστυνομικό-ἐκπαιδευτή. (Τί κατάντημα κι αὐτό...)

Ἡδη, ἀπό προσωπική παρατήρηση μπορεῖ νά διαπιστώσει κανεῖς ὅτι ὁ «φόβος τοῦ ἀλκοτέστ», ἀλλά καί ἡ δικαιολόγησή του ἔχουν περάσει μέσα στίς καθημερινές φροντίδες καί συμπεριφορές. Γιατί τό αὐτοκίνητο φέρνει ὄχι μόνο «ἀπολαύσεις» καί «εὐκολία στή ζωή» ἀλλά συνεπάγεται καί ὑποχρεώσεις. Τό νά μήν σκοτώνεσαι καί κυρίως νά μήν σκοτώνεις τούς ἄλλους δέν εἶναι ἀπό τίς μικρότερες. Κάπως πρέπει νά προστατεύσουμε τή συμβίωσή μας. Ὅσο γιά τό δικαίωμα στό ξενύχτι καί ἄλλα τέτοια μελοδραματικά, κανεῖς δέν ἐμποδίζει τό ξενύχτι, τήν οἰνοποσία, τό γλέντι. Ὑπάρχουν καί ταξί. Ἡ ἐφαρμογή στοιχειωδῶν κανόνων γιά νά περιορίζεται ἡ ἐπικινδυνότητα τῶν τροχοφόρων δέν ἔχει καμιά σχέση μέ τά ἀλήστου μνήμης μέτρα τοῦ κ. Παπαθεμελῆ. Κοντά στά ἄλλα, ἐκεῖνα τά μέτρα πολύ γρήγορα φάνηκαν ὅτι δέν εἶχαν καμιά συναίνεση. Τόν πιωμένο ὀδηγό ὅμως κανεῖς δέν μπορεῖ νά τόν συγχωρέσει. Ἀρκεῖ τό μέτρο τῆς δήμευσης καί τά ἀλκοτέστ νά μήν εἶναι μιᾶ προσωρινή ἐκλαμψη τῶν ἀρχῶν, ἀρκεῖ νά μήν ξεχασθεῖ, ἀρκεῖ νά μήν ξαναπέσει σέ ἀχρηστία.

Ἄγγελος Ἐλεφάντης

Δείγματα μεταρρύθμισης...

Μέ ταχύτητες τυφώνα ἔχει ἐνσκήψει αὐτό πού τό ὑπουργεῖο Παιδείας ὀνομάζει ἐκπαιδευτική μεταρρύθμιση. Ἀπό τά πολυάριθμα μέτωπα ὅπου στό ὄνομα τοῦ ἐκσυγχρονισμοῦ σπρώχνονται ὀπίσω, πρὸς τά Τάρταρα, οἱ ἀντιδραστικές δομές τοῦ παρελθόντος, ξεχωρίζουν —τί λέα! δεσπόζουν, κυριαρχοῦν— τά ἔχοντα σχέση μέ τήν ἐξεταστική διαδικασία. Οἱ καχύποπτοι ἢ οἱ παραπληροφορημένοι, οἱ ἀπό κάθε πλευρά ὑποπτοι καί συνδεόμενοι μέ ἀντιδραστικά διαπλεκόμενα συμφέροντα, ἀφήνουν νά ἐννοηθεῖ μάλιστα ὅτι ἡ ὅλη διαδικασία δέν εἶναι παρά ἡ μέ βάση νέες συνταγές ἐπανεκκίνηση τῆς ἐξεταστικῆς μαγειρικῆς. Ἕνα ἐξεταστικό «λίφτινγκ».

Φαίνεται πῶς οἱ κακεντρεχεῖς ἔχουν ἄδικο. Ἡ καλύτερη ἀπόδειξη εἶναι πῶς νέα πονήματα, σχολικά ἐγχειρίδια, τυπώνονται μέ ταχύτητες ἀντάξιες τῆς ἐποχῆς τῶν ΜΜΕ γιά νά εἰσαγάγουν τούς μαθητές στά μυστικά τῆς γνώσης στή βάση μεθόδων σύγχρονων. Γιά νά ἐμπεδώσουν δέ οἱ διδάσκοντες τίς ἀρετές καί τίς δυνατότητες τῶν νέων αὐτῶν ἔργων, συγκλήθηκε, μέσα στίς, δροσερές εὐτυχῶς, μέρες τοῦ Αὐγούστου, κατεπίγουσα πανελλήνια σύσκεψη «πολλαπλασιαστών». Γιά τούς ἀργόστροφους, πού δέν ἔχουν ἐμπεδώσει ἀκόμα τό λεξιλόγιο τοῦ ἐκσυγχρονισμοῦ, οἱ «πολλαπλασιαστές» εἶναι ὅσοι μεταφέρουν ἀπό τήν κορυφή στή βάση τούς τρόπους ἀξιοποίησης τῶν ἐργαλείων, βιβλίων, μεθόδων, διαδικασιῶν, πού ἡ φωτισμένη κορυφή τοῦ ὑπουργείου Παιδείας —τό θίνκ τάνκ τό λένε ἐκσυγχρονιστικά— δημιουργεῖ.

Τό θέμα λοιπόν ἦταν τά νέα βιβλία. Ὁ παρονομαστής (μέ τήν ἀπλή, ὄχι τήν ἐκσυγχρονιστική ἔννοια) ἦταν τό πῶς θά ἀξιολογοῦνται οἱ μαθητές μέ βάση τά νέα βιβλία. Ἡ συνάντηση —πού κόστισε χρῆμα καί ταλαιπωρία στό κράτος καί στούς συμμετέχοντες— ἔγινε σέ ἔλαφρῶς ἀφηρημένο περιβάλλον, ὄχι μόνο ἐπειδὴ στόν ὀρίζοντα πλανῶνται συνδικαλιστικές ἀντιρρήσεις στά σχέδια τοῦ ὑπουργοῦ, ἀλλά καί γιά ἄλλους πιό ἀπλούς λόγους. Τά βιβλία γιά τούς μαθητές δέν εἶχαν τυπωθεῖ ἀκόμα, μέ ἀποτέλεσμα ἡ περί τοῦ γενικοῦ ρητορεία νά κερδίσει πόντους.

Ἦσαν ὅμως διαθέσιμα πολλαπλασιαστικά ὑλικά, κοινῶς βιβλία τοῦ δασκάλου, γιά τήν Α' Λυκείου, ὅπου μακροσκελῶς ἀναλυόταν τό πῶς θά χειριστοῦν οἱ πολλαπλασιαστές καί οἱ πολλαπλασιαζόμενοι τά νέα βιβλία ἅμα τῇ ἐμφανίσει τους...

Τό νέο βιβλίό τῆς ἱστορίας φέρει τόν τά περισσότερα ὑποσχόμενο τίτλο: *Ἡ πολιτισμική προσφορά τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἀπό τήν ἀρχαιότητα ὡς τήν Ἀναγέννηση*. Τεχνικά μιλώντας ὁ τίτλος προἰδεάζει τό κυρίαρχο σχῆμα. Φωτοδότης Ἑλληνισμός, κάτι ὡς «πολλαπλασιαστής» γιά τόν πολιτισμό τῆς οἰκουμένης στήν ἐκσυγχρονιστική διάλεκτο. Ἡ ἀντίφαση ἀνάμεσα στά ρητορικά περί ἀνάπτυξης τῆς κρίσης τῶν μαθητῶν, περί ἔρευνας καί προβληματισμοῦ, περί ἀναζήτησης τῆς ἀλήθειας καί τοῦ αἰτίου, καί στά ὑποδείγματα πού ὑπαγορεύουν τή διαδικασία ἀξιολόγησης εἶναι προφανής. Ἀναζητώντας τό αἶτιο τῶν παραπάνω, θά μπορούσαμε ἐπιγραμματικά νά ποῦμε ὅτι εἶναι προφανῶς ἀδύνατο νά ξεκινᾷ ἡ διδασκαλία ἀπό μία ἀπόλυτη ἀλήθεια: Ἑλληνισμός ἴσον πολιτιστικός φωτοδότης τῆς ἀνθρωπότητας ἀπό κτίσεως κόσμου (ὡς τήν Ἀναγέννηση τουλάχιστον), καί νά προσδοκεῖ κριτική ἀντιμετώπιση αὐτῆς τῆς διδαχῆς. Κατήχηση καί κριτικό πνεῦμα εἶναι μᾶλλον ἀσυμβίβαστα πράγματα.

Στό σχέδιο διδασκαλίας τοῦ ἐπιλόγου παρουσιάζεται τό διαυγές σχῆμα πάνω στό ὁποῖο στηρίζεται ἡ ὅλη ἱστορική διδασκαλία: ... «α) Μέσα σέ κάποιο γεωγραφικό χῶρο (μητροπολιτικό-ἀποικιακό) στή διάρκεια 35 αἰῶνων τά ἰνδο-εὐρωπαϊκά φύλα — Ἑλληνες:

- ὀργάνωσαν οἰκονομική-πολιτική ζωή
- προχώρησαν ἀπό τόν Μῦθο στό Λόγο
- δημιούργησαν Τέχνη, Ἐπιστήμη, Φιλοσοφία.

β) Ἀποτέλεσαν πολιτισμική-πολιτική ἐνότητα, ὑποδουλώθηκαν (στούς Ρωμαίους), ἀναβίωσαν (μέσα στό Βυζάντιο), διέδωσαν τόν πολιτισμό τους πρός Ἀνατολή καί Δύση, ὑποδουλώθηκαν καί πάλι (15ο αἰ.) ἀλλά γ) ἐπιβίωσαν, ξαναπόκτησαν ἐλεύθερη πατρίδα (1821-)...»¹.

Ξεκινώντας ἀπό αὐτή τή βάση τίτλοι κεφαλαίων ὅπως «Ὁ Κωνσταντῖνος καί ἡ Ἑλληνοχριστιανική πραγματικότητα» ἀποκοτοῦν νόημα καί μποροῦν χωρίς πρόβλημα νά στηριχθοῦν σέ ρήσεις τοῦ Πλήθωνα-Γεμιστοῦ, στίς ὁποῖες ἀποδίδεται διαχρονική ἀξία. Ἐξηγήσεις τοῦ τύπου «ἡ πολυδιάσπαση τῶν Ἑλλήνων καί οἱ συγκρούσεις ἀνάμεσά τους ἔφεραν τόν ἐχθρό ἐπιδιατητή, ἡ Ἀνταλκίδεια εἰρήνη (387 π.Χ.) ἦταν ἀφόρητα ταπεινωτική, προκάλεσε συνειδησιακή ἀντίδραση: ἀφήστε τίς διαμάχες καί ἐνωθεῖτε...» μποροῦν νά λύνουν μέ τόν καλύτερο γιά τόν Ἑλληνισμό τρόπο τό πρόβλημα τῆς κατάκτησης τῶν ἐλληνικῶν πόλεων ἀπό τοῦς Μακεδόνες. Γέλος, ἐρωτήσεις κρίσης τοῦ τύπου: «Θυμηθεῖτε βήματα πορείας πρός τήν ἐνότητα (τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων); «Ποῦ διακρίνετε στοιχεῖα ἐλληνικότητας στό Βυζάντιο;», «Ποῦ διακρίνετε στοιχεῖα συνέχειας τοῦ Ἑλληνισμοῦ στό Βυζάντιο καί μετά;», «Μπορεῖτε νά ἐντοπίσετε κοινά χαρακτηριστικά μεταξύ τοῦ τρόπου λατρείας τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων καί τῆς σημερινῆς χριστιανικῆς θρησκείας;»² ἐκμηδενίζονται ὡς παράγοντες ἀνάπτυξης ὅποιας κριτικῆς σχέψης καί γίνονται στοιχεῖα μιᾶς ἀνάκρισης πού ἔχει ὡς στόχο τό νά πιστοποιήσει τήν ἀποδοχή τῆς ἐθνικιστικῆς μυθολογίας ἀπό τόν μαθητή.

1. Παιδαγωγικό Ἰνστιτούτο, *Ὁδηγίες. Συμπληρωματικός ὁδηγός γιά τή διδασκαλία τῶν φιλολογικῶν μαθημάτων στήν Α' Λυκείου κατά τό σχολικό ἔτος 1997-1998*, ΟΕΒΔ, 1997, σ. 234.

2. Στό ἴδιο, σ. 234, καί στό *Ἀξιολόγηση τῶν μαθητῶν τῆς Α' Λυκείου στήν Ἱστορία*, Κέντρο Ἑκπαιδευτικῆς Ἐρευνας, ΟΕΔΒ, 1997, σ. 13.

Τά ἀποκαλυφθέντα στούς «πολλαπλασιαστές» τῆς ἐλληνικῆς ἐθνικῆς ἐκπαίδευσης προΐδεάζουν γιά τήν ποιότητα τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ μέλλοντος. Οἱ ἐξετάσεις στήν ἱστορία, πού ἀπό τήν φετινή πρώτη Λυκείου θά μετέχουν τῆς εἰσαγωγικῆς διαδικασίας πρὸς τά πανεπιστήμια, θά εἶναι μία δοκιμασία τῆς πρὸς τήν οἰκουμενική ὑπεροχή καί τήν ἀδιάκοπη συνέχεια τοῦ Ἑλληνισμοῦ πίστης. Τό χειρότερο εἶναι πῶς ὅλα αὐτά συμπίπτουν μέ τήν ὀλυμπιακή προετοιμασία τῆς χώρας καί ὅλα τά ἰδεολογήματα πού ἄνθισαν στή διεκδίκηση καί στήν ἰδεολογικοποίηση αὐτῆς τῆς διαφημιστικῆς φιάσας. Αὐτά τά ἀπερίγραπτα πού ἀπεικονίστηκαν μέ νοβοπάν καί λέιζερ. Πρόκειται γιά ἰδεολογίες τῆς μόδας δηλαδή, ἰσχυρές στό μέτρο πού στηρίζουν καί ἐκφράζουν φιλοδοξίες νεόκοπων - νεόπλουτων κοινωνικῶν στρωμάτων πού, κυρίαρχα, χωρίς ἀντίπαλο πλέον στήν Ἑλλάδα, ἐπιχειροῦν τήν κοσμοπολιτική τους ἔξοδο.

Μέ ἔξοδα τῆς χώρας φυσικά. Μέ οἰκονομικό, κοινωνικό καί ἰδεολογικό κόστος σήμερα. Αὔριο ποιός ξέρει...

Γιώργος Μαργαρίτης

Ἀπό τό ἐλεύθερο πανεπιστήμιο στό ἐλευθέριο ἐπάγγελμα

Καί ἡ ἀνάγκη γιά τήν ἀναπροσαρμογή τῶν ὄντως χαμηλῶν μισθῶν τῶν πανεπιστημιακῶν ὑπῆρχε καί ἡ ἀνάγκη νά ὀρισθεῖ τί θά εἶναι καί τί θά κάνουν αὐτοί οἱ ἄνθρωποι ὥστε νά παίρνουν τούς ἀναπροσαρμοσθέντες μισθοῦς τους ὑπῆρχε καί ἡ ἀνάγκη αὐτά ὅλα κάπως νά ἐλέγχονται ὑπῆρχε καί ἡ ἀνάγκη γιά πρόβλεψη πολύ (μά πάρα πολύ) εἰδικῶν συνθηκῶν ὑπό τίς ὁποῖες πανεπιστημιακοί θά μποροῦν νά ἀντλοῦν ἀναγκαῖες ἐξωπανεπιστημιακές ἐπαγγελματικές ἐμπειρίες καί τυπικά προσόντα ὑπῆρχε. Οἱ πιέσεις τῶν πανεπιστημιακῶν (σέ ποικίλες προφανῶς διευθύνσεις), ἡ βούληση τοῦ δυναμικοῦ ὑπουργοῦ καί ἡ δεδομένη διαστρωμάτωση τῶν πανεπιστημιακῶν μέ τήν ποικιλία ἐπαγγελματικῶν καί ἄλλων δραστηριοτήτων κάθε στρώματος ὀδήγησαν στή συνισταμένη τοῦ προχθεσινοῦ νομοσχεδίου περί «Ἑπηρεσιακῆς Κατάστασης καί Ἀναμόρφωσης Μισθολογίου τοῦ ΔΕΠ κλπ.».

Κατά τή γνώμη μου (ἔτσι λέγεται συνεσταλμένα τό «ἀντικειμενικά»), ἓνα καί μοναδικό εἶναι τό σημεῖο αὐτοῦ τοῦ νομοσχεδίου πού τό κάνει νά εἶναι τό κρισιμότερο τῶν τελευταίων δεκαετιῶν γιά τά ΑΕΙ: καταργεῖ ὀριστικά τήν ἔννοια τοῦ πανεπιστημιακοῦ πλήρους καί ἀποκλειστικῆς ἀπασχόλησης. Καταργεῖ ἐπομένως ἐκεῖνο πού θεωρούσαμε, στά χαρτιά τουλάχιστον, αὐτονόητο: ὅτι δηλαδή ἡ δουλειά τοῦ πανεπιστημιακοῦ εἶναι νά προετοιμάζει τά μαθήματα, νά τά διδάσκει καί νά τά ἀναπροσαρμόζει· νά μελετᾷ, νά ἐρευνᾷ, νά ἀνοίγει ἐρευνητικά ἀντικείμενα καί νά καθοδηγεῖ τήν ἐρευνα ἄλλων· νά συμμετέχει ὄχι μόνο στό διοικητικό χαμάλι ἀλλά καί στήν ἐν γένει ζωή τοῦ πανεπιστημίου· καί νά μαθαίνει, νά μαθαίνει τούς φοιτητές καί τίς φοιτήτριες, νά μαθαίνει, νά μαθαίνει, νά τούς μαθαίνει, νά μαθαίνουν καί, βέβαια, νά μαθαίνει νά τούς μαθαίνει νά μαθαίνουν. Αὐτά τά ὀλίγα καί φυσικά ἄλλα πολλά — γιατί γενικῶς λιγότερα παίζονται στό ἐάν ἐμεῖς οἱ τοπογράφοι μετράμε σωστά ἢ λάθος τά οἰκόπεδα καί

περισσότερα στό κατά πόσον τό πανεπιστήμιο, ἀπό τή μεριά του, καταφέρνει ἢ ὄχι νά «βγάξει» ἀνθρώπους δημοκρατικούς, ἐνήμερους, μέ τό θάρρος τῆς γνώμης τους (λελογισμένα ἔστω) ἀντιδοτελεῖς καί κυρίως ἀξιοπρεπεῖς. Αὐτά λοιπόν ἀπαιτοῦν ἀπασχόληση πλήρη καί ἀποκλειστική μέχρις ἐξαντλήσεως. Ἡ χριστιανική χροιά τῶν προηγηθέντων δέν μέ ἀπασχολεῖ. Ἐδῶ μιλάμε «κατ' ἀρχήν» καί μέ τίς ἀρχές δέν ἀστειεύονται.

Ἦ Οχι, λέει, τό νομοσχέδιο. Σέ ἐμένα —δηλαδή σέ ἐσᾶς— γιά τίς γενναῖες αὐξήσεις σας ἀρκεῖ ἡ «πλήρης» ἀπασχόληση ὀριζόμενη ὡς ἕξι διδακτικές ὥρες ἐβδομαδιαίως σὺν οἱ πανεπιστημιακοί νά «παρευρίσκονται» (!) γιά ἄλλες δεκατέσσερις ὥρες τυπικῆς ἢ ἄλλης παρουσίας στό ἴδρυμα σὺν τό αὐστηρό μέτρο αὐτά τά ἐπαχθῆ νά μήν γίνονται σέ μία μέρα ἀϋπνίας τῆ βδομάδα (ὅπου προφανῶς τό ἐρευνητικό δαιμόνιο ὀρισμένων θά μπορούσε κάλλιστα νά τά στριμώξει) ἀλλά σέ τρεῖς. Κατά τά ἄλλα, τούς ζυγούς λύσατε.

Ἔτσι, οἱ οὕτως ὀριζόμενοι πλήρους ἀπασχολήσεως πανεπιστημιακοί μποροῦν νά κάνουν πολλά καί διάφορα ἀμειβόμενα, κανονικά καί μέ τό νόμο. Ἀνάμεσα σέ ἐκεῖνα πού «δύνανται», γιά παράδειγμα, εἶναι καί τό «νά ἀσκοῦν ἐλευθέρῳ ἐπάγγελμα». Τελεία. Ἡ μᾶλλον ὄχι ἀκριβῶς: ἕνα μικρό μέρος τῶν ἐμφανιζόμενων στό ὄνομά του ἐλευθερίων ἐσόδων ὁ πανεπιστημιακός θά τό δίνει στό οἰκεῖο ἴδρυμα. Καί ἐκεῖνο θά εἶναι ευχαριστημένο γιά τό χαρτζιλίκι ἀλλά καί γιατί τά μέλη του θά ἐπιτελοῦν θεμελιῶδες πανεπιστημιακό λειτουργήμα, ἀναβαπτίζόμενα στά νάματα τῆς «σύνδεσης μέ τήν παραγωγή». Πού ἴσως βέβαια νά μήν εἶναι πάντοτε ἀκριβῶς παραγωγή, μπορεῖ νά εἶναι καί μπιζνες κάθε εἶδους, ἐμπόριο, εἰσαγωγαί-ἐξαγωγαί, ἀντιπροσωπεῖες, μάνατζμεντ ἢ ἀέρας κοπανιστός. Ἄν καί βέβαια ὁ κάθε κύριος καθηγητής αὐτοῦ τοῦ τύπου θά προτιμᾶει νά ἐξαργυρώνει ἄμεσα τόν τίτλο του συνδεόμενος ἀκόμα ἀσφυκτικότερα μέ τήν «παραγωγή» αὐτοπροσώπως.

Λές καί τό ξεχειλωμένο σημερινό θεσμικό πλαίσιο γιά τά ἐρευνητικά προγράμματα δέν ἐπιτρέπει ἤδη τέτοιες συνδέσεις παντός περιεχομένου, λές καί οἱ πανεπιστημιακοί (καί δῆ οἱ γιατροί, οἱ νομικοί, οἱ μηχανικοί καί οἱ παρόμοιοι) ζοῦμε στόν γυάλινο πύργο τῆς καθαρῆς ἐξωγήινης ἐπιστήμης μας. Οἱ πλήρους ἀπασχόλησης δύνανται λοιπόν στό ἐξῆς «νά ἰδρύνουν ἢ νά συμμετέχουν μέ ὁποιαδήποτε σχέση ἢ ιδιότητα σέ ἐπιχειρήσεις ἢ ἐταιρεῖες ἢ κοινοπραξίες ἢ κερδοσκοπικά νομικά πρόσωπα», ὑπό τίς δρακόντειες ὁμως ἀπαγορεύσεις νά μήν πρόκειται γιά ἰδιωτική ἐκπαίδευση καί νά μήν τούς ἀνατίθεται «ἡ ἐκπόνηση μελετῶν ἢ προγραμμάτων, ἢ ἡ ἐκτέλεση συγκεκριμένου ἔργου, ἢ ἡ προμήθεια ὑλικοῦ, ἢ ἡ παροχή ὑπηρεσιῶν ἀπό τό οἰκεῖο ἢ ἄλλο ΑΕΙ». Μιλάμε δηλαδή γιά ντούρα λέξ.

Τί συμβαίνει ἄρα; Τό νομοσχέδιο κατοχυρώνει τή δυνατότητα ὅλοι μας ἀνεξαιρέτα νά εἴμαστε ἐρασιτέχνες πανεπιστημιακοί ἢ, ἀκόμα χειρότερα, ἐκπρόσωποι τοῦ ἑαυτοῦ μας καί (οἱ λιγότερο ἰδιοτελεῖς) τῆς «πιάτσας» μέσα στά πανεπιστήμια. Καί ἔτσι νά ζήσουμε τίς σχέσεις μας μέ τήν ἐκπαίδευση, τήν ἔρευνα, τή μόρφωση, τήν παιδεία, τά «παιδιά». Καί αὐτοί ἀκριβῶς οἱ ἐρασιτέχνες —οἱ συνδεδεμένοι μέ τήν παραγωγή, ἐκεῖνοι μέ τά ἐλευθέρια συμφέροντα καί τούς δικούς τους ἐπαγγελματικοεπιχειρηματικούς νταλκάδες— θά ἀποφασίζουν γιά τήν πορεία καί τίς κατευθύνσεις τῶν πανεπιστημιακῶν ἰδρυμάτων, τούς στόχους τῆς ἔρευνας, τόν ἐν γένει προσανατολισμό τῆς ἀνώτατης παιδείας, τό εἶδος τῶν ἀποφοίτων καί τῆς κατάρτισής τους.

Δέν εἶναι καί δέν θά εἶναι ὅλοι ἔτσι. Φυσικά. Καί ἄλλοι εἶναι ἤδη ἔτσι καί χειρότερα. Σύμφωνοι. Καί μήπως ὁ νόμος δέν ἀποτυπώνει μίαν ὑπάρχουσα κατάσταση; Οὔτε συζήτηση. Ἄρα πρὸς τί τά μεγαλόστομα ὅταν ἔτσι, πάνω-κάτω, ἔχουν τά πράγματα; Τό σημαντικό εἶναι τί συμβαίνει στήν πραγματικότητα, ὄχι τί λέει ὁ νόμος.

Λάθος. Τό σημαντικό δέν εἶναι τί συμβαίνει. Τό σημαντικό εἶναι τί λέει ὁ νόμος. Τό σημαντικό δηλαδή δέν εἶναι τί κάνει ἡ κοινωνία, εἶναι ἡ ἐπίσημη εἰκόνα πού ἔχει καί δίνει ἡ κοινωνία γιά τό τί κάνει, γιά τόν ἑαυτό της. Μέσα στό πανεπιστήμιο ὑπάρχουν λοιπόν ἐκεῖνοι πού πίεσαν πρὸς (καί ἤδη ἀπό ἐτῶν ὑλοποιοῦν) τήν κατεύθυνση αὐτή. Ἐκεῖνοι πού βαριοῦνται πού ζοῦν. Ὑπάρχουν ἀκόμα ἐκεῖνοι πού θά ἐνδώσουν, μέ ὀλίγη ἀπό τύψεις, στό «ἀρπάχτε τα καί σκάστε». Καί ἐκεῖνοι πού ντρέπονται γιά τό πῶς τούς βλέπει ἡ πολιτεία, πού ντρέπονται γιά τό τί θά «δύνανται». Ὅχι γιατί θά τό χρησιμοποιήσουν, ἀλλά μόνο καί μόνο γιατί θά τό δύνανται. Εἶπαμε, ὁ νόμος εἶναι νόμος καί εἶσαι αὐτό πού δύνασαι καί δικαιούσαι. Εἶναι ζήτημα στοιχειώδους ἀξιοπρέπειας τῶν πανεπιστημιακῶν, ὡς ἐκπροσώπων ἐν προκειμένῳ τῆς κοινωνίας — τῆς εἰκόνας ἔστω τῆς κοινωνίας γιά τόν ἑαυτό της —, νά μὴν ἀφήσουν νά περάσει αὐτή ἡ θεσμική διάλυση. Ὅλα τὰ ἄλλα συζητιοῦνται καί βρίσκονται. Ἡ μερικῶς ἀγνοούμενη καί αὐριο χαμένη τιμή τους μέ τὰ μύρια ὅσα ἐπακόλουθα εἶναι πού δέν θά ξαναβρίσκειται...

Γιώργος Καρρᾶς

Ἡ μειοψηφία μεταρρυθμίζει

Τί εἶναι κράτος; Ποιοί εἶναι τό κράτος; Ποιός ἐλέγχει τό κράτος; Ἐρωτήματα πού ἔχουν ἐκπέσει, ὅπως ἐκεῖνα τῶν παλαιῶν μαθητικῶν λευκωμάτων τοῦ τύπου «τί εἶναι ζωή», «τί εἶναι ἔργος». Δέν ἀσχολούμαστε πλέον μ' αὐτές τίς σχολαστικότητες, παρά μόνο στίς ἐνδοακαδημαϊκές διαδικασίες. Ἀλλά ἐκεῖ ὁ χῶρος περίκλειστος δέν ἀρδεύεται ἀπό τόν θεωρητικό καί ἐπιστημονικό λόγο ἡ κοινωνία, οἱ ἀπόψεις τῶν ἀνθρώπων, ἡ πολιτική. Κάποτε, ὄχι πολύ παλιά, γιά νά ἀπαντηθεῖ τό ἐρώτημα τί εἶναι κράτος ὄχι μόνο χυνόταν πολύ μελάνι ἀλλά καί συζητήσεις στόν δημόσιο χῶρο ἐπαιρναν σέ μάκρος, σέ ἔνταση, σέ πάθος.

Λέγονταν, λοιπόν, τότε ὅτι τό σύγχρονο κράτος τοῦ ἀναπτυγμένου καπιταλισμοῦ, ἐνῶ διατηρεῖ ὀλόκληρο τό θεσμικό σύστημα τῆς ἀντιπροσωπευτικῆς καί κοινοβουλευτικῆς δημοκρατίας, ὀδεύει ὀλοταχῶς πρὸς τήν συναινετική δημοκρατία. Συναινετική δημοκρατία σημαίνει ὅτι ὀρθώνεται ἕνα σύστημα ἀπόσπασης τῆς συναίνεσης ὥστε νά καλύπτεται ἡ συνταγματική ἐπιταγή τῆς λαϊκῆς ἐντολῆς καί ἡ ἀνάγκη νομιμοποίησης, δι' αὐτῆς, τῶν πράξεων τῆς ἐξουσίας.

Τά κέντρα λήψεως, ὅμως, τῶν ἀποφάσεων καί ἡ ἴδια ἡ ἄσκηση τῆς ἐξουσίας μετατοπίζονται μέσα στόν ἀδιαφανή διοικητικό μηχανισμό καί στά ἀνώτερα κλιμάκια τῆς κυβερνητικῆς ἐξουσίας καθῶς τοῦτα, «διαπλέκονται» μέ τά κέντρα τῆς οἰκονομικῆς ἐξουσίας, τά ΜΜΕ καί τά διεθνή κέντρα ἐξουσίας. Ἀντίθετα, τά θεσμοποιημένα κέντρα ἐξουσίας, ὅπως π.χ. ἡ Βουλή, ἀτροφοῦν. Τέτοια λέγονταν τότε, πλούσιες καί γόνιμες οἱ σκέψεις, οἱ προβληματισμοί. Κι ἄφθονη ἡ βιβλιογραφία. Τότε, ἀκόμη, μιλοῦσαμε γιά τάσεις. Σήμερα οἱ τάσεις ἐπιβεβαιώθηκαν, ἄς μιλήσουμε γιά ἐμπεδωμένες καταστάσεις. Καί πού εἶναι κοντά στά ἄλλα ἀντιδημοκρατικότητες καί αὐταρχικότητες, ἀναιρετικές τοῦ συστήματος τῆς ἀντιπροσωπευτικῆς δημοκρατίας. Σήμερα π.χ. ἡ Βουλή δέν νομοθετεῖ, δέν βουλευεταί δέν εἶναι παρά ἕνα ἐραλδικό ἀποτύπωμα τῆς πάλαι ποτέ ἀντιπροσωπευτικῆς δημοκρατίας.

Πιστή ἀπεικόνιση αὐτῆς τῆς κατάστασης: ἡ συζήτηση στή Βουλή τῆς ἐκπαιδευτικῆς «μεταρρύθμισης» τοῦ κ. Ἀρσένη.

1ον. Οὐδεμία προκαταρκτική συζήτηση μέ τούς κοινωνικούς φορεῖς, τούς ἐκπαιδευτικούς κατ' ἀρχήν, ἀλλά καί τήν ὑπόλοιπη κοινωνία.

2ον. Κατάθεση τοῦ νομοθετήματος κατακαλόκαιρο καί συζήτησή του ἀπό τό Τμήμα Διακοπῶν. Δέν ἦταν ἀνάγκη οἱ ἀντιπρόσωποι τοῦ Ἔθνους καί τοῦ λαοῦ νά ἀποφανθοῦν γιά τό κατ' ἐξοχήν ἔθνικό καί λαϊκό ζήτημα, τό Λύκειο.

3ον. Ὁ νόμος πού ἤδη ψηφίσθηκε εἶναι καί τυπικά νόμος μειοψηφίας: ΝΔ, ΚΚΕ, ΔΗΚΚΙ, ΣΥΝ ψήφισαν κατά τῆς «μεταρρύθμισης» Ἀρσένη. Τό 57% τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, γιά διαφορετικές αἰτίες, καταψήφισαν. Σέ τέτοια θέματα, ὅμως, ἀπαιτεῖται εὐρύτατη συναίνεση, ἀλλιῶς οἱ «μεταρρυθμίσεις» εἶναι μπαλώματα, εἶναι θνησιγενεῖς.

4ον. Αὐτοί οἱ λίγοι βουλευτές τοῦ Τμήματος Διακοπῶν ψήφισαν τή γενική «φιλοσοφία» τοῦ κ. Ἀρσένη γιά τό Λύκειο. Τά οὐσιαστικά θέματα, ὅπως περιεχόμενο σπουδῶν, βιβλία, τρόπος πρόσβασης τῶν μαθητῶν στά ΑΕΙ-ΤΕΙ, ἀξιολόγηση-βαθμολόγηση μαθητῶν, εἶδος ἐξετάσεων, χρηματοδότηση, μαθήματα κατά κατεύθυνση, δέν περιέχονται στό νόμο. Αὐτά τά ζητήματα θά λυθοῦν μέ ἐγκυκλίους καί νομοθετικά διατάγματα, μέ συνεντεύξεις τοῦ κ. Ἀρσένη στίς ἐφημερίδες καί διαβουλεύσεις μεταξύ τῶν κ. Ἐξαρχόπουλου, Ἀνθόπουλου, Κασσωτάκη καί τῶν ἄλλων παραγόντων τοῦ ὑπουργείου.

Αὐτοί οἱ λαλίστατοι περί ἔθνους τί ἄφησαν στό πραγματικό ἔθνος τῶν ζώντων Ἑλλήνων, βουλευτῶν, κομμάτων, ἐκπαιδευτικῶν, μαθητῶν, γονέων, συνδικάτων νά συζητήσει καί νά θελήσει;

Ἄν ἤμουν βουλευτής θά ἀποχωροῦσα ἀπό τή Βουλή, δηλώνοντας ἀναρμόδιος στή φιλοσοφία καί μάλιστα στή φιλοσοφία Ἀρσένη.

Ἄγγελος Ἐλεφάντης

Ὀλυμπιακοί Ἀγῶνες: τί κάνουμε;

«**Κ**έρδισαμε», λοιπόν, τούς Ὀλυμπιακούς Ἀγῶνες τοῦ 2004. Ἐδῶ δέν πρόκειται, ἀπλῶς, γιά τό γεγονός ὅτι ἡ Ἀθήνα νίκησε τίς ἀνταγωνίστριες πόλεις στήν κούρσα διεκδίκησης τῶν Ὀλυμπιακῶν Ἀγῶνων τοῦ 2004, ὅπως ἀνήγγειλε μέ ὑποκριτική κοσμοπολίτικη ἀβροφροσύνη ὁ κ. Νεμπιόλο. Ἡ Ἀθήνα δέν ἀναδείχθηκε νικήτρια (ἀγγλικά *winner*), ἀλλά «κερδισμένη» (γαλλιστί *gagnante*) αὐτῆς τῆς κούρσας. Αὐτή ἡ κούρσα πού ὄχι μόνο δέν τελείωσε ἐδῶ, τουναντίον τώρα ξεκινᾷ τίς πλέον ἐνδιαφέρουσες διαδρομές της, δέν εἶναι κούρσα γιά τόν κότινο, εἶναι κούρσα γιά τζόγο, εἶναι ἵπποδρομιακή κούρσα. Ἡ ἀπόσταση ἀνάμεσα στόν ἀγγλικό καί στόν γαλλικό ὄρο εἶναι ἀβυσσαλέα, τόσο ὅσο εἶναι ἡ ἀπόσταση ἀνάμεσα στό βραβεῖο ἀπό κλάδο ἀγριελιάς καί στά «ἔπαθλα» τοῦ ἵπποδρομιακοῦ στοιχήματος, τόσο ὅσο εἶναι ἡ ἀπόσταση μεταξύ τῆς ἀθλησης, μεταξύ τῶν ἄθλων τοῦ ἀθλητισμοῦ καί τῆς σύγχρονης Βιομηχανίας τοῦ Πρωταθλητισμοῦ καί τοῦ ὀλυμπισμού. Ὅση εἶναι ἡ ἀπόσταση ἀνάμεσα στή σύγχρονη Ἀθήνα καί στήν ἀρχαία Ὀλυμπία. Ὁ νικητής δέν ἔχει νά στερηθεῖ παρά τή χαρά τῆς νίκης ἀπό μιᾶ ἐνδεχόμενη μελλοντική ἥττα, ὁ «κερδισμένος» ἴσως καταστραφεῖ ἀπό τίς ἐνδεχόμενες ζημιές τοῦ τζόγου του.

Ἐκτός καί πέραν αὐτῶν ἡ Ἀθήνα δέν εἶναι Βαρκελώνη (Ὀλυμπιακοὶ Ἀγῶνες 1992), οὔτε Σίδνεϋ (Ὀλυμπιακοὶ Ἀγῶνες 2000), οὔτε Ἀτλάντα κατά πολύ περισσότερο (Ὀλυμπιακοὶ Ἀγῶνες 1996). Δέν εἶναι, ὅπως οἱ ἀνωτέρω πόλεις, μιά πόλη ἀνάμεσα στίς πολλές σημαντικές πόλεις μιᾶς μεγάλης σέ ἔκταση, πληθυσμό καί οικονομικά μεγέθη, χώρας. Ἡ Ἀθήνα εἶναι ἡ πρωτεύουσα μιᾶς μικρῆς χώρας, εἶναι τό ὑπερφορτισμένο κέντρο τῆς (ἐδῶ κατοικοῦν οἱ τέσσερις ἀπό τούς δέκα Ἑλληνες), εἶναι ὁ νοῦς, ἡ καρδιά, ὁ τόπος τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους-κράτους. Γι' αὐτό καί ὀρθῶς ἡ διεκδίκηση καί τελικά ἡ ἀνάληψη τῶν Ὀλυμπιακῶν Ἀγῶνων ἀπό τήν Ἀθήνα θεωρήθηκε καί θεωρεῖται «ἐθνική ὑπόθεση».

Ἄν οἱ Ὀλυμπιακοὶ Ἀγῶνες τῆς Βαρκελώνης ἀπασχόλησαν σέ κάποιο βαθμό τούς Ἰσπανούς, οἱ ἀντίστοιχοι τοῦ Σίδνεϋ σέ μικρότερο ἴσως βαθμό τούς Αὐστραλούς καί ἐκεῖνοι τῆς Ἀτλάντα σέ πολύ μικρότερο βαθμό μέχρις ἀδιαφορίας τούς κατοίκους τῶν ΗΠΑ, οἱ Ὀλυμπιακοὶ Ἀγῶνες τῆς Ἀθήνας εἶναι Ὀλυμπιακοὶ Ἀγῶνες ὄλων τῶν Ἑλλήνων, μᾶς καίνε. Εἶναι, λοιπόν, ὑποχρεωμένη καί ἡ σημερινή κυβέρνηση καθώς καί οἱ μελλοντικές κυβερνήσεις ἕως τό 2004, πέρα ἀπό τήν πάγια πρακτική τοῦ ἐγγύριου κρατισμοῦ νά χώνεται παντοῦ καί ὀπωσδήποτε ἐναντία στίς βλαβερές συνθήειές του, νά ἀναλάβει πλήρως καί ἀποκλειστικῶς τήν κύρια εὐθύνη τῆς προετοιμασίας τῶν ἀγῶνων. Ἐξίσου ἐπιβεβλημένη εἶναι καί ἡ ὑποχρέωση τῶν πολιτικῶν κομμάτων, τῶν μαζικῶν φορέων, τῶν λοιπῶν ὀργανώσεων, καθώς καί τῶν πολιτῶν τῆς χώρας, νά ἐμπλακοῦν στήν ἐπταετή προετοιμασία τους μέ τίς ἐλάχιστες, κατά τό δυνατόν, ἰδιοτέλειες. Ἐπιβεβλημένο, τέλος, καί τό χρέος (νέτα-σκέτα χρέος, χωρίς τύψεις μεγαλοστομίας) ὄλων ἡμῶν πού «ἐναντιωθήκαμε», ὅπως ἐναντιωθήκαμε (κουτσά, στραβά κι ἀνάποδα, ἀλλά αὐτό εἶναι μιά ἄλλη ἱστορία), νά ἀντιπαλέψουμε ἀπό σήμερα κιόλας τήν ἐπερχόμενη κερδογαμία τῶν «ἐραστῶν» τοῦ Ὀλυμπισμοῦ.

Ποιοί, ὅμως, πόσοι καί πῶς θά ἀντιπαλέψουμε αὐτή τήν κερδογαμία, ὥστε εἴτε «νά ἀναδειχθεῖ ἕνα νέο πνεῦμα ἀντίθετο στό ἐμποροκρατικό ρεῦμα πού ἐκφυλίζει τόν Ὀλυμπισμό» (μᾶλλον φρουδες ἐλπίδες ἰδαλγῶν ἐνός ἀνύπαρκτου ὀλυμπιακοῦ πνεύματος!), εἴτε νά μειωθοῦν οἱ ἀναμενόμενες βλαβερές συνέπειες, ἔστω, κι ὅ,τι καλό προκύψει εὐπρόσδεκτο; Δέν ξέρω.

Πολύ περισσότερο δέν τολμῶ νά συλλάβω ἕνα κάποιο σχέδιο παρέμβασης ἐναντία στό ρεῦμα, κατά μόνας. Πιάστηκα κι ἐγώ στόν ὕπνο, ὅπως οἱ περισσότεροι ἀπό ἐμᾶς, πού ἐλπίσαμε στήν ἀρνητική ψῆφο τῶν «ἀθανάτων» καί ἀρκεστήκαμε εἴτε στόν προσκοπικό ἀκτιβισμό, εἴτε στήν ἀρθρογραφία γιά τήν τιμῆ τῶν ὄπλων, εἴτε στό χλευασμό τῆς ΔΟΕ (αὐτῆς τῆς κιτσοπαρέας «σαράντα σβέροκοι βοδι...οἱ μέ λαδωμένες μπουκλες», ὅπως θά ἔλεγε κι ὁ μακαρίτης Βάρναλης).

Ποιοί, πόσοι καί πῶς θά «φρενάροῦμε» καί, δυσκολότερο αὐτό, θά πετύχουμε μιά κάποια «ἀναθεώρηση» τῶν ὄρων ὑλοποίησης τοῦ συμβολαίου διοργάνωσης τῶν Ὀλυμπιακῶν Ἀγῶνων τοῦ 2004; Ὅπως ἤδη δημοσιεύθηκε στόν Τύπο, ἡ σύμβαση μέ τή ΔΟΕ εἶναι μὴ διαπραγματεύσιμη (ἄν καί πάντοτε ὑπάρχουν περιθώρια, ἄλλωστε ὁ φάκελος πού ὑπέβαλε στή ΔΟΕ ἡ Ἑλληνική Ἐπιτροπή Διεκδίκησης δέν εἶναι δεσμευτικός ὡς πρός τόν τόπο πραγματοποίησης τῶν ἔργων), τά «διαπλεκόμενα συμφέροντα» ἐπείγονται νά θεωρήσουν ὡς δεδομένα τά στοιχεῖα τοῦ φακέλου πού ἐκχωρεῖ ὅ,τι πολύτιμο ἔχει ἀπομείνει στό Λεκανοπέδιο στούς «ἐργολάβους τῆς ἀρπαχτῆς», ἡ κυβέρνηση θά ἐπιδιώξει νά ἐμφανισθεῖ ὡς νομικά δεσμευμένη ἀπό τά προβλεπόμενα ἔργα. Οἱ λόγοι εἶναι προφανεῖς: τά «διαπλεκόμενα συμφέροντα» ἐπιθυμοῦν νά ἀποφύγουν τή χρονοτριβή καί τίς συγκρίσεις μιᾶς ἐνδεχόμενης ἀναθεώρησης τῶν «συμφωνηθέντων», τό αὐτό καί ἡ κυβέρνηση.

Ποιοί, πόσοι καί πῶς θά ἀντιπαλέψουμε τίς σκοπιμότητες περαιτέρω οἰκοπεδοποίησης τῆς Πάρνηθας, τοῦ Ἰπποδρόμου, τήν ἐξόντωση τοῦ Κηφισοῦ (ὅπως συνέβη μέ τόν Ἴλισό, τόν Ἡριδανό καί ἄλλους ποταμούς), τήν καταστροφή τοῦ Σχοιναῖ, τή μεταφορά πόρων ἀπό ἔργα πού ἔχει ἀνάγκη ἢ ἐπαρχία στήν Ἀθήνα, τόν χρηματιστηριακό τζόρο ἐπ' ὠφελεία τῶν ὀλίγων καί βλάβης τῶν πολλῶν; (Γιά περισσότερες πληροφορίες βλέπε τύπο τῆς Κυριακῆς 14 Σεπτεμβρίου καί μεταξύ ἄλλων τά ἄρθρα τῶν Φίλη, Πολύζου, Σταυρογιάννη στήν Αὐγή καί Κοντογιάννη, Καφῆ στήν Καθημερινή).

Ποιοί, πόσοι καί πῶς θά ἀνακουφισθοῦμε ἀπό τήν ὀλυμπιακή ὑποκρισία, διαστροφή καί ἰδιοτέλεια πού μᾶς πλακώνει; Ποιοί, πόσοι καί πῶς θά ἀκουσθοῦμε ἐνάντια στήν Χαρούλα, στόν Λουκιανό, στήν Ἄννα, στόν Βασιλικό, στόν Φούρα, στόν Ἀδαμόπουλο, στόν Φιλίππου (μέ τό συμπάθιο, κύρ-Γιάννη), στή Γιάννα, στόν Νταλάρα, στόν Βενιζέλο καί στό ἔκτρωμά του, αὐτό τῆς Πολιτιστικῆς Ὀλυμπιάδας;

Ἰδοῦ ἡ ἐπείγουσα ἀπορία. Τή στιγμή πού ὀκτώ στούς δέκα Ἑλληνες αἰσθάνονται ἱκανοποίηση ἀπό τήν ἀνάληψη τῆς Ὀλυμπιάδας καί ἔξι στούς δέκα αἰσιοδοξοῦν κιόλας γιά τό μέλλον τῆς χώρας λόγω αὐτοῦ τοῦ γεγονότος, πόσο μετράει τό «ὄχι ἱκανοποιημένοι» τοῦ 14% καί ἡ «ἀπαισιοδοξία» τοῦ 10%;

(Βλέπε πρόσφατη δημοσκόπηση, ἀμέσως μετά τήν ἀνάληψη τῶν Ὀλυμπιακῶν Ἀγῶνων, τῆς Μέτρον Ἀνάλυσις γιά λογαριασμό τοῦ Φλάς 9,61 στίς 10 ἕως 12 Σεπτεμβρίου, σέ δεῖγμα 1.123 ἀτόμων ἄνω τῶν 18 ἐτῶν, στό σύνολο τῆς χώρας).

Δέν τό γνωρίζουμε ἀκόμη. Ἄν, πάντως, πιστεύουμε στίς ἰδέες μας, ἂν ἔχουμε ἐπίγνωση τοῦ τί πρόκειται νά ἐπακολουθήσει στά ἐπόμενα ἐπτά χρόνια, ἂν ἔχουμε σοβαροῦς λόγους νά θεωροῦμε ὅτι ἡ σημερινή «αἰσιοδοξία» τῶν πολλῶν γιά αὔξηση τῶν ἐπενδύσεων, τῶν θέσεων ἐργασίας, γιά βελτίωση τῶν βασικῶν τομέων τῆς ὑποδομῆς, γιά τήν ἐνίσχυση καί εὐημερία τῶν ἐπιχειρήσεων, γιά τήν «παραδεισένια ἀνάπλαση» τοῦ Λεκανοπεδίου, σύντομα θά σκορπίσει καί θά τή διαδεχθεῖ ἡ ἀπογοήτευση καί ἡ πίκρα τῶν πολλῶν, ἀξίζει τόν κόπο νά βγοῦμε —μέ ὄση ὀρμή διαθέτουμε καί πιά ἀποτελεσματικά ἀπ' ὅ,τι μέχρι χθές— ἀπό τό καβούκι μας. Καί τότε, ἀφοῦ ἀντικρίσουμε ὁ ἓνας τόν ἄλλο, ἀφοῦ μετρηθοῦμε, θά βροῦμε καί τό πῶς. Ὅφείλουμε, πάντως, νά ἐπανεέλθουμε στά ρεάλια τοῦ «τί κάνουμε;» ἀπό ὄω κι ἐμπρός.

Βασίλης Ζουναλῆς

ΝΕΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΓΙΑ ΑΡΧΑΡΙΟΥΣ

— Η πιο σύγχρονη μέθοδος εκμάθησης της ελληνικής γλώσσας —

Μόλις κυκλοφόρησε

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΝΕΦΕΛΗ... Η άλλη άποψη στο βιβλίο

ΜΕΤΩΠΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ (I)

του Νίκου Θεοτοκά

Είναι πλέον πεποιθήση πώς τό Λύκειο, μέ τή μορφή πού είχε ὡς χθές, ἔφθασε στό ἑσχατο σημεῖο ἀποδιοργάνωσης καί δηλητηριώδους ἀναπαραγωγῆς τῆς κρίσης του. Ἐτσι, κάθε πρόθεση ἀλλαγῆς, τόσο σ' αὐτήν τή βαθμίδα τῆς ἐκπαίδευσης ὅσο καί στό σύστημα εἰσαγωγῆς στά πανεπιστήμια καί τά ΤΕΙ, δέν θά μπορούσε παρά νά γίνει δεκτὴ μέ ἀνακούφιση. Οἰαδήποτε λοιπόν ἀπόπειρα ἐκσυγχρονισμοῦ θά ἦταν φυσικό νά ἔχει εὐρύτατη συναίνεση, νά κερδίσει πάνδημη ὑποστήριξη καί νομιμοποίηση. Δέν ἀπαιτεῖ δά τόσον κόπο νά πείσει κανεὶς γιά τό θεμιτό τῆς κατεδάφισης ἐνός συστήματος ἠθικά καί λογικά διάτρητου, καταδικασμένου στήν κοινὴ συνείδηση καί, ἀποδεδειγμένα, ἀπόλυτα ἀναποτελεσματικοῦ ὡς πρὸς τοὺς σκοποὺς πού ὑποτίθεται ὅτι ὑπηρετεῖ. Κι ὅμως, οἱ νέες ρυθμίσεις γιά τό *ἐνιαῖο Λύκειο*, ἀντὶ νά γίνουν δεκτές μέ ἱκανοποίηση ἢ, ἔστω, μέ κριτικὴ σγκατάβαση, ξεσήκωσαν καταγγελίες καί ἀνέμους ἀγανάκτησης.

Κατ' ἀρχήν, ἡ *μεταρρύθμιση Ἀρσένη*, παρά τὴν ὁρμή, τὴ φούρια καί τίς πομπώδεις ἐξαγγελίες μέ τίς ὁποῖες δρέθηκε στό κέντρο τῆς σκηνῆς, ἔχει κάτι ἀπὸ τὴν προχειρότητα καί τὴ διασύνη πού χαρακτηρίζουν, στόν τόπο μας, τὴν ἀνέγερση τῶν αὐθαίρετων οἰκοδομῶν. Τά σχέδια εἶναι στό μυαλό τοῦ ἐργολάβου, οἱ κολῶνες καί οἱ πλάκες καλουπώνονται νύχτα, στό περίπου, τά σίδερα τοποθετοῦνται μέ τό μάτι. «Δέν ἔχει ἀνάγκη, θά βαστάξει!» Ἐτσι καί τό νέο Λύκειο. Τά ἀναλυτικὰ προγράμματα εἶναι φτιαγμένα στό πόδι, ἢ ὑποδομὴ βρῖσκεται ἀκόμη στό κεφάλι τῶν ἐμπνευστῶν του ἢ, στήν καλύτερη περίπτωση, στά χαρτιά καί στίς γενικές διακηρύξεις προθέσεων. Κι ὅμως, τά μαθήματα ἔχουν ἀρχίσει. Δίχως ὑποστήριξη καί χωρίς κανεὶς νά γνωρίζει ἀκόμα τό ἀκριβές τους περιεχόμενο ἢ τὸν τρόπο σύνδεσής τους μέ τίς ἐπόμενες φάσεις τῶν σπουδῶν.

Ἡ «σημαντικότερη ἐκπαιδευτικὴ μεταρρύθμιση τοῦ αἰῶνα», ὅπως τὴν ἀποκάλεσε ἓνας ἀπὸ τοὺς ἐμπνευστές της, φαντάζει σάν ἀσιγὴ γεμάτο ἀέρα. «Φαντάζει», μὰ δέν εἶναι. Διότι, ἐπὶ τῆς οὐσίας, τά πρῶτα δείγματα τῶν νέων δι-

δακτικῶν διβλίων μυρίζουν ἀνάκαμψη τοῦ ἀρχαίου πνεύματος τῆς ἐθνικοφροσύνης καί τῆς ξενοφοβίας πού πρῶτα νεύουν στίς κεφαλές τοῦ Παιδαγωγικοῦ Ἰνστιτούτου καί τοῦ ὑπουργείου Παιδείας.

Ἡ «σημαντικότερη ἐκπαιδευτικὴ μεταρρύθμιση τοῦ αἰῶνα» δέν ἀφορᾷ λοιπόν σέ ἀλλαγές τοῦ περιεχομένου ἢ τῆς σύνθεσης τῶν μαθησῶν πού θά προσφέρονται. Τότε, τί εἶναι ἐκεῖνο πού δικαιολογεῖ τοὺς ἐμπνευστές τοῦ νέου νομοθετήματος νά ἐπικαλοῦνται τὸν ὄρο *μεταρρύθμιση*; Πού βρῖσκεται, ἐν τέλει, ἡ οὐσία τῶν ἀλλαγῶν στὴ λυκειακὴ ἐκπαίδευση;

Ὁ βασικὸς πολιτικὸς σχεδιασμὸς πού ὑπαγόρευσε τίς νέες ρυθμίσεις φαίνεται πὼς δέν ὑπηρετεῖ παρά τὴν ἀνάγκη ἀπορρόφησης τῶν συσσωρευμένων ἐντάσεων τίς ὁποῖες ἔχει προκαλέσει ὁ ἀποτυχημένος θεσμὸς τῶν Γενικῶν Ἐξετάσεων. Ὡς εὐκολότερη καί οικονομικότερη λύση ἐπελέγη ἡ τεχνητὴ διάχυση αὐτῶν τῶν ἐντάσεων σέ ὀλόκληρη τὴν ἐκπαιδευτικὴ βαθμίδα τοῦ Λυκείου. Ἐν τέλει, ὅπως δυστυχῶς ἀποδεικνύεται, τό ἄμεσο σκοπούμενο τῆς «μεταρρύθμισης» δέν εἶναι παρά ἡ καθιέρωση ἐνός νέου ἀσιστήματος ἀξιολόγησης τῶν μαθητῶν πού θά ἐλέγχει αὐστηρὰ τὴν κινητικότητα πρὸς τὴν τριτοβάθμια ἐκπαίδευση καί πού, ταυτόχρονα, θά ἀποφορτίζει τίς ἐκρηκτικὲς πιέσεις τίς ὁποῖες παρήγαγε τό σύστημα τῶν Πανελληνίων Ἐξετάσεων.

Δέν χωράει ἀμφιβολία ὅτι ὁ τύπος τοῦ Λυκείου πού καθιέρωσε ὁ νέος νόμος ἦταν, ἐδῶ καί χρόνιά, ὀλότελα ἀπαξιωμένος, πεθαμένος σέ προχωρημένο στάδιο σήψης. Τόσο ἀπαξιωμένος, ὥστε οὔτε συγγενεῖς οὔτε γονεῖοι διανοήθηκαν νά συνοδεύσουν τὸν μακαρίτη στὴ χωματερὴ πού ἐπελέγη γιὰ τελευταία του κατοικία. Ἐνας καλὸς λόγος δέν ἀκούστηκε.

Τό παλιὸ Λύκειο ἔπρεπε νά καταργηθεῖ καί οἱ ὡς τώρα ἀντιστάσεις δέν ἔδειχναν παρά τό μέτρο τῆς ἀντοχῆς στὴ δυσωδία: ἡ κατάργηση τῶν δεσμῶν καί τῶν Γενικῶν Ἐξετάσεων ἦταν μόνο ζήτημα χρόνου. Ὅμως, τί διαδέχεται σή-

μερα τό άθλιο σκήνωμα; Ένα πρόχειρο στίσιμο, πού ζωντάνεψε μπροστά μας μέ τή μορφή τού νομοθετήματος γιά τό «νέο Λύκειο». Μιά καρικατούρα πού ένσαρκώνει, στίς «νέες συνθήκες», τήν ψυχή τού πεθαμένου. Κι αυτό αποκαλείται *έκσυγχρονισμός!* Ίχνογραφούνται, δηλαδή, κάποιες γενικές άρχές περί ένιαίου Λυκείου οί όποιες, στή συνέχεια, προσφέρονται γιά νά ντυθεί μ' αυτές τό άρχαίο πνεύμα πού έχασε τό σώμα του.

Οί νέες ρυθμίσεις έρχονται νά προλάβουν ένα γενικό αίτημα μεταρρύθμισης στήν παιδεία, πού πασχίζει ακόμα νά πάρει μορφή. Διότι τό ένιαίο και αυτόνομο Λύκειο καταργείται έν τή γενέσει του. Προτού κιάλας γίνει αντικείμενο διαλόγου και προβληματισμού. Τό πρόταγμα τής γενικής παιδείας, τού στοιχειώδους δικαίωματος τών νέων νά ζυμωθούν μέ τίς άρχές τού Όρθου Λόγου και τίς κληρονομίες τών πολιτισμών άκυρώνεται μέ μία πανουργία. Τάχα ότι, μέ τό νέο σύστημα, θ' άνοιξουν σέ όλους οί πόρτες πρós τήν τριτοβάθμια εκπαίδευση. Δέν υπάρχει, όμως, μεγαλύτερη και περισσότερο συνειδητή άπάτη.

Στό νέο Λύκειο, από νωρίς, οί μαθητές θά εκπαιδεύονται και θά επιδίδονται στήν άγγρα τών βαθμών δάσει τών όποιών θά εξασφαλίζουν τήν είσοδό τους στήν τριτοβάθμια εκπαίδευση. Η άκολουθία τών εξετάσεων σέ νομαρχιακό ή έθνικό επίπεδο θά πάρει συντομότητα τή μορφή και τό περιεχόμενο τών γενικών εξετάσεων πού ύποτίθεται ότι καταργούνται. Κι έτσι, οί βαθμοί και τά μόρια θά δίνουν τροφή σέ όλες τίς μορφές τής παραπαιδείας. Φροντιστήριο δέν θά πηγαίνουν μόνον εκείνοι πού θέλουν νά συνεχίσουν τίς σπουδές τους μά κι όσοι δέν επιθυμούν παρά νά πάρουν τό Έθνικό Άπολυτήριο. Πόσοι μαθητές θά αποκλειστούν από τίς τελευταίες τάξεις τού Λυκείου; Τί έδαφος αφήνει στή μάθηση τό κινήγι τών βαθμών και ή συνεχής δοκιμασία τών εξετάσεων; Τί εύκαιρίες (ίδού ένας «έκσυγχρονιστικός» όρος τού συρμού) δίνει στους νέους τό άμετάκλητο τής βαθμολογίας σέ κάθε μάθημα στό όποιο θά εξεταστούν; Τί είδους αντικειμενικότητα μαγειρεύεται μ' αυτά τά σκοτεινά «τέστ δεξιότητων», άπ' όπου θά περνούν όλοι οί μαθητές τής τρίτης Λυκείου;

Τά επιχειρήματα πού προβάλλονται ύπέρ τού νέου νομοθετήματος είναι πολλά. Δέν είναι όμως, κατ' ανάγκην, συμβατά μεταξύ τους. Καί τούτο έπειδή τό πολιτικό κίνητρο τών αλλαγών περιορίζεται στό νά συμβιβάστούν πρακτικά δύο άλληλοαποκλειόμενες μέριμνες: ή λειτουργία τού Λυκείου ως ένιαίας, γενικής και αυτόνομης εκπαιδευτικής βαθμίδας και ή αναζήτηση τρόπων διευθέτησης τού άκανθόδους προβλήματος πού θέτει ή κοινωνική άξίωση γιά πρόσβαση τών νέων στήν τριτοβάθμια εκπαίδευση. Άκριδέστερα, φοβάμαι ότι τό «ένιαίο Λύκειο» δέν τό επικαλείται ή κυβέρνηση παρά ως έπαρκώς νομιμοποιημένο πρόσχημα πού δικαιολογεί τό νέο σύστημα περιορισμών εισαγωγής στήν τριτοβάθμια εκπαίδευση. Η προχειρότητα και ή σπουδή πού, καταφανώς, χαρακτηρίζουν τό έγχείρημα συνηγορούν ύπέρ αυτής τής αίτίας.

Τά δεδομένα πού προβάλλονται ως μέτρο αποτίμησης τού νέου Λυκείου έρχονται νά ύπονομεύουν κάθε ουσιαστικά όρθολογικό και πραγματικά δημοκρατικό κριτήριο αποτελεσματικότητας. Διότι τό μόνο πού, πρακτικά, ανανεύ-

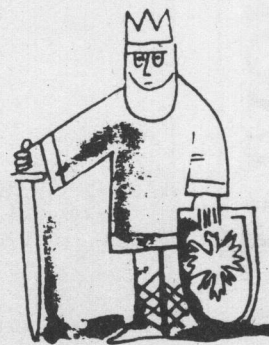
νεται δέν είναι παρά οί παλιές προτεραιότητες οί όποιες όδηγησαν στήν κρίση τού συστήματος πού καταργείται σήμερα: τό Λύκειο συνεχίζει νά είναι, πριν άπ' όλα, τό φίλτρο πού εξασφαλίζει ή πού αποτρέπει τήν είσοδο τών νέων στήν τριτοβάθμια εκπαίδευση.

Υπάρχει και κάτι ακόμα, πολύ άνησυχητικό κι αυτό. Τό σκληρό έξεταστικό και βαθμολογικό σύστημα πού διέπει τήν όλη δομή τού νέου Λυκείου θά όδηγήσει, κατ' ανάγκην, σέ όλο και περισσότερο άνελαστικούς όρους εισαγωγής τών νέων στήν τριτοβάθμια εκπαίδευση. Ποιές είναι οί βαλβίδες έκτόνωσης τών νέων έντάσεων πού, μέ δεβαιότητα, αναιμούνται νά ξεσπάσουν; Οί σπουδές στό έξωτερικό, οί περίφημοι Έλεύθεροι Κύκλοι Σπουδών, τό Άνοικτό Πανεπιστήμιο και, φυσικά, τά ιδιωτικά μαγαζιά πού έμπορεύονται όνειρα και ψευδεπίγραφους πανεπιστημιακούς τίτλους. Τί αλλάζει; Έπί τής ουσίας, σχεδόν τίποτα. Πέρα, δηλαδή, από τή μεγιστοποίηση τών πιέσεων και τών λαϊκιστικών και φτηνών επιχειρημάτων γιά τήν προαγωγή τής ιδιωτικής πρωτοβουλίας στήν τριτοβάθμια εκπαίδευση.

Αυτός ό νόμος πρέπει νά αλλάξει. Όπως και βασικές προβλέψεις πού περιέχονται στα πρόσφατα νομοθετήματα γιά τά ΑΕΙ. Είναι πιά ώρα ν' άνοιξει ένα μέτωπο παιδείας. Ένα πλατύ κίνημα μεταρρύθμισης πού νά αναλάβει τήν εύθύνη τού δημοκρατικού έκσυγχρονισμού σέ όλες τίς βαθμίδες τής εκπαίδευσης. Μιά αναζήτηση πού θά έμπνεύσει τή ρήξη μέ τά έωλα, τά χρεοκοπημένα σχήματα πού αναπαράγονται και έξωραίζονται σήμερα, άποσκοπώντας στό νά συγκρατήσουν τίς πιό άναρχες έπιταγές τής άγοράς μέ τά αντιδραστικά και επικίνδυνα ιδεολογήματα. Αυτό, γιά τούς προοδευτικούς πολίτες και γιά τήν Άριστερά, είναι ένα από τά στοιχήματα μέ τό αύριο.

Έπί τού πιεστηρίου

«Δέν θά τελειώνουν και όλοι τό Λύκειο |...| ή ζωή δέν απαιτεί νά έχεις όπωσδήποτε άπολυτήριο Λυκείου |...| δέν πρέπει νά όδηγήσουμε τό παιδί στήν Γ' Λυκείου και νά τού πούμε ότι δέν περνάει...» Οί δηλώσεις τού ύπουργού Παιδείας είναι τό καλύτερο τεκμήριο τής λογικής πού διέπει τό νέο Λύκειο. Καταργείται ό θεσμός τών άνεξεταστέων, συζητείται ή δυνατότητα επανεγγραφής όσων μείνουν στήν ίδια τάξη. Τό πιθανότερο αποτέλεσμα τής μεταρρύθμισης είναι ένα νέο κύμα καταλήψεων και άπεργιών.

ΤΡΙΣΒΑΡΒΑΡΑ ΤΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΤΩΝ, ΟΙ ΑΘΛΙΟΙ

του Ἀγγελου Π. Ματθαίου

Τό ἀρχαῖο κείμενο πού ἐπέλεξε ἡ κεντρική ἐπιτροπή τῶν γενικῶν ἐξετάσεων γιά νά κρίνῃ τούς ὑποψηφίους τῆς Γ' Δέσμης στά ἀρχαῖα ἑλληνικά κατά τήν πρόσφατη δοκιμασία (1997) ἦταν ἀπόσπασμα ἀπό τόν κατά Λεωκράτους λόγο τοῦ ρήτορος Λυκούργου (περί τό 390-324 π.Χ.), παρ. 112-113. — Παραθέτω αὐτοῦσιο τό κείμενο:

Φρυνίχου γάρ ἀποσφαγέντος νύκτωρ παρά τήν κρήνην τήν ἐν τοῖς οἰσούσις ὑπό Ἀπολλοδώρου καί Θρασυβούλου, καί τούτων ληφθέντων καί εἰς τό δεσμοτήριον ἀποτεθέντων ὑπό τῶν τοῦ Φρυνίχου φίλων, αἰσθόμενος ὁ δῆμος τό γεγονός τούς τε εἰρχθέντας ἐξήγαγε, καί δασάνων γενομένων τό πρᾶγμα ἀνέκρινε, καί ζητῶν εὔρε τόν μὲν Φρύνιχον προδιδόντα τήν πόλιν, τούς δ' ἀποκτείναντας αὐτόν ἀδίκως εἰρχθέντας· καί ψηφίζεται ὁ δῆμος Κριτίου εἰπόντος, τόν μὲν νεκρόν κρίνειν προδοσίας, κἂν δόξη προδότης ὢν ἐν τῇ χώρᾳ τεθάφθαι, τά γε ὅσα αὐτοῦ ἀνορούσαι καί ἐξορίσαι ἔξω τῆς Ἀττικῆς, ὅπως ἂν μή κέηται ἐν τῇ χώρᾳ μηδέ τά ὅσα τοῦ τήν χώραν καί τήν πόλιν προδιδόντος.

Ὁ Λυκούργος θέλοντας νά δείξῃ στό δικαστήριο πῶς ὀργίζονταν οἱ παλαιοὶ Ἀθηναῖοι μέ τούς προδότες τῆς πατρίδος καί τούς θεωροῦσαν ἐχθρούς τῆς πόλεως, ἀναφέρεται στή δολοφονία τοῦ Φρυνίχου καί τά ἐπακολουθήσαντα γεγονότα.

Ὁ Φρύνιχος Στρατωνίδου, Δειραδιώτης τόν δῆμον, πολιτικός καί στρατηγός τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, ὑπῆρξε ἀπό τούς πρωτεργάτες τῆς ὀλιγαρχικῆς μεταπολιτεύσεως στήν Ἀθήνα τό 411 π.Χ., βλ. Θουκ. 8,68.3: *παρέσχε δέ καί ὁ Φρύνιχος ἑαυτόν πάντων διαφερόντως προθυμώτατον ἐς τήν ὀλιγαρχίαν* (ἔταξε τόν ἑαυτό του στήν ὑπόθεση τῆς ὀλιγαρχίας δείχνοντας τήν μεγαλύτερη προθυμία ἀπό ὅλους τούς ἄλλους) τόν ἐδολοφόνησαν, ὄχι Ἀθηναῖοι, ἀλλά ξένοι, στήν ἀγορά τῶν Ἀθηνῶν τό 411 π.Χ. Τό γεγονός γνωρίζομε ἀπό τόν Θουκυδίδη (8,92), τόν κατά Ἀγοράτου λόγο τοῦ Λυσίου (13), παρ. 71 καί τέλος τόν Λυκούργο.

Οἱ Ἀθηναῖοι ἐτίμησαν τούς δολοφόνους· σώζεται μάλιστα, ἐλλιπῶς ὥστόσο, ἕνα ἀπό τά τιμητικά ψηφίσματα, χαραγμένο σέ στήλη (IG I³ 102), τό ὁποῖο βρέθηκε στήν Ἀκρόπολη τῶν Ἀθηνῶν. Σύμφωνα μέ τό ψήφισμα, χρονολογούμενο ἐπί Γλαυ-

κίπου ἀρχοντος (410/9 π.Χ.), οἱ Ἀθηναῖοι στεφανώνουν μέ χρυσό στέφανο τόν κύριο δράστη τῆς δολοφονίας, τόν Θρασύβουλο τόν Καλυδώνιο — ἢ Καλυδῶν εἶναι πόλη τῆς Αἰτωλίας —, τοῦ παρέχουν τό δικαίωμα τοῦ Ἀθηναίου πολίτου καί τῆς ἀποκτήσεως γῆς καί οἰκίας στήν Ἀθήνα. Στούς ἄλλους συνέργους παρέχουν μικρότερες τιμές.

Γνωρίζομε ὅτι ὁ Λυκούργος ἐξεφώνησε τόν κατά Λεωκράτους λόγο τό 331/0 π.Χ. (πρβλ. Αἰσχίνου, κατά Κτησιφῶντος 252). Ὡστε ἡ δολοφονία ἐγίνε σχεδόν 81 χρόνια πρὸ τῆς διηγῆσεως τοῦ Λυκούργου. Ὁ ρήτωρ, ἀναφερόμενος στά ἀμέσως μετὰ τῆ δολοφονία γεγονότα, στή σύλληψη τῶν δολοφόνων, τῆ φυλάκισή τους στό δεσμοτήριό τῆς πόλεως, τήν ἀπελευθέρωσή τους ἀπό τόν δῆμο, τίς ἀνακρίσεις πού διέταξε γιά τή διαλεύκανση τοῦ ἐγκλήματος, τήν ἀποκάλυψη τῆς προδοσίας τοῦ Φρυνίχου, καί τήν συνακόλουθη διαπίστωση ὅτι ἀδίκως ἐφυλακίσθησαν οἱ δολοφόνοι, χρησιμοποιοῖ, ὅπως εἶναι φυσικό, ἀφοῦ πρόκειται γιά γεγονότα τοῦ παρελθόντος, καί μάλιστα τοῦ ἀπωτέρου, παρελθοντικοῦ χρόνου: *ἀποσφαγέντος, ληφθέντων, ἀποτεθέντων, αἰσθόμενος, ἐξήγαγε, γενομένων, ἀνέκρινε, εὔρε*. Κατόπιν ὁ Λυκούργος ἀναφέρεται στό ψήφισμα, μέ τό ὁποῖο ὁ δῆμος ἀποφασίζει κατά πρότασιν τοῦ Κριτίου τήν μετὰ θάνατον δίκη τοῦ Φρυνίχου μέ τό ἐρώτημα τῆς προδοσίας καί τήν ἐκταφή τῶν ὄστων του, ἐφ' ὅσον κριθῆ ἔνοχος καί ἀποδειχθῆ ὅτι ἔχει ταφή στήν Ἀττική. Ἐδῶ, γιά νά δώσῃ ἔμφαση στήν ἀπόφαση τοῦ δήμου — πρέπει νά σημειώσω ὅτι ἀπό τήν φρασεολογία προκύπτει πῶς μεταφέρει σχεδόν αὐτολεξεί τό ψήφισμα —, ὁ Λυκούργος χρησιμοποιοῖ ἱστορικόν ἐνεστώτα: *καί ψηφίζεται ὁ δῆμος...*

Ἐνα ἀπό τά δύο ζητήματα (παρατηρήσεις τίς ὀνομάζουν) πού ἔθεσαν οἱ ἐξεταστές, γιά νά ἐλέγξουν τίς γνώσεις τῶν ὑποψηφίων στήν σύνταξη, κατέτεινε σέ ἕνα δύσκολο κεφάλαιο τοῦ συντακτικοῦ, τόν πλάγιο λόγο. Τό ζήτημα ἦταν τό ἐξῆς: *καί ψηφίζεται ὁ δῆμος... τήν πόλιν προδιδόντος*: «Νά γραφεῖ ἡ ἡμιπερίοδος μέ τίς ἀλλαγές πού θά προκύψουν ἀπό τή μετατροπή τοῦ ῥήματος ψηφίζεται σέ ἱστορικό χρόνο».

Ἡ ἀπάντηση εἶναι μία καί μόνη· ἡ μετατροπή τοῦ ἐνεστώτος σέ ἀόριστο δέν θά ἐπιφέρῃ καμμίαν ἀλλαγὴ στίς ἐγκλίσεις τῶν δύο δευτερευουσῶν προτάσεων, διότι ὁ χρόνος δέν εἶναι

άπλως ένεστώτας, αλλά ιστορικός (ισοδυναμεί με άόριστο) και έπομένως, άν έπρεπε να μετατραπούν οι έγκλίσεις των δύο δευτερευουσών προτάσεων, ύποθετικής και τελικής, από ύποτακτική σε εύκτική, ή μετατροπή θά είχε ήδη συντελεσθή στο κείμενο πού έχομε πρό όφθαλμών. Άλλά καμμία άλλαγή δέν έχει γίνει.

Ώστε τό ζήτημα είναι έντελώς άστοχο και παραπλανητικό προδίδει δύο τινά, ή δόλον ή άγνοια των έξεταστών.

Δόλο, διότι δέν είναι δυνατόν να περιμένη κανείς από έναν ύποψήφιο να έχη τέτοια αυτόπεποιθήση στίς γνώσεις του, ώστε να άπαντήσει ότι ή μετατροπή του χρόνου του ρήματος της κυρίας προτάσεως σε παρελθοντικό δέν μπορεί να γίνει, άφου άπλουστάτα ό χρόνος είναι ήδη παρελθοντικός, είναι ιστορικός ένεστώτας, και καμμία άλλαγή στίς έγκλίσεις δέν προκαλεσε.

Άγνοια, διότι δέν διέκριναν οι έξεταστές, ότι ό χρόνος είναι ήδη ιστορικός και έξήτησαν την μετατροπή του ιστορικού ένεστώτος (χρόνου παρελθοντικού) σε παρελθοντικό.

Άλλά και άν ακόμη ύποθέταμε ότι όντως ό χρόνος είναι ένεστωτικός, πράγμα βεβαίως πού δέν συμβαίνει, άφου τά περιγραφόμενα γεγονότα έχον συμθή περίπου 80 χρόνια πριν, και πάλι ούδεμία άλλαγή ήταν δυνατή σύμφωνα με τον άκόλουθο κανόνα του συντακτικού, βλ. Άχ. Τζαρτζάνου, *Συντακτικόν της αρχαίας ελληνικής γλώσσας*, Άθήναι 1968, 143: «Αί δευτερεύουσαι ή έξηρημένα προτάσεις του εύθεός λόγου μετά ρήμα ιστορικού χρόνου διατηρούν πάντοτε μόνον την δυννητική ή όριστική ή την δυννητική εύκτική, την δέ άπλην όριστική ή την ύποτακτική (μετά του άν ή άνευ του άν) συνήθως μέν την μετατρέπουν εις εύκτικήν του πλαγίου λόγου, την διατηρούν δέ μόνον, όταν πρόκειται να δηλωθή ότι ό διηγούμενος εκφέρει τό εις την δευτερεύουσαν ταύτην πρότασιν περιεχόμενον νόημα, ούχι ως ιδικήν του σκέψιν, άλλ' ως από μέρους του προσώπου περί ου ό λόγος».

Δυστυχώς για την έξεταστική έπιτροπή είναι πλέον ή βέβαιον ότι έθεσε τό συγκεκριμένο ζήτημα λόγω άγνοίας και μόνον. Σύμφωνα με τίς οδηγίες πού έστειλε στους κατά τόπους διορθωτές των γραπτών, οι όποιοι είναι φιλόλογοι καθηγητές της Μέσης Έκπαιδύσεως, οι ύποψήφιοι έπρεπε να μετατρέψουν τίς ύποτακτικές των δύο δευτερευουσών προτάσεων σε εύκτικές του πλαγίου λόγου. Αύτή κατά την έπιτροπή ήταν ή όρθή άπάντηση. Έπλαγήθη λοιπόν ή έπιτροπή πλάνην οικτράν.

Είναι λυπηρό και συγχρόνως άνησυχητικό ότι τό σφάλμα δέν άποκαλύπτει μόνον την άγνοια των μελών της έξεταστικής έπιτροπής, αλλά και βεβαιώνει για μίαν άκόμα φορά, ότι οι άνθρωποι αυτοί δέν είναι σε θέση να άντιληφθούν ότι ή αρχαία ελληνική και ή λατινική είναι μή ζωντανές γλώσσες, ή μορφή τους και οι κανόνες τους είναι παγιωμένοι, άντικείμενα μελέτης της ιστορίας της γλώσσας, και δέν ύπάρχει καμία δυνατότητα να άπαντήσει κανείς, αλλά και να θέση κανείς έρωτήματα του τύπου «μετατρέψτε την άναγκαστική γερονδιακή έλξη» — για να άναφερθώ σε άλλο βαρύ άτόπημα της έπιτροπής πριν από δύο χρόνια (1995) αύτην την φορά κατά την έξέταση των λατινικών —, πράγμα αδύνατο και αντίθετο στο συντακτικό της λατινικής. Άπλουστάτα, όπως και στή συγκεκριμένη περίπτωση των αρχαίων ελληνικών, τό έρώτημα είναι άπορηπτικό, διότι σ' όλόκληρη την ιστορία των δύο γλωσσών — δηλαδή όσο έμυλούντο οι δύο γλώσσες — δέν ύπάρχει παράδειγμα άνατροπής των σχετικών άντιστοίχως κανόνων. Χάριν εκείνων πού παρά ταύτα διατηρούν κάποια άμφίβο-

λία, προσθέτω τό έξής: Άμέσως μετά από τό άπόσπασμα του κατά Λεωκράτους λόγου πού έδωσαν προς έξέτασιν, ό Λυκούργος συνεχίζει (παρ. 114) άναφερόμενος στο ψήφισμα του δήμου των Άθηναίων ως έξής:

Έψηφίσαντο δέ και άν άπολογώνται τινες ύτέρ του τετελευτηκότος, άν άν άλλ' ό τεθνηκώς, ένόχους είναι και τούτους τοίς αυτοίς έπιτιμίαις.

Στήν ήμπεριόδοι αυτή, παρά τον άόριστο «έψηφίσαντο» οι ύποτακτικές των δευτερευουσών προτάσεων παρέμειναν καμμία μεταβολή δέν έγινε. Τό ψηφίζεται του ύπό έξέτασιν κειμένου ως ιστορικός ένεστώτας έχει άκριβώς την ίδια χρονική σημασία με τό έψηφίσαντο.

Ύπάρχει μία φιλολογική άρχή τό κείμενο διά του κειμένου: ή έρμηνεία ενός κειμένου γίνεται με τη βοήθεια του ίδιου του κειμένου, συνήθως λίγο παραπάνω ή παρακάτω από τό ύπό έξέτασιν άπόσπασμα, άλλοτε πιο μακριά, και πάντως με την μελέτη κατ' αρχάς του συγγραφώς άπ' όπου προέρχεται αυτό.

Άν οι έξεταστές είχαν λάβει τον κόπο να διαβάσουν προσεκτικότερα τό ίδιο τό άπόσπασμα πού έπέλεξαν για την έξέταση, και άν είχαν διαβάσει την άμέσως έπόμενη ήμπεριόδο, πού ήδη παρέθεσα, θά είχαν καταλάβει και θά είχαν άποφύγει τό σοβαρότατο λάθος.

Τώρα πρέπει να ζητήσουν δημοσίως συγγνώμη από τους έξεταζόμενους μαθητές.

Τό ζήτημα θά έπρεπε να άπασχολήση και τους ιθύνοντες της ΟΛΜΕ, ή όποία άνησυχεί για την παιδεία μόνον, όταν τά ζητήματα είναι οικονομικά και ύλικοτεχνικής ύποδομής δέν γνωρίζει όμως να καταγγείλη και να άντισταθή στα όσα συμβαίνουν στίς έξετάσεις για την εισαγωγή στα άνώτατα εκπαιδευτικά ιδρύματα δέν βλέπει πόσο άθλια και βλαπτική είναι ή κατά λέξιν έξέταση της ιστορίας στην Γ' και Δ' δέση, ή οποία άν των πραγμάτων έχον έπιβάσει ή πολύ μικρή έξεταστέα ύλη και ή πλειονότης των όκνηρών και άνεπαρκών καθηγητών-έξεταστών. Άδιαφορεί για τό ότι οι έξεταζόμενοι δαπανούν φαιάν ούσία προσπαθώντας να άποστηθίσουν κατά λέξιν περίπου 150 σελίδες ιστορίας άποσπασματικής και δήθεν έρμηνευτικής και άποφοιτούν από τά λύκεια μή γνωρίζοντας ούτε την αρχαία ούτε την μεσαιωνική, ούτε την ιστορία των νεώτερων χρόνων, τουλάχιστον τά σημαντικότερα γεγονότα της — ή έρμηνεία μās έμάρανε. Δέν βλέπει ακόμη ότι ή έξέταση στα λατινικά ούσια στικώς δέν ύφίσταται — και αυτό προκύπτει από την ύψηλότατη βαθμολογία (181/2 και έπάνω) πού άπαιτείται, για να έχει ό έξεταζόμενος έλπίδες να εισαχθή στο Πανεπιστήμιο —, άφου όλα τά έξεταζόμενα κείμενα είναι διδαγμένα, μικρής εκτάσεως και έλάχιστα τον αριθμό (50).

Η κατάσταση όμως αύτή δέν βαρύνει μόνο την ΟΛΜΕ, αλλά και τίς Φιλοσοφικές Σχολές των Πανεπιστημίων, όχι μόνον διότι άνέχονται αυτό τό κατάντημα των έξετάσεων, αλλά και διότι άπόφοιτοί τους είναι οι καθηγητές-φιλόλογοι της Μέσης Έκπαιδύσεως, από τους όποιους μεγάλο μέρος, για να μίν πω τό μέγιστο — άσφαλώς ύπάρχουν πολλές και τιμητικές εξαίρέσεις —, είναι άνεπαρκείς και άνελλήνιστοι, άνίκανοι να διδάξουν όχι μόνον αρχαία ελληνικά και λατινικά, αλλά και νέα ελληνικά και ιστορία. Έχουν καταντήσει οι Φιλοσοφικές Σχολές, ως προς την γλωσσική διδασκαλία και την αρχαιογνωσία, για να θυμηθώ τον επίκαιρο λόγο του Στέφανου Ν. Κουμανούδη, «διδασκαλεία καθηγητών Μέσης Έκπαιδύσεως —

καί μάλιστα κάκιστα... 'Η άρχαιογνωσία όμως δουλιάζει όλοένα και περισσότερο άρχίζοντας από τήν εκπαίδευση' μέ λίγο Δημοσθένη μπαίνει στά Νομικά' μέ λίγο Θουκυδίδη, στή Φιλοσοφική. 'Έχομε φτιάξει μίαν εικόνα του άρχαιου κόσμου πού δέν έχει σχέση μέ τήν πραγματικότητα' όλα είναι κουτσοσυρμένα: ό Σωκράτης φαίνεται χαμαιδιδάσκαλος σέ έπαρχιακό σχολείο κι ό Πλάτωνας στό στόμα μιás τσογλανοπαρέας γίνεται φασίστας...». Αυτό έγραφε ό Σ.Ν.Κ. τό 1986' ένδεκα χρόνια μετά, έχουν γίνει πολύ χειρότερα τά πράγματα.

Γιά νά επανέλθω στό ζήτημα τών άρχαιών έλληνικών' συγγνώμη πρέπει νά ζητήσουν και όσοι από τούς φιολόγους φροντιστές έσπευσαν αυτοδιαφημιζόμενοι νά στείλουν τίς άπαντήσεις τους στίς εφημερίδες, έχοντας, ως μή άφειλαν, μετατρέψει τίς ύποτακτικές, σέ ευκτικές. Είναι ευκαιρία νά αντίληφθούη ότι όρθόν δέν είναι αυτό πού θέλουν οι εκάστοτε έξεταστές τής ΚΕΓΕ, αλλά αυτό πού επιβάλλουν οι συντακτικοί κανόνες μιás γλώσσας, τής όποιás ή μελέτη έμπίπτει στήν επιστήμη τής ιστορίας, και, όπως δέν έπαψε ευκαιρίας δοθείσης νά επαναλαμβάνη ό Στέφανος Ν. Κουμανούδης, τήν επιστήμη τής ιστορίας δέν τήν ένδιαφέρει τό λογικώς όρθόν, αλλά τό πραγματικόν. Τά άρχαία κείμενα δέν τά έγραψαν οι άρχαίοι, για νά μαθαίνουμε έμεις οι νεώτεροι άρχαία έλληνικά' αποτελούν μέρος και έκφραση τής ζωής τους, μιás ζωής πού άνήκει στό παρελθόν.

Και κάτι τελευταίο' γνωρίζω ότι πολλοί από τούς έξεταζόμενους δέν ήταν σέ θέση νά καταλάβουν τήν σημασία τής μετοχής *είρχθέντας* αυτού του ύπό έξέτασιν άποσπάσματος' ή λέξη *είρχτή* και *κάθειρξις* τών νεοελληνικών δικαστηρίων δέν τούς πέρασε από τό μυαλό' έστω, ως δεχθώ ότι είναι λόγιες λέξεις και μάλιστα όροι ενός ειδικού λεξιλογίου. 'Αλλά πολλοί επίσης δέν έν γνώριζαν τί σημαίνει ή λέξη κρήνη: *Φρυνίχου γάρ άποσφαγέντος νύκτωρ παρά τήν κρήνην...* Δέν έχουν άκούσει, φαίνεται, στά δώδεκα χρόνια τής φοιτήσεώς τους τήν Κασταλία κρήνη τών Δελφών... Γιατί βεβαίως τά νέα έλληνικά δέν διδάσκονται καλύτερα άπ' ό,τι στόν καιρό μου, παρά τίς περιού άντιθέτου διακηρύξεις και τήν βεβαιότητα τών όρκισμένων έχθρών τής άρχαίας έλληνικής γλώσσας.

Διερωτώμαι άν ή άγνοια αυτή, έπιστέγασμα άλλων πολλών, θά άνησυχήση τούς έφησυχάζοντες, πού δέν έχουν διαπιστώσει κανένα πρόβλημα λεξιπενίας και έλλιπούς γλωσσικής παιδείας και ζούν πλανώμενοι και πλανώντες, μόνοι αυτοί στήν διεθνή επιστημονική κοινότητα, διακηρύσσοντας τήν θλιβερή επινόηση ότι ή συνέχεια τής έλληνικής γλώσσας είναι ιδεολόγημα.

Η ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΚΑΙ ΟΙ ΙΣΤΟΡΙΕΣ ΤΗΣ

του Γεράσιμου Βώκου

Όταν κάνουμε λόγο για ιστορία της φιλοσοφίας, τα πράγματα φαίνονται απλά: όλοι καταλαβαίνουμε περί τίνος πρόκειται, ενώ οι δυσκολίες μοιάζουν να ξεκινούν από τη στιγμή που θα εισέλθουμε στο περιεχόμενο της έκφρασης, για να δούμε τι είδος ιστορία της φιλοσοφίας θέλουμε να γράψουμε και να διδάξουμε. Πριν, ωστόσο, περάσουμε στο περιεχόμενο, εάν σταθούμε στην ίδια την έκφραση «ιστορία της φιλοσοφίας», θα διαπιστώσουμε σύντομα ότι, ήδη εδώ, δημιουργούνται κάποιες απορίες. Ξηγηθούμε, κι επειδή ο χρόνος είναι μετρημένος, θα προχωρήσω με δέμα ταχύ.

Ήδη υπάρχοντες πολλές δυσκολίες όταν αποφασίσει κανείς να προσδιορίσει την έννοια της ιστορίας, ούτως ώστε, δυστυχώς, ο ανακουφιστικός όρισμός του Ranke «*η Ιστορία είναι η αφήγηση των πραγμάτων έτσι όπως όντως συνέβησαν*», να μην είναι καθόλου σαφής. Ακόμη κι αν αποφύγουμε αυτό το «όντως», ποια είναι τα πράγματα που αφηγείται ο ιστορικός; Προχθές, ιστορία ήταν οι μάχες, οι προσωπικότητες, η πολιτική μόλις χθές, ιστορία ήταν οι οικονομίες και οι πολιτισμοί, τα μεγάλα δηλαδή σύνολα και η μακρά διάρκεια: σήμερα φαίνεται ότι επιστρέφουμε στο γεγονός, στο συμβάν και στον ταχύρρυθμο χρόνο.

Εάν η ιστορία, ως έννοια, μεταβάλλει συνεχώς ή τουλάχιστον συχνά το περιεχόμενό της, γιατί η ίδια η έννοια της ιστορίας είναι παράγωγο της ιστορίας, τι να πεις κανείς για την ιστορία της φιλοσοφίας; Στην προκειμένη περίπτωση, η κατάσταση παρουσιάζεται σαφώς συγκεχυμένη, γιατί δεν έχουμε να κάνουμε μόνο με ποικιλία μεθόδων που συχνά αναιρούνται μεταξύ τους, αλλά και με πραγματική αδυναμία, ή όποια αφορά τον όρισμό του αντικειμένου της έρευνας. Η αστάθεια όμως των μεθόδων και η δυσπραγία, ως προς τον όρισμό του αντικειμένου, καθιστούν την ιστορία της φιλοσοφίας τουλάχιστον προβληματική ως προς τη φύση της. Έχουμε να κάνουμε με ιστορία; Έχουμε να κάνουμε με φιλοσοφία; Έχουμε να κάνουμε με ιστορία και φιλοσοφία μαζί; Και τι ακριβώς σημαίνει η σύζευξη στην προκειμένη περίπτωση;

Προφανώς, όταν τό ζητούμενο είναι η ιστορία της φιλοσοφίας, ο όρισμός του Ranke δεν έχει καν λόγο ύπαρξης. Τι θα σήμαινε, πράγματι, η έκθεση των φιλοσοφικών συστημάτων,

έτσι όπως τά σκέφτηκαν οι δημιουργοί τους; Γιατί να ξαναπώ, με δικά μου λόγια, αυτά που ο Καρτέσιος είπε καλά με τά δικά του; Τι σημαίνει αυτή η επανάληψη και γιατί αποτελεί ιστορία; Κι αν δεχόμασταν ότι η επανάληψη αυτή είναι, κατά κάποιον τρόπο, ιστορία, δεν θα αποτελούσε, σε καμία περίπτωση, φιλοσοφία, γιατί η φιλοσοφία φαίνεται να αντιστρατεύεται την ιστορία. Πράγματι, εάν η ιστορία είναι χρόνος, η φιλοσοφία βλέπει τον εαυτό της εκτός χρόνου, τον θέλει εκτός χρόνου και διεκδικεί για τον εαυτό της ένα είδος αιωνιότητας στο οποίο εξασφαλίζει την άχρονη ισχύ της: εννοώ την ισχύ των προτάσεών της εκτός των ορίων ακριβώς που επιβάλλουν οι απαιτήσεις του χρόνου. Από τη σκοπιά αυτή, η αντίθεση μεταξύ ιστορίας και φιλοσοφίας πήρε συχνά, στην ιστορία, τη μορφή λανθάνουσας σύγκρουσης έως και ανοιχτού πολέμου. Στίς σκληρές και ιδρυτικές της εκδοχές, όπως συμβαίνει στην περίπτωση του Καρτέσιου, η φιλοσοφία απορρίπτει ευθέως τη σχέση της με την ιστορία, ενώ στίς λιγότερο πολεμοχαρείς και συμφιλωτικές της τάσεις, όπως συμβαίνει στην περίπτωση του Χέγκελ, η φιλοσοφία αναγνωρίζει με τόση απλοχεριά τά δικαιώματα της ιστορίας, ώστε μετασχηματίζει την ίδια την ιστορία σε φιλοσοφία: δώρο Δαναών, που προκάλεσε, ευτυχώς, την καχυποψία των ιστορικών και την άρνησή τους να τό αποδεχτούν.

Θά μπορούσε κανείς να φανταστεί, ύστερα από τά προηγούμενα, ότι μεταξύ φιλοσοφίας και ιστορίας τό σωστότερο και τό άμοιβαίως ώφελιμότερο θά ήταν να επικρατήσουν σχέσεις ειρηνικής συνύπαρξης, οι οποίες θά εξασφάλιζαν την άρμονική συμβίωση. Άλλο είναι τό πεδίο της ιστορικής αλήθειας και άλλο τό πεδίο της αλήθειας, στο οποίο στρέφεται η φιλοσοφία. Ός ιστορία, η ιστορία της φιλοσοφίας ενδιαφέρεται, στην προηγούμενη προοπτική, για την ακριβή ανασυγκρότηση των φιλοσοφικών συστημάτων μέσα στο χρόνο και για τους συγκυριακούς όρους που τό περιβάλλουν: ως φιλοσοφία, όμως, η ιστορία της φιλοσοφίας ασχολείται πρωτίστως, εάν όχι αποκλειστικά, με τό φορτίο αλήθειας που σηκώνουν τά φιλοσοφικά συστήματα και τό όποιο τοποθετείται έξ όρισμού εκτός της ροής του ιστορικού χρόνου. Στην προοπτική αυτή, τό «σκέφτομαι άρα ύπάρχω» σίγουρα δεν αποτελεί παράγωγο αλλά

ούτε και συνάρτηση του χρόνου μέσα στον οποίο διατυπώθηκε· συνιστά μιά αλήθεια, η οποία αποτελεί όριστική κατάκτηση του λόγου, άκομη και στην περίπτωση που κάποιος θά στραφεί εναντίον της. Μέ δυό λόγια: η ιστορία αναζητά την ιστορική αλήθεια, δηλαδή τί σκέφτηκε αυτός ή ο άλλος σημαντικός φιλόσοφος του παρελθόντος, χωρίς να άνησυχήσει για την αλήθεια ή όχι της σκέψης του. Η φιλοσοφία, αντίθετα, αναζητά τη φιλοσοφική αλήθεια, την ισχύ δηλαδή ή όχι, χθές αλλά και σήμερα, των προτάσεων που διατύπωσε ένας φιλόσοφος στο παρελθόν. Θά μπορούσε, λοιπόν, να φανταστεί κανείς ότι ιστορικός και φιλόσοφος θαδίζουν τον δικό του δρόμο ο καθένας, άπερίσταστοι και οι δύο στο έργο τους, ανταλλάσσοντας άλλοτε φιλοφρονήσεις και άλλοτε κριτικές παρατηρήσεις.

Εύτυχως όμως, συμβίωση αυτού του τύπου μεταξύ ιστορίας και φιλοσοφίας άποκλείεται, τόσο από την καθημερινή πρακτική των ιστορικών της φιλοσοφίας όσο και για λόγους άρχης. Πράγματι, ο ιστορικός της φιλοσοφίας είναι φιλόσοφος και εάν στρέφεται στο παρελθόν, αυτό τό κάνει για λόγους φιλοσοφικούς. Θέλει να βρει τη φιλοσοφική ύλη, τό ψαχνό — εάν μού επιτρέψετε την έκφραση — που υπάρχει στους όμοτέχνους του, να τό κάνει κτήμα του και να τό χρησιμοποιήσει για λογαριασμό του, εκτός άν τελικά άποφασίσει ότι τό είναι άχρηστο. Γι' αυτόν τό λόγο, που τώρα πιά γίνεται λόγος άρχης, ένας ιστορικός της φιλοσοφίας δέν μπορεί ποτέ να έργαστεί έρήμην της φιλοσοφικής αλήθειας, την όποία διδάσκουν τά κείμενα που μελετά. Όταν ένας ιστορικός του 17ου αιώνα διασταυρώνεται με την καρτεσιανή φιλοσοφία, την άντιμετωπίζει ως γεγονός στο επίπεδο των ιδεών και, ανάλογα με τίς ιδεολογικές του προτιμήσεις, την έξηγγει είτε ως άποτέλεσμα πολιτικών, οικονομικών, κοινωνικών όρων είτε ως παραγώγο του πνεύματος στην κατάκτηση της αλήθειας είτε συνδυάζοντας τίς δύο προηγούμενες προοπτικές είτε κλπ. Και ίσως αυτό που κάνει να είναι καλά καμωμένο, με δεδομένους τούς στόχους του. Αυτό που τον ενδιαφέρει, πράγματι, είναι η φιλοσοφία του Καρτέσιου σάν ριτίδα στο πρόσωπο της εποχής.

Σέ όλες τίς προηγούμενες περιπτώσεις, αυτό που προκύπτει είναι, με τον ένα ή με τον άλλο τρόπο, η άποκρυστάλλωση της καρτεσιανής φιλοσοφίας σε μερικές γενικές ιδέες, σε μερικά γενικά θέματα, τά όποια πολύ γρήγορα καταρρέουν σε εύρηστα αλλά τελικά πληκτικά ιδεολογήματα. Ο Καρτέσιος ήταν δι' ουσίας, πίστευε στον Θεό, την ύπαρξη του όποιου άπέδειξε με αυτό και αυτόν τον τρόπο. Και λοιπόν; Σέ τί αυτές οι πληροφορίες, άς άφορούν; Άκομη περισσότερο, σε τί αυτές οι πληροφορίες άγγίζουν καθ' οίονδήποτε τρόπο τό οικοδόμημα που είναι η καρτεσιανή φιλοσοφία και τό όποιο συνίσταται στον τρόπο με τον όποιο ο Καρτέσιος έθεσε — κυρίως έθεσε — και έλυσε με άυστηρότητα και άποδεικτική ακρίβεια προβλήματα που πριν από αυτόν ή ήταν άνύπαρκα ή είχαν πάρει άδιέξοδη τροπή;

Αυτό τό οικοδόμημα είναι που ενδιαφέρει ή που θά έπρεπε να ενδιαφέρει πρωτίστως τον ιστορικό της φιλοσοφίας. Τά υλικά της κατασκευής, τό πλάνο της σύνθεσης, ή τεχνική της οικοδόμησης. Έπιπλέον, τό στέρεο του οικοδομήματος, τό ύψος του, ή αισθητική του, αλλά και σε ποιο μέτρο άποτέλεσε πρότυπο για άλλα παρόμοια οικοδομήματα. Τέλος, και τούτο δώ δέν είναι τό λιγότερο σημαντικό, τό κατά πόσο είναι κατοικήσιμο, τό κατά πόσο δηλαδή τό έν λόγω οικοδόμημα μπορεί να γίνει και δικό μας σπίτι.

Θά παρακαλούσα να μίν παραμερίσουμε άψήφιστα τον

προηγούμενο μεταφορικό λόγο. Είναι άθθεντικά φιλοσοφικός και άνήκει στον Κάντ. Τό τελευταίο μέρος της *Κριτικής του καθαρού λόγου* επιγράφεται *Ύπερβατολογική θεωρία της μεθόδου*. Στο κατώφλι της μεθοδολογίας που έτοιμάζεται να προτείνει ο Κάντ κάνει μιά στάση και ρίχνει ένα σύντομο αλλά περιεκτικό βλέμμα στον δρόμο που έχει ο ίδιος χαράξει και ήδη διανύσει και ή περιγραφή του είναι ή ακόλουθη: «Εάν κοιτάξω τό σύνολο της γνώσης του καθαρού λόγου ως οικοδόμημα του όποιου έχουμε μέσα μας τουλάχιστον την ιδέα, μπορώ να πώ ότι ως τώρα εκτιμήσαμε τά υλικά και καθορίσαμε τό οικοδόμημα μπορούμε να κατασκευάσουμε με αυτά: τό ύψος του και την άντοχή του. Φάνηκε ότι ενώ αυτό που επιθυμούσαμε ήταν ένας πύργος που να φτάνει ως τον ούρανο, τά υλικά που έχουμε μάς επιτρέπουν να κατασκευάσουμε μόνο μιά κατοικία, αρκετά εύρύχωρη, ώστόσο, για να εκτελέσουμε τά έργα μας στην πεδιάδα που βρεθήκαμε να ζούμε, ενώ τό ύψος της κατοικίας είναι μόλις αρκετό ώστε να μπορούμε να άγκαλιάσουμε με τό βλέμμα μας αυτά άκριβώς τά έργα. Από δώ και στο έξής», συνεχίζει ο Κάντ, «με τη γνώση των υλικών που έξασφαλίσαμε, μπορούμε και πρέπει να άσχοληθούμε με τό σχέδιο τό σπιτιού».¹

Αυτό τό σπίτι, που έδώ σχεδιάζει ο Κάντ, είναι τό μέλημα κάθε φιλοσόφου. Δώστε του τό μέγεθος, τη μορφή και τό σχέδιο που θέλετε· άποφασίστε κατά βούληση για τό ύψος του και τά υλικά του· αυτό που έχει σημασία είναι να κατασκευάσετε ένα κατοικήσιμο σπίτι, τό όποιο, όμως, πρέπει να ύπακούει και σε έναν τελευταίο όρο που ο Κάντ φρόντισε επίσης να καταγράψει: πρέπει τό σπίτι να βρίσκεται, κατά κάποιον τρόπο, και έντός σχεδίου πόλεως. Διαφορετικά ή κατασκευή σας θά άνήκει στα άσθαίρετα.

Ο τελευταίος όρος έχει, όπως τό καταλαβαίνουμε όλοι, όχι μόνο μεγάλη όσο, κυρίως, πολλαπλή σημασία. Από τίς σημασίες αυτές θά επιλέξω μόνο δύο, τίς όποιες και θά σταθώ με τη μεγαλύτερη δυνατή συντομία. Για να χτίσουμε ένα σπίτι έντός σχεδίου πόλεως πρέπει να άποτανθούμε στην άρμόδια άρχή που είναι, συνήθως, ή πολεοδομική ύπηρεσία. Περνώντας από τη μεταφορά στην κυριολεξία, θέλω να υποστηρίξω ότι στην περίπτωση που τό σπίτι σας είναι ένα φιλοσοφικό σύστημα, τον ρόλο της πολεοδομικής ύπηρεσίας αναλαμβάνει να παίξει ή ιστορία της φιλοσοφίας. Αυτή, πράγματι, άποφασίζει για τά όρια μέσα στα όποια επιτρέπεται να άναπτυχθεί ο φιλοσοφικός λόγος ή, άκριβέστερα, για τά όρια πέρα από τά όποια ο λόγος που άναπτύσσεται δέν μπορεί να όνομασθεί φιλοσοφικός. Στην προοπτική αυτή, να θυμίσω ότι ή εισαγωγή του μαθήματος της ιστορίας της φιλοσοφίας ως ισότιμου φιλοσοφικού μαθήματος πλάι στη μεταφυσική, την όντολογία και την ήθική, μόνο άυτονόητη δέν ύπήρξε· κατακτήθηκε ύστερα από σκληρή ιδεολογική αντιπαράθεση στη Γαλλία, στο πρώτο τρίτο του 19ου αιώνα, όταν ο Cousin άποφάσισε και επέδωσε την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση, με την όποια ή φιλελεύθερη άστική τάξη, τίς ριζοσπαστικές της εκδοχές, έκρινε ότι ή φιλοσοφία ήταν ο λόγος που ταίριαζε τίς επιδιώξεις, την αξιοπρέπεια και τό κύρος της, σε άντίθεση και σε αντιπαράθεση με την παρωχημένη θρησκευτική κατήχηση.

Πέρα όμως από την ιστορική αυτή άναφορά, ο νομοθετικός και κανονιστικός ρόλος της ιστορίας της φιλοσοφίας δηλώνεται ρητά τίς μέρες μας, τουλάχιστον τίς χώρες που ή φιλο-

1. I. Kant, *Werke...*, Suhrkampff, τ. IV, σ. 609.

σοφία παίζει πρωταγωνιστικό ιδεολογικό ρόλο. Έτσι, στη γαλλική *Aggrégation*, για παράδειγμα, οι συγγραφείς που θα μπουν στο πρόγραμμα έχουν προηγουμένως κατακτήσει την ένταξη τους στην πολιτεία των φιλοσόφων. Μέ μιά καιρία ύποσημείωση: η κυκλοφορία στον δρόμο που οδηγεί από την πολιτεία των φιλοσόφων στο πρόγραμμα του διαγωνισμού ρυθμίζεται από το θάνατο: μόνον νεκρός ο φιλόσοφος έχει την τιμή να γίνει αντικείμενο θεσμοθετημένης μελέτης. Έπιπλέον, δέν είναι όλοι οι νεκροί άξιοι αυτής της τιμής: πρέπει να περάσουν από τό φιλοσοφικό καθαρτήριο, να έγγραφούν στη λίστα άναμονής που αποτελούν οι σελίδες ενός έγχειριδίου ιστορίας της φιλοσοφίας ή μιάς μονογραφίας και έχει να περιμένουν τή σειρά τους, ή όποια μπορεί να καθυστερήσει πολύ. Από τή σκοπιά αυτή θά ήταν πολύ ενδιαφέρον να μελετήσει κανείς τό έτος εισόδου στο πρόγραμμα της *Aggrégation* ενός φιλοσόφου σαν τόν Σπινόζα, για παράδειγμα. Δέν συζητώ καθόλου για τόν Μάρξ, του όποιου ή ύποψηφιότητα, ύστερα από τίς πρόσφατες περιπέτειες της ιστορίας, θρίσκειται σέ πολύ καλή θέση ένω ή δύστυχος Μακιαβέλι θρίσκειται άκόμη στο πύρ τό έξώτερον.

Η δεύτερη σημασία του τελευταίου όρου του Κάντ έξασφαλίζει τόν περιήφομο νομοθετικό χαρακτήρα της φιλοσοφίας, ή όποιος δέν επιτρέπει σέ καμία ξένη, δηλαδή έξωτερική πρós τή φιλοσοφία, άρχή να νομοθετήσει για λογαριασμό της φιλοσοφίας, ή όποια θεωρεί έαυτήν ύπέρτατο και συνεπώς μοναδικό κριτή στην περιοχή του λόγου. Στο σημείο αυτό ξεσπούν, συνήθως μέ έξαιρετική διαιότητα, οι διαφωνίες άνάμεσα στη φιλοσοφία και τούς άλλους κλάδους του άνθρωπινου λόγου που διεκδικούν, ή καθένας για λογαριασμό του, τόν ρόλο του ύπέρτατου κριτή. Άλλά ή διαμάχη αυτή, της όποιας έπεισόδιο είναι άκριβώς ή σύγκρουση μεταξύ φιλοσοφίας και ιστορίας, ξεπερνά κατά πολύ τίς δυνάμεις των πρωταγωνιστών, γιατί ξετυλίγεται σέ μιά περιοχή που είναι έξ όρισμού τόσο άμφίσημη όσο και επικίνδυνη: έννοω τήν περιοχή της πολιτικής, χρησιμοποιώντας τόν όρο αυτόν μέ τή μεγαλύτερη δυνατή εύρητητα.

Ός πρós τό τελευταίο αυτό σημείο, του όποιου ή κρισμότητα είναι προφανής, θά ζητήσω και πάλι τή βοήθεια του Κάντ. Στίς πρώτες κίβλας άράδες του προλόγου της πρώτης έκδοσης (1781) της *Κριτικής του καθαρού λόγου*, ή Κάντ χρησιμοποιεί μιά άσυνήθιστη εικόνα για να περιγράψει τή μεταφυσική: τήν όνομάζει πεδίο μάχης. *Kampfplatz*.² Η εικόνα είναι άσυνήθιστη γιατί, στην προκειμένη περίπτωση, όχι μόνο ή φιλοσοφικός λόγος δέν είναι αυτό τό πεδίο ήρεμίας και κατευνασμού των παθών αλλά γίνεται πεδίο ένοπλης σύρραξης, στο όποιο «μιά φιλοσοφική σχολή βαδίζει έναντίον της αντίπαλης σχολής, όπως μιά στρατιά βαδίζει έναντίον της αντίπαλης στρατιάς».³ Πρωταγωνιστές στο πεδίο αυτής της μάχης είναι ή δογματισμός και ή σκεπτικισμός, αλλά ή πόλεμος μεταξύ τους γαωρίζει πολύ ενδιαφέρουσες περιπέτειες.

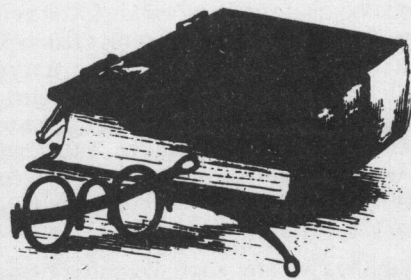
Καθώς τό ζητούμενο για όλους τούς φιλοσόφους είναι ή άδιαμφισβήτητη έπιτέλους και, συνεπώς, όριστική κυριαρχία του φιλοσοφικού λόγου, ή Κάντ άποφασίζει να άναζητήσει τούς όρους αυτής της κυριαρχίας. Στην προοπτική αυτή, ή Κάντ χρησιμοποιεί λεξιλόγιο πολιτικού τύπου που δέν πρέπει, κατά τή γνώμη μου, να άγνοήσουμε. Έπισημαίνει ότι υπό τή διακυβέρνηση των δογματικών, ή κυριαρχία της φιλοσοφίας είχε προλάβει δεσποτικό χαρακτήρα. Άλλά μιά δεσποτική διακυβέρνηση προκαλεί, όπως είναι φυσικό, αντιδράσεις, έξεγέρσεις, επαναστάσεις άκόμη που οδηγούν στην κατάρρευση

της πολιτικής έξουσίας, του πολιτεύματος, εάν όχι της κοινωνίας της ίδιας. Οι δογματικοί όμως, για τόν Κάντ, παρουσιάζονται μέ δύο πρόσωπα: είναι είτε δογματικοί όρθολογιστές, και στον τύπο αυτόν άνήκουν ή Καρτέσιος, ή Λάιμπνιτς και ή Βόλφ, είτε έμπειριστές. Ένώ για τούς πρώτους ή ήγεμονία άνήκει άσυσζητητί στον λόγο, οι δεύτεροι, μέ τόν ίδιο δογματικό τρόπο, διεκδικούν τήν ήγεμονία για τήν έμπειρία. Τό άποτέλεσμα είναι προφανές. Οι όρθολογιστές και οι έμπειριστές συγκρούονται μεταξύ τους σέ έναν άτελευτότο εμφύλιο πόλεμο (*innere Kriege*), λέγει ή Κάντ, ή όποιος βαθμιαία έκφυλιζεται, ύπονομεύει τήν ισχύουσα νομοθεσία και οδηγεί μοιραία στην πλήρη άναρχία. Σ' αυτή τήν επικίνδυνη κατάσταση άναρχίας εμφανίζονται οι σκεπτικοί, οι όποιοι σπάζουν τόν κοινωνικό δεσμό. Οι σκεπτικοί είναι μιά περιεργή ιστορία για τόν Κάντ, όπως και για τούς περισσότερους φιλοσόφους. Παράξενοι άνθρωποι, «ένα είδος νομάδες που άποστρέφονται όποιαδήποτε μόνιμη έγκατάσταση στο έδαφος». Μέ άλλα λόγια, όχι μόνο άρνοούνται να χτίσουν ένα σπίτι σαν όλους έμάς ή, έστω, να νοικιάσουν ένα, εάν δέν μπορούν να έχουν τό δικό τους, όχι μόνο άρνοούνται να τό έντάξουν στο σχέδιο πόλεως αλλά, έπιπλέον, άρνοούνται να χτίσουν πόλεις, άρνοούνται να φτιάξουν χώρες, άδιαφορούν, συνεπώς, για τή σύσταση και τή θεμελίωση του ίδιου του κράτους. Είναι, μέ τήν κυριολεκτική σημασία του όρου, άναρχοι. Πώς όμως είναι δυνατόν να ύπάρξει τέτοιο είδος φιλοσόφων, όταν ή φιλοσοφία είναι ή κατ' έξοχήν λόγος της άρχής μέ τή διπλή σημασία που έχει ή όρος ως άφετηρία και ως αίτια; Άκριβώς τή φευγαλέα αυτήν προοπτική θά φράξει μέ όλο της τό δάρος ή τριπλή καντιανή κριτική, ή όποια θά εκδιώξει από τήν κυβέρνηση τή δεσποτική έξουσία, για να έγκαταστήσει στη θέση του ήγεμόνα τό άπρόσωπο δικαστήριο του καθαρού λόγου, τό όποιο θά λύσει μέ νόμιμες διαδικασίες τίς διαφορές όρθολογιστών και έμπειριστών, χωρίς τήν προσφυγή στη βία και τή συνακόλουθη εμφάνιση των σκεπτικών.

Τελειώνω. Πιστεύω πως έφτασε ή στιγμή να έπιχειρήσουμε εκ νέου τήν προοπτική των σκεπτικών υπό τούς όρους άκριβώς που τήν όρίζει αλλά και τήν άποκλείει ή Κάντ. Να δοκιμάσουμε δηλαδή να σκεφτούμε στην ιστορία της φιλοσοφίας πέρα από τίς έφησυχαστικές συνθήκες διαμονής που μάς έξασφαλίζουν τά σπίτια μας.

2. I. Kant, *Werke...*, Suhrkampf, τ. III, σ. 11-12.

3. I. Kant, *Werke...*, Suhrkampf, τ. VI, σ. 406.

ΑΝΑΠΟΔΑ ΧΡΟΝΙΑ

ΣΥΛΛΟΓΙΚΗ ΜΝΗΜΗ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑ ΣΤΟ ΖΙΑΚΑ ΓΡΕΒΕΝΩΝ

(Προδημοσίευση)

τῆς Riki van Boeshoten

Παρά τό γεγονός ὅτι οἱ ἀπώλειες σέ ἀνθρώπινες ζωές ἦταν πολύ λιγότερες, σέ σύγκριση μέ τήν περίοδο τῶν μεγάλων ἐπιχειρήσεων, ἡ πρώτη αὐτή περίοδος τοῦ Ἐμφυλίου ἦταν ἴσως πῶ ἐπώδυνη. Ἐνώ οἱ μάχες πού θά ἀκολουθήσουν γίνονταν σέ σφύδτερο χῶρο καί ἀντιπαρέθεταν τόν ἀπρόσωπο φαντάρο στόν ἀπρόσωπο ἀντάρτη — τόν «συμμοριτῆ» στόν «μοναρχοφασίστα» —, ἐδῶ ἡ σύγκρουση γινόταν σέ οἰκίῳ χῶρο μεταξύ ἀτόμων πού εἶχαν οἰκειότητα στίς διαπροσωπικές τους σχέσεις. Ἐδῶ ἀκριβῶς βρίσκεται ἡ οὐσία τῆς τραγωδίας πού συνεπάγεται ὁ ἐμφύλιος πόλεμος, ὅπως τό ζήσαμε πρόσφατα στή Βοσνία καί στή Ρουάντα. Γιά νά τό φωτίσω καλύτερα, θά ἀναλύσω ἕνα ἀπόσπασμα πού ἀναφέρεται σέ μιά ἐπιδρομή πού ἐγινε τό καλοκαίρι τοῦ 1946 στό χωριό Περιβολάκι, καί στή διάρκεια τῆς ὁποίας ξυλοκοπήθηκαν ὄλοι οἱ ἀντρες τοῦ χωριοῦ, ἀλλά κυρίως ὁ ὑπεύθυνος τοῦ ΕΑΜ.

Κατέβηκαν στό χωριό κάτω τῆ νύχτα, ἦρθαν σέ μένα, φωνάξανε, βγήκα ἔξω «ποῖός ἦταν ὑπεύθυνος ἐπὶ Ἐαμοκρατίας». «Ἐγώ». Καί μέ ἀρκίνεψαν στό ξύλο, μέ δάρεσαν πολύ, κόντεψα νά πεθάνω. Ἦταν ἕνας ἀξιωματικός Κρητικός, μέ δάρεσαν καί μέ πῆραν στό σπῆτι, μέ πῆραν στήν ἀγκαλιά νά μέ πᾶνε μέσα. Ἦρθε ὁ ἀξιωματικός, αὐτός ὁ Κρητικός μου λέει: «Γιατί, μαθαίνω ὅτι εἶσαι καλός ἀνθρώπος, δέν ἔπρεπε νά φᾶς ξύλο», λέει. Λέω: «Αὐτό, εἶμαι καλός καί γι' αὐτό τό ἔφαγα τό ξύλο», λέω. Ἀλλά δέν μέ πόνεσαν ὅσο μέ χτύπησαν αὐτοί οἱ Παλιοελλαδίτες κι ἀπ' τ' Ἄγραφα, ὅσο μέ χτύπησε αὐτός ὁ χωριανός μου ὁ Γεωργούλας, λέω, ἦταν κι αὐ-

τός μαζί. Γιατί αὐτοί διηύθυναν, ἄς ἦταν ὁ ἄλλος ἀξιωματικός, ὁ Κρητικός, ὅ, τι ἤθελαν ἔκαναν αὐτοί. Καί εὐτυχῶς ἦρθαν κάνα δύο γιατροί, μόλις ἔμαθαν ὅτι μέ δάρεσαν, ὁ ἕνας ἦταν ἀπό τό Σπήλαιο. (...) Κι ἤμαν καί νέος, γερός πολύ καί δάσταξα. Καί οἱ γιατροί πού ἦρθαν ἦταν δεξιοί ἀλλά ὄχι φασιστόμουντρα. Εἶχαμε σχέσεις καλές ἀπό παλιά.

Κίτσος Λασπᾶς

Ὁ Κίτσος Λασπᾶς ἦταν ἕνας σχετικά εὐκατάστατος οἰκογενειάρχης. Στόν Μεσοπόλεμο μετέφερε συχνά ἐμπορεύματα πού ἦταν δυσεύρετα καί χορηγοῦσε ἄτοκα δάνεια σέ ἀνθρώπους πού εἶχαν ἀνάγκη. Ἐτσι εἶχε οἰκοδομήσει ἕνα εὐρύ δίκτυο διαπροσωπικῶν σχέσεων στήν περιοχή. Ἦταν ἕνας ἥσιος ἀνθρώπος πού μέ τό χιοῦμορ καί τῆ λαϊκή σοφία του εἶχε μεγάλη ἱκανότητα στήν ἀμβλυνση τῶν συγκρούσεων. Γιά ὄλους αὐτούς τούς λόγους εἶχε κύρος στό χωριό, καί στόν Μεσοπόλεμο εἶχε ἐκλεγεί πάρεδρος καί μέλος τῆς σχολικῆς ἐπιτροπῆς. Ἦταν ὑπεύθυνος τοῦ ΕΑΜ σέ ὅλη τῆ διάρκεια τοῦ ἀντιστασιακοῦ ἀγῶνα. Ἡ διήγησή του δίνει μεγάλη ἐμφαση στήν ἐντοπιότητα. Παρουσιάζει πέντε πρωταγωνιστές: οἱ «ξένοι» (ὁ Κρητικός ἀξιωματικός καί οἱ Παλιοελλαδίτες) καί οἱ «ντόπιοι» (ὁ ἴδιος ὁ Λασπᾶς, ὁ Γεωργούλας κι οἱ γιατροί). Τό κεντρικό νόημα περιέχεται στή φράση «δέν μέ πόνεσαν οἱ Παλιοελλαδίτες ὅσο ὁ χωριανός μου ὁ Γεωργούλας». Ἡ φράση αὐτή δέν ἔχει κυριολεκτική ἀλλά συμβολική ἔννοια. Δέν ἐννοεῖ ὅτι ὁ Γεωργούλας τόν χτύπησε περισσότερο (ἐξᾶλλου ἀπό ἄλλες μαρτυρίες προκύπτει ὅτι ὁ Γεωργούλας τίς περισσότερες φορές δέν

Ἀπόσπασμα ἀπό τήν ἐργασία τῆς Riki Van Boeshoten, Ἀνάποδα χρόνια. Συλλογική μνήμη καί ἱστορία στό Ζιάκα Γρεβενῶν (1900-1950), πού θά δημοσιευθεῖ προσεχῶς ἀπό τίς Ἐκδόσεις Πλέθρον.

1. Στήν ἐρημνεία αὐτή συνηγορεῖ καί τό γεγονός ὅτι ἡ διήγησή γιά τόν ξυλοδαμῶ πού ἐγινε τό 1946 ἀποτελεῖ φυσική προέκταση μιᾶς ἄλλης διήγησής πού ἀναφέρεται στό ρόλο τοῦ Λασπᾶ στή σχολική ἐπιτροπή, τό 1936. Στίς προφορικές μαρτυρίες ἡ «τηλεσκόπηση» τοῦ χρόνου παραπέμπει συχνά σέ ἕνα θαυτέρο ὑποκείμενο νόημα (πρὸβλ. Ρ. Thompson 1988: 137-8).

χτυπούσε ο ίδιος αλλά «διήθυνε»). Παραπέμπει στον ψυχικό πόνο που του προκάλεσε τό γεγονός ότι ο Γεωργούλας παραβίασε τόν άγραφο κανόνα τής άλληλεγγύης πρὸς τόν συντοπίτη. Γι' αυτό ἐξάλλου τόν ἀποκαλεί καί «χωριανό». Θά μπορούσαμε νά ἐπεκτείνουμε τήν ἐρμηνεία αὐτή καί στή στιχομυθία μεταξύ τοῦ Λασπᾶ καί τοῦ Κρητικοῦ ἀξιωματικοῦ. Ἡ κεντρική λέξη ἐδῶ εἶναι ἡ λέξη «καλός», ἡ ὁποία ἀποκτᾶ μέ τή σειρά τής συμβολική ἔννοια. Θά πρέπει νά ἐπισημάνουμε κατ' ἀρχάς τήν ἀμφισημία αὐτῆς τῆς λέξης: γιά τόν Κρητικό σήμαινε ἴσως ὅτι ὁ Λασπᾶς δέν εἶχε θλάψει ἔμπρακτα τούς ἀντιπάλους του, γιά τόν Λασπᾶ ἡ λέξη «καλός» παραπέμπει στό ρόλο του στό χωριό τόσο στόν Μεσοπόλεμο ὅσο καί στήν Ἀντίσταση.¹ Κι ὅπως εἶδαμε, στήν κοινωνική του δράση ἡ άλληλεγγύη, ἡ ἀλληλοδοσθήθεια, ἡ συμφιλίωση καί ἡ ἐντοπιότητα εἶχαν μεγάλη βαρύτητα. Ἔτσι, ὅταν λέει «εἶμαι καλός καί γι' αὐτό ἔφαγα τό ξύλο», κατηγορεῖ ἑμμεσα τή λογική τοῦ ἐμφύλιου πολέμου πού ὀδηγεῖ στήν κατάρρευση τῶν παραδοσιακῶν πρακτικῶν καί ἀξιών. Γι' αὐτό κλείνει τή διήγηση μέ τούς γιατρούς, «χωριανοί» κι αὐτοί, συντοπίτες, οἱ ὁποῖοι ἀγνόησαν τή λογική αὐτή καί ἤρθαν νά τόν βοηθήσουν, παρ' ὅλο πού ἦταν δεξιοί, ἐπιβεβαιώνοντας κατ' αὐτόν τόν τρόπο τό ἠθικό πρότυπο τῆς παραδοσιακῆς κοινωνίας.

Τό παράδειγμα τῶν γιατρῶν δέν ἦταν ἀπομονωμένο φαινόμενο. Τό προφορικό ὕλικό θρῖθει ἀπό τέτοιες περιπτώσεις ἀλληλεγγύης μεταξύ ἀντιπάλων. Ἡ ρυθμιστική ἀρχή στήν ὁποία στηρίζονταν οἱ πρακτικές αὐτές ἦταν ἡ ἀρχή τῆς ἀμοιβαιότητος. Ὅπως τόνισα στό δεύτερο κεφάλαιο, ἡ ἐξυπηρέτηση, ἡ χάρη, ἡ ἔμπρακτη ἀλληλεγγύη δημιουργοῦν ἕνα βάρος, μιά ὑποχρέωση πού ξεπληρώνεται μόνο μέ τήν ἀνταπόδοση. Ἡ διάσπαση τῆς τοπικῆς κοινότητος ὑπονόμευσε τίς παραδοσιακές αὐτές πρακτικές ἀλλά δέν τίς κατέστρεψε. Μπήκαν σέ δοκιμασία οἱ διαπροσωπικές σχέσεις, ἤρθε ὁ καιρός νά ἐξοφληθοῦν ὄλοι οἱ παλιοί λογαριασμοί, τόσο ἐκεῖνοι πού κληρονομήθηκαν ἀπό τήν προπολεμική περίοδο, ὅσο ἐκεῖνοι πού δημιουργήθηκαν ἐπί Κατοχῆς. Ἡ ἀνταπόδοση μπορούσε βέβαια νά πάρει καί ἀρνητική μορφή (ἐκδίκηση), ἀλλά αὐτό πού ἔχει σημασία νά τονίσουμε ἐδῶ εἶναι ἡ θετική τῆς μορφῆς. Εἶναι μιά εἰκόνα στήν ὁποία δέν μᾶς ἔχει συνηθίσει ἡ ψυχροπολεμική ἱστοριογραφία.

Ἡ ἀλληλεγγύη μεταξύ ἀντιπάλων παρουσιάζεται ὑπό ποικίλες μορφές: ἔγκαιρη προειδοποίηση γιά ἐπικείμενη σύλληψη ἢ ἐκτόπιση, παρέμβαση γιά ἀποφυλάκιση, εὐνοϊκή κατάθεση στίς ἀστυνομικές ἀρχές ἢ σέ δικαστήριο, ἐξαίρεση ἀπό

ομαδικό ξυλοδαρμό, απόκριση περιουσιακών στοιχείων, προστασία καταδιωκόμενων. Αργότερα, όταν η όρεινη ανταρτοκρατούμενη περιοχή αποκλείστηκε από την πόλη των Γρεβενών, προστέθηκε η αποστολή τροφίμων και η μεσολάβηση για την ανενόχλητη διάβαση των σταθμών έλεγχου. Κινητοποιήθηκαν όλα τα προπολεμικά δίκτυα συνεργασίας: το δίκτυο των σχέσεων (πνευματικής ή μη) συγγενείας, το δίκτυο των χειμαδιωτών, το δίκτυο της ζωοκλοπής, το δίκτυο της φιλοξενίας και της εξεύρεσης σπάνιων ειδών. Οι παραδοσιακές αυτές μορφές αλληλοδοθείας, στη διάρκεια της Κατοχής εντάχθηκαν σε νέο πλαίσιο και απέκτησαν ένα διαφορετικό περιεχόμενο, υπό την επίδραση του καινούργιου παράγοντα που ήταν η δομή εξουσίας του ΕΑΜ/ΕΛΑΣ. Διευρύνθηκαν και επεκτάθηκαν και σε άτομα που δεν είχαν μεταξύ τους δεσμούς συγγενείας, φιλίας ή συνεργασίας. Έτσι οι πράξεις συμπαράστασης «δεξιών» προς «αριστερούς» στη διάρκεια του Έμφυλου ήταν σε μεγάλο βαθμό μία «εξόφληση χρεών» που δημιουργήθηκαν όταν ήταν στην εξουσία το ΕΑΜ. Άτομα που ανήκαν στο στρατόπεδο του ΕΑΜ έσωσαν συντοπίτες τους από την πείνα, τούς γλίτωσαν από ξυλοδαρμό ή και από εκτέλεση με εθνικούς καταθέσεις στα ανταρτοδικεία ή στα στρατόπεδα του ΕΛΑΣ, περιέβαλαν εμπόρους από τα Γρεβενά και έσωσαν τα εμπόρεμά τους από την καταστροφική μανία των εκκαθαριστικών επιχειρήσεων ή, τέλος, εκμεταλλεύθηκαν τη θέση τους στη νέα δομή εξουσίας για να βοηθήσουν φίλους στην επίλυση διοριστικών προβλημάτων. Τώρα που «άλλαξε το καθεστώς» ήρθε η ώρα της ανταπόδοσης. Στις διηγήσεις των Ζιακιωτών φαίνεται καθαρά η επιμέλεια με την οποία κρατούσαν τούς λογαριασμούς αυτούς: όταν ο αφηγητής διηγείται πώς «γλίτωσε», δεν παραλείπει ποτέ να εξηγήσει σε ποιά λογική εντάσσεται η χάρη που του έκανε ο αντίπαλος. Ακριβώς επειδή δίνεται τόσο μεγάλη σημασία στην τήρηση αυτής της αρχής, η παραβίασή της προκαλεί τη γενική κατακραυγή. Ωστόσο, παρά την αγανάκτηση που προκαλεί, η «αχαριστία» δεν οδηγεί στην προσωπική εκδίκηση: η εκδίκηση έναποτίθεται στη «θεία δικαιοσύνη». Σύμφωνα με την παραδοσιακή αυτή αρχή, άτομα που δεν εξοφλούν τό χρέος τους ή παραβιάζουν εν γένει τά όρια της κοινωνικά αποδεκτής συμπεριφοράς θα πέσουν αργότερα θύμα της «κατάρας» του Θεού, με αποτέλεσμα να χάσουν τά πιό πολύτιμα αγαθά στην κοινωνία αλληλογνωριμίας τη γενιά, τό διό ή τό κύρος...

Οι πρακτικές αλληλοϋποστήριξης μεταξύ αντιπάλων δεν έχουν μόνο υλική αλλά και συμβολική διάσταση. Σε ένα πρώτο επίπεδο αποτελούν μία μορφή αντίστασης στη λογική του εμφύλιου πολέμου, αντισταθμίζοντας ως ένα βαθμό τη διάσπαση με την υπόγεια λειτουργία δικτύων συνεργασίας πέρα από ιδεολογικές αναφορές. Σ' ένα πιό θεωρητικό επίπεδο, παραπέμπουν στη σχέση μεταξύ της δομής και των δρώντων υποκειμένων. Έδώ είναι χρήσιμο να θυμηθούμε τό σημαντικό έργο του Victor Turner, *The Ritual Process* (1969), τό οποίο αναλύει τά διαβατήρια έθιμα (rites de passage) αλλά επεκτείνει στη συνέχεια την ανάλυση σε γενικότερα κοινωνικά φαινόμενα, όπως τά χιλιαστικά κινήματα, τά μοναστικά τάγματα και τό κίνημα των χίπτις. Η πιό σημαντική φάση των δρωμένων είναι ή μεσαία φάση μεταξύ του διαχωρισμού και της επανενσωμάτωσης, όταν ή κοινότητα εισέρχεται σε μία όριακή κατάσταση (liminality), στην όποια αναστέλλεται προσωρινά ή κοινωνική δομή, καθώς και ή θέση του καθενός σ' αυτήν, και

ή μόνη αρχή στην όποια οφείλουν να υποταχθούν όλοι είναι τό σύνολο της κοινότητας (Turner 19 69:95). Ο Turner υποστηρίζει ότι υπάρχουν ιστορικές φάσεις στις όποιες δημιουργείται μία τέτοια όριακή κατάσταση, όταν σημαντικές κοινωνικές ομάδες περνούν από μία πολιτιστική κατάσταση σε μία άλλη (δ.π. σ. 111). Στις ρωγμές που δημιουργούνται στην κοινωνική δομή εισχωρεί τότε αυτό που ο Turner αποκάλεσε «communitas» (κοινότης): «μία σχέση μεταξύ συγκεκριμένων, ιστορικών και ιδιόμορφων ατόμων», «μία όμογενής, άδομητη κοινότης, τά όρια της όποιας συμπίπτουν ιδεατά με εκείνα του ανθρώπινου είδους» (δ.π. σ. 131).

Δέν μπορούμε να μεταφέρουμε μηχανιστικά αυτό τό μοντέλο στα συμβάντα της πρώτης φάσης του Έμφυλου. Είναι όμως γεγονός ότι ως ένα βαθμό δημιουργήθηκε ή όριακή κατάσταση στην όποια αναφέρεται ο Turner. Κατέρρευσε ή κοινωνική δομή που διαμορφώθηκε επί ΕΑΜ, αντιστρέφοντας τρόπον τινά τούς όρους της αναδιάρθρωσης που έγινε τό 1943. Σημειώθηκε και μία αναστολή της προπολεμικής κοινωνικής δομής: σε χωριά όπως ο Ζιάκας, που τάχθηκαν σύσσωμα με τό ΕΑΜ και όπου οι «νοικοκυραίοι» έπαιξαν πρωτοποριακό ρόλο, ή θέση του καθενός στην προπολεμική κοινωνική δομή έχασε τη σημασία της, γιατί ή τρομοκρατία έθιξε τούς πάντες αδιάκριτα. Στα χωριά όπου τό ανώτερο στρώμα είχε χάσει την κυρίαρχη θέση του, υπήρχε μία προσπάθεια αποκατάστασης της προπολεμικής κοινωνικής δομής. Ωστόσο, λόγω της ρευστότητας της κατάστασης, ή έκβαση αυτού του έγχειρήματος δεν ήταν καθόλου δεδομένη. Είναι γεγονός ότι όσο μεσολάβησαν υπέρ των έαμπτών συντοπιτών τους άντλησαν τη μεσολαβητική τους ικανότητα συχνά από τη θέση που κατείχαν στη νέα υπό διαμόρφωση δομή: στά δίκτυα συνεργασίας συμμετείχαν όχι μόνο άφανεις χωρικοί αλλά ως ένα βαθμό και οι επικεφαλής των τρομοκρατικών ομάδων και όρισμένοι φορείς της κρατικής εξουσίας.² Η συγκεκριμένη δράση τους μάς παραπέμπει σε κάτι που βρίσκεται πέρα και εκτός της δομής. Στά διάκενα της δομής εισχωρεί κάτι που δεν αντιστοιχεί ακριβώς στην «communitas» του Turner, δέν παύει όμως να είναι «μία σχέση μεταξύ συγκεκριμένων, ιστορικών και ιδιόμορφων ατόμων». Ωστόσο, ή κοινωνική δομή δέν είναι μόνο ένα στατικό φαινόμενο, είναι και μία διαδικασία. Δέν καθορίζει μόνο τη θέση του καθενός στην κοινότητα αλλά και τίς πολιτισμικές πρακτικές της. Αν λάβουμε υπόψη και τη διάσταση αυτή, ή κοινωνική δομή δέν κατέρρευσε ή δέν άνεστάλη όλοκληρωτικά: τά δίκτυα μεσολάβησης που λειτουργούσαν στον εμφύλιο πόλεμο πήγαιναν από βαθιά ριζωμένες πρακτικές, που αποτελούσαν μέρος αυτής της κοινωνικής δομής. Έχει κανείς την έντύπωση ότι πολλά άτομα λειτουργούσαν σάν να υπήρχε κάτι πιό ουσιαστικό και μόνιμο από τη λογική της διάσπασης: ή λογική της έντοπιότητας, της συνοχής, των συγγενειακών δεσμών, της άμοιβαιότητας, της ανθρώπινης αλληλεγγύης. Είναι ακριβώς τό στοιχείο αυτό που απέτρεψε τη δημιουργία μιās έντελώς εκρυθμής κατάστασης, όπως έγινε σε άλλες περιοχές, ιδίως εκεί που έδρασαν στην Κατοχή τά Τάγματα Ασφαλείας και επικράτησε ή λογική της ναζιστικής βίας.

2. Αυτό ισχύει ιδιαίτερα για τούς διοικητές της Αστυνομίας Πολυνηρίου και Σηπλίου και για τόν πρόεδρο του Ζιάκα, Θανάση Κοΰκο, ό όποιος γλίτωσε πολλούς συγχωριανούς του από τη φυλακή, την έξορτα ή τόν ξυλοδαρμό.

ΤΟ ΟΘΩΜΑΝΙΚΟ ΚΡΑΤΟΣ

ΚΑΙ Η ΑΝΑΓΚΑΣΤΙΚΗ ΑΥΤΟΝΟΜΗΣΗ ΤΟΥ ΕΜΠΟΡΙΚΟΥ

του Βασίλη Κρεμμυδά

Τό ζήτημα πού είναι διατυπωμένο στον τίτλο δεν έχει απασχολήσει την ιστοριογραφία παρά σέ ὄψεις του, και πάντως ἐπιδοθητικά, στό πλαίσιο τῆς μελέτης θεμάτων και ζητημάτων λίγο ἢ πολύ διαφορετικῶν**. Ἀλλιῶτικα, δέν ἔχουμε διερευνήσει ὅ,τι ἔχει νά κάνει μέ τό ἐμπορικό μέ κέντρο και ἀφετηρία τῆς παρατήρησής μας τούς κρατικούς μηχανισμούς τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας. Τό πεδίο εἶναι, ἐπομένως, ὀλισθηρό, ἀλλά τό αἶτημα προβάλλει αὐτόχρονα προκλητικό ἢ μολονότι τά γεγονότα ἔχουν πλέον ἐπαρκῶς ἀποσαφηνιστεῖ: ραγδαία ἀνάπτυξη τῶν ἐμπορικῶν ἀνταλλαγῶν Εὐρώπης-Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας, κατά τόν 18ο αἰώνα και τίς ἀρχές τοῦ 19ου. Ὅποτε, προκύπτει και ἕνα συμβατικό *terminus ante quem*: τό 1821, ὡς γεγονός βολεῦει πολλαπλῶς τήν ἀνάλυσή μου.

Ἄς μοῦ ἐπιτραπεῖ στό σημεῖο αὐτό, παρεκκλίνοντας λίγο ἀπό τό θέμα μου, ἀλλά ὄχι και ἀπό τό ζήτημα και τήν κεντρική ἰδέα του, νά διευκρινίσω ὅτι ὅσα λέγονται ἐδῶ γιά τήν αὐτονομίση τοῦ ἐμπορικοῦ δέν σνιστοῦν παρά ὑπαινικτικές προσεγγίσεις τοῦ γενικότερου ζητήματος τῶν αὐτονομήσεων, τήν ἴδια ἐποχή και στό ἴδιο πλαίσιο, πέρα δηλαδή ἀπό τό ἐμπορικό, πού μαζί μ' αὐτό συγκροτοῦν, κατά τήν ὀπτική μου, ἕνα σύνολο και τείνουν νά μεταβληθοῦν σέ σύστημα. Εἰσηγοῦμαι μ' ἄλλα λόγια και μέ τήν ἀδειά σας νά προσεγγίσουμε τό ζήτημα τῶν αὐτονομήσεων ὡς παράγωγο νέων κοινωνικῶν σχέσεων και ὡς ἀφετηρία ρήξεων στό ἐπίπεδο τοῦ ἐποικοδομήματος.

Ὑστερα ἀπ' αὐτά τά σύντομα και κάπως ἀφοριστικά, ἐπανερχομαι στό τοῦ ἐμπορίου. Ἡ ἀπάντηση γιά τό εἶδος και τήν ἔκταση, γιά τούς λόγους πού τίς προκάλεσαν και γιά τά ἐπέκεινα τῶν νέων σχέσεων πού ὀφείλονταν σέ αὐτήν τήν ραγδαία ἀνάπτυξη τῶν ἐμπορικῶν ἀνταλλαγῶν, ὄχι μόνον αὐτονόητη δέν εἶναι, δέν εἶναι καν εὐχερής, ἰδιαίτερα ἀφοῦ ἔχουμε νά κάνουμε μέ τό συγκεκριμένο κρατικό — και κοινωνικό — μόρφωμα τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας. Ἄς ποῦμε ὁμως δύο λόγια γιά τήν ἀφετηρία τοῦ γεγονότος, μέ σκοπό νά ἔχουμε και

μία, ἀχνή ἔστω, περιγραφή τοῦ πλαισίου: ἡ ραγδαία ἀνάπτυξη τῶν ἐμπορικῶν ἀνταλλαγῶν στήν Ὀθωμανική Αὐτοκρατορία, σέ ἐπιλεγμένες περιοχές τῆς στήν ἀρχή, εἶναι ἡ ἄμεση ἔκφραση τῆς δεύτερης φάσης — τῆς πλήρως ἀποικιακῆς — ἐπέκτασης τοῦ εὐρωπαϊκοῦ ἐμπορικοῦ καπιταλισμοῦ ἢ μιᾶς ὀργανωμένης δηλαδή και σέ κρατικό ἐπίπεδο ἐπεκτατικῆς ἐμπορικῆς πολιτικῆς. Καί ἀλλιῶτικα: ἐμπορικά ἀναπτυσσόμενα και ἰσχυρά κράτη τῆς Εὐρώπης ἔρχονται νά ἀνταλλάξουν στήν Ὀθωμανική Αὐτοκρατορία ἢ πρωτίστως ὁμως νά ἀνταλλάξουν μέ τήν Ὀθωμανική Αὐτοκρατορία, νά ὀργανώσουν δηλαδή μία διακρατική σχέση μέ βάση τούς ὀρους διεξαγωγῆς τῆς ἀνταλλαγῆς. Ἡ διερεύνηση ἑνός συνόλου ἀπό λογικές σέ αὐτό τό ἐπίπεδο εἶναι δυνατό νά μᾶς ὀδηγήσει σέ ἐνδιαφέρουσες ἀποσαφηνίσεις γιά τό εἶδος, τήν ποιότητα και τήν ἔκταση τῶν διαμορφούμενων νέων σχέσεων.

Τό ἐρώτημα πού πρῶτο-πρῶτο τίθεται εἶναι ἀσφαλῶς συνολικό, κατευθύνεται δηλαδή στό εἶδος τῶν ἐν προκειμένῳ διακρατικῶν σχέσεων: τήν κρατική ἐμπορική πολιτική τῶν Εὐρωπαίων — τή συγκεκριμένη, πού τήν γνωρίζουμε — ὁ Σουλτάνος μέ τί τήν ἀντάλλασσε; Εἶναι βέβαιο ὅτι δέν τήν ἀντάλλασσε μέ δική του, κρατική δηλαδή, ἐμπορική πολιτική, παρά μέ διπλωματική πολιτική. Μ' ἄλλα λόγια, ἐκχωρώντας ζῶτικό γιά τά ἐμπορικά συμφέροντα τῶν εὐρωπαϊκῶν κρατῶν χῶρο στήν ἐπικράτειά του, ὁ Σουλτάνος δέν διαπραγματευόταν, οὔτε καν προσδοκοῦσε, ἀντίστοιχα και ἀνάλογα ἐμπορικά ἢ γενικότερα οἰκονομικά ὀφέλη, παρά προσδοκοῦσε τήν ἐκδήλωση ἑνός εἶδους και μιᾶς μορφῆς φιλίας και ἀνοχῆς ἐκ μέρους τῶν ἀπέναντι στήν ἐξωτερική του πολιτική, τήν ἄλλη, τήν μή καθαρά οἰκονομική. Ἄς μοῦ ἐπιτραπεῖ νά πῶ ἀπό τώρα, ἀλλά νά ἐπιχειρήσω νά τό τεκμηριώσω σέ λίγο, ὅτι ἡ συγκεκριμένη πολιτική τοῦ Σουλτάνου δέν προέκυπτε ἀπό ἐπιλογή, πού θά μπορούσε νά ὑπακούει και σέ ἀνταλλακτικούς ὀρους, παρά ἦταν ἡ μόνη πολιτική πού χωροῦσε στή λογική τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους στό ἐπίπεδο τῶν ἐξωτερικῶν σχέσεων.

Πρόθεση τῆς εἰσηγήσής μας δέν εἶναι νά ἐξετάσει τό ρόλο

της προνομακίας έμπορικώς εισβολής των Ευρωπαίων στή διαμόρφωση των αγορών και των νέων σχέσεων στήν Όθωμανική Αυτοκρατορία — γιατί υπάρχει, όπως είναι γνωστό, και ένα τέτοιο ζήτημα —, αλλά να μπορέσει να εξηγήσει πώς έξαρχής, σ' αυτήν τή μορφή διακρατικής σχέσης, άνιχνεύονται οι βάσεις και ή άφετηρία αυτού πού θέλω να όνομάσω αυτόνόμηση του έμπορικού — και των συνοδών λειτουργιών και σχέσεων. Προτιμώ λοιπόν να επιχειρήσω να στηρίξω τή σκέψη ότι αυτή ή αυτόνόμηση έχει τήν άφετηρία της και όφείλεται αποκλειστικά στήν άδυναμία του όθωμανικού κόσμου να ένωματώσει στίς λογικές του αυτήν τή νέα οικονομική λειτουργία ή — κάτι περίπου άδύνατο — να όργανώσει νέες, έπιτούτων, λογικές. Και άς πω από τώρα, σχηματοποιώντας για τήν ώρα, ότι τό όθωμανικό κράτος δέν μποροΰσε να δει και όπωσδήποτε δέν είδε στήν ανάπτυξη των έμπορικών ανταλλαγών τή διαμόρφωση των μηχανισμών μιās άλλης οικονομίας, ούτε καν ενός νέου τομέα οικονομικών δραστηριοτήτων, παρά είδε σ' αυτήν μιάν έπιπλέον οικονομική δραστηριότητα, σαν τίς ύπαρχουσες, και μιάν άκόμη διεύρυνση τής φορολογητέας ύλης.

Άσφαλώς, για να τελειώνω με αυτά τά κάπως εισαγωγικά, έκκινώντας από τήν αυτόνόμηση του έμπορικού, πού θά τήν άνιχνεύσουμε ως άναγκαστική, και ύποχρεωμένοι να δεχόμαστε και κάποια προωθώτερα, θά όδηγηθούμε να εξετάσουμε άν και σε ποίο βαθμό αυτή εϋθύνεται για παρεπόμενες αυτόνομήσεις, κοινωνικές και έθνικές έννοώ. Αυτός έδώ ό ύπαινιγμός με ύποχρεώνει σε μιá προκαταβολική διευκρίνιση: κανένα λόγο δέν έχουμε να ίσχυριστούμε ότι ό όθωμανικός κόσμος, ή Όθωμανική Αυτοκρατορία και πίο περιοριστικά ή κρατική έν προκειμένο πολιτική της, δέν έπιθυμούσε τήν ανάπτυξη των έμπορικών ανταλλαγών ή ότι θεωρούσε τό έμπόριο και τά παρεπόμενά του ως άλλον, ξένον ίσως, κόσμο· αυτό πού ένδιαφέρει είναι να διερευνήσουμε τή λογική πού έκανε τό Σουλτάνο να πολιτευθεί όπως πολιτεύθηκε άπέναντι στο έμπόριο και στον έμπορικό κόσμο· ή, άλλίωτικα, κοιτάζοντας τίς μακρότερες δυνατές διάρκειες των διοικητικών μηχανικών τής Αυτοκρατορίας και των ιδεολογιών πού τούς στηρίζαν, να μελετήσουμε τίς συνθήκες πού έκαναν ώστε οι διαφορειακές λογικές των έμπορικών ανταλλαγών να μην παντρεύονται με τίς λογικές τής όργάνωσης του όθωμανικού κόσμου και να εξηγήσουμε γιατί ένα τέτοιο ένδεχόμενο πάντρεμα, μιá ένωματώση δηλαδή από τό όθωμανικό κράτος των λογικών του έμπορίου, θά σήμαινε διάλυση των ιδεολογικών του βάσεων.

Μιλώντας κάπως άφοριστικά και δηλώνοντας όμως ότι τά ζητήματα πού διάλεξα να με άπασχολήσουν έδώ είναι περισσότερο προτάσεις για συζήτηση και περαιτέρω έρευνα και έπεξεργασία, παρά συμπεράσματα, ότι είναι κάποιες γενικού τύπου και άποσπασματικές έπισημάνσεις, άς αρχίσω από κάτι πού νομίζω ότι μάς εισάγει καλά στο πρόβλημα, έννοώ τόν έπικοινωνιακό κώδικα στο επίπεδο τής διοικητικής και γραφειοκρατικής ιεραρχίας — δέν έννοώ τό χαρακτήρα τής κοινωνικής, άκόμη και τής πολιτικής κινήτικότητας: μάς είναι άρκετά γνωστό ότι στήν όθωμανική κρατική μηχανή μιá μόνον ιεραρχική κλίμακα και σχέση μποροΰσε να λειτουργήσει· ό Σουλτάνος και οι άλλοι, τό κέντρο και οι άλλοι. Άπλουστεύοντας κάπως, θά μπορούσαμε να πούμε ότι όλοι όσοι κατείχαν άξίωμα στον κρατικό μηχανισμό, από τό βεζύρη μέχρι τόν τελευταίο άξίωματούχο, έπικοινωνούσαν ή μποροΰσαν να έπικοινωνούν κατευθείαν με τό κέντρο, με τή σουλτανική έξουσία· οι τέτοιου είδους έπικοινωνιακές σχέσεις άνάμεσα στους άξίωματούχους, καθώς και άνάμεσα σε ομάδες και κοινότη-

τες είχαν δευτερεύουσα σημασία και ήταν ιεραρχικά άνίσχυρες· ή ίσχυρή σχέση ήταν ή σχέση όλων με τό κέντρο. Σ' αυτήν τήν ιεραρχική εϋθεία οι όποιες ένδιάμεσες στάσεις ούτε ύποχρεωτικές ήταν ούτε τό τέρας μιās διαδικασίας σηματοδοτούσαν: τελικός άποδέκτης των πάντων, έπομένως και των προϊόντων των οικονομικών λειτουργιών τής επικράτειάς του και χωρίς να έξαιρούνται οι άνθρωποι, ήταν ό Σουλτάνος, ή κεντρική σουλτανική έξουσία. Στήν Όθωμανική Αυτοκρατορία, ως προς τή διοικητική ιεραρχία, όλα τά βλέμματα ήταν στραμμένα ή προς τά πάνω ή προς τά κάτω, όχι στα πλάγια.

Άς πάμε τώρα να δοΰμε τί γινόταν στο έμπόριο και με τό έμπόριο· έννοώ στή χρονική περίοδο πού μάς άπασχολεί, στή φάση δηλαδή τής μεγάλης ανάπτυξης του έξωτερικού κυρίως έμπορίου: έδώ οι σχέσεις πού διαμορφώνονται είναι τέτοιες ώστε τά βλέμματα στρέφονται ή άπαιτείται να στρέφονται περισσότερο προς τά πλάγια. Άς δοΰμε κάτι συγκεκριμένο, πίο πολύ ίσως για να άπαλλαγώ ό ίδιος από τό φόβο ότι άοριστολογώ και δέ γίνομαι πλήρως κατανοητός: στή συγκεκριμένη περίπτωση, τής Όθωμανικής Αυτοκρατορίας, τελικός άποδέκτης του άγροτικού πλεονάσματος ήταν, μέσω των γνωστών μας μηχανισμών, ό Όθωμανός άξίωματούχος και ό Σουλτάνος· όμως τελευταίος και τελικός άποδέκτης του ίδιου πλεονάσματος πού έμπορευματοποιούνταν δέν ήταν ό Όθωμανός άξίωματούχος ως τέτοιος, αλλά, για παράδειγμα, ό Έλληνας έμπορος. Είναι αυτός ό ίδιος έμπορος πού οι ιεραρχικές σχέσεις των διοικητικών και κοινωνικών μηχανισμών πού είπαμε πριν δέν τόν έξυπηρετούσαν γιατί δέν τίς χρειαζόταν· ούτε όμως του έπιβάλλονταν. Άφου ό έμπορος τής έποχής, Έλληνας και ό, τι άλλο, δέν ήταν ύποχρεωμένος ως προς τίς οικονομικές του δραστηριότητες να ύπακούει πλήρως στίς αυτού του τύπου δεσμεύσεις του όθωμανικού κρατικού μηχανισμού, είχε τήν εϋχέρεια να άρχισει να αυτόνομείται. Αυτό ξεκινούσε πάλι από τίς λογικές του όθωμανικού κράτους στή συγκεκριμένη περίπτωση. Άφοριστικά και άφαιρετικά άς τονιστεί έδώ αυτό πού ήδη έχει έπισημανθεί: ό, τι ήταν έμπορική ανταλλαγή τό όθωμανικό κράτος δέν τό άναλάμβανε τό ίδιο, παρά τό άνέθετε στους άλλόθρησκους ύπηκόους του, ώθώντας τους έτσι στο δρόμο τής αυτόνόμησης, κάτι πού συνδυαζόταν μάλιστα με τήν άπουσία συγκροτημένης αντίστοιχης πολιτικής, όπως θά δοΰμε σε λίγο.

Μέσω λοιπόν αυτής τής διαφοροποίησης του τελικού άποδέκτη του παραγωγικού πλεονάσματος και τής περίπου άνεμπόδιστης οικειοποίησής του από τόν έμπορο, χωρίς δηλαδή ούσιαστικά τήν παρέμβαση και παρεμβολή του κρατικού μηχανισμού, δημιουργούνταν οι προϋποθέσεις για τή διαμόρφωση ενός δεύτερου πόλου οικονομικής έξουσίας — καθαρά οικονομικής στήν αρχή — πού μεγεθνούνταν μέσα από σχέσεις βασισμένες σε διαφορετικές λογικές, πολύ πίο εϋέλικτες και με διαφορετικές άφετηρίες και κατευθύνσεις. Οι σχέσεις αυτού του δεύτερου πόλου οικονομικής έξουσίας με τόν πρώτο, τήν Αυτοκρατορία ως κρατική έξουσία τελικά, δέν ήταν δυνατό να διαμορφωθούν με τούς δικούς της ιεραρχικούς όρους. Όλα αυτά σημαίνουν ότι οι διαδικασίες τής έμπορικής συσσώρευσης αυτόνομούνταν για να όδηγηθούν στήν έγκαθίδρυση ενός παράλληλου συστήματος οικονομικών λογικών, έντελώς διαφορετικών από τίς ύπάρχουσες.

Στό επίπεδο τής διαμόρφωσης των οικονομικών σχέσεων ή λογική του όθωμανικού κράτους ύπηρεξε συλλεκτική· τό όθωμανικό κράτος συνέλεγε τά οικονομικά μέσα πού του ήταν

αναγκαία και τά συνέλεγε ακόμη και μέ την άρπαγή και την οικονομική αϋθαιρεσία' τό όθωμανικό κράτος δέν ένδιαφερόταν νά άντλεί τά οικονομικά μέσα πού χρειαζόταν από την μέσω τής ανταλλαγής και τής κυκλοφορίας αϋξηση των πρωτογενών οικονομικών πόρων' τό όθωμανικό κράτος τό ένδιέφερε ή διατήρηση των πηγών άντλησης προσόδων και ή έκτατική αϋξηση τους' όχι ή έντατική. Θα άποτολήσω νά πώ ότι στην ίδια αϋτή λογική έντάσσονται ή πρώτη έμπορευματοποίηση και ό πρώτος έκχηματισμός πού διαπιστώνουμε στην Όθωμανική Αϋτοκρατορία: δέν πρόκειται για λογική ανάπτυξης των έμπορευματικών σχέσεων, αλλά για βίαιες διαδικασίες αντιπαραγωγικής άντλησης χρηματικών προσόδων πού έξυπηρετούσαν άνάγκες του κρατικού μηχανισμού. Ήταν όμως παράλληλα μία λογική πού ώθοϋσε σέ έκτός κρατικού μηχανισμού έμπορικές ανταλλαγές και διευκόλυνε την έρήμην του συσώρευση, κυρίως σέ χώρους των άλλθρησκων υπόδουλων.

Για την έξουσιαστική λογική του όθωμανικού κράτους, όλες οι κοινωνικές και έξουσιαστικές αντιθέσεις και αντιφάσεις πού ή ίδια γεννούσε έπρεπε νά άπορροφώνται από τό ίδιο και μέ αϋτόν τόν τρόπο νά εξαφανίζονται' έπρεπε, μ' άλλα λόγια, οι φορείς αϋτών των αντιθέσεων και αντιφάσεων νά μετατρέπονται από τό ίδιο τό κράτος σέ φορείς των λογικών τής λειτουργίας του και γνωρίζουμε ότι είχε τέτοια ικανότητα, τουλάχιστον ως τό σημείο, χρονικό και άλλο, πού διαμορφώθηκαν αντιθέσεις και αντιφάσεις μέ λογικές πού δέν χωρούσαν στό σύστημα και πού τό ίδιο δέν τίς προσλάμβανε ως τέτοιες, ίσως για τόν ίδιο λόγο' και ως τό σημείο πού αϋτές άμφισβήτησαν την ίδια την ύπόστασή του. Στίς τελευταίες κατατάσσονται βέβαια τά χωριστικά κινήματα, οι εθνικές έξεγέρσεις κ.λπ., ενώ σέ αϋτές πού τό ίδιο τό κράτος δέν τίς προσλάμβανε ως αντιθέσεις και αντιφάσεις πρέπει νά κατατάξουμε, άποκλειστικά ίσως, τά νέα οικονομικά γεγονότα πού δημιούργησε ή ευρωπαϊκή έμπορική επέλαση, κυρίως από τίς άρχές του 18ου αιώνα.

Είναι χαρακτηριστικό και άπ' αϋτήν την άποψη ότι σέ όλη αϋτήν την χρονική διάρκεια, στην όποία έκτείνεται ή άνάλυσή μου, έως δηλαδή τό ευρύτερο χρονικό σημείο του Εικοσιένα, στην Όθωμανική Αϋτοκρατορία δέν είχε καν έμφανιστεί ως άνάγκη ή συγκρότηση και εφαρμογή μίας μερκαντιλιστικού τύπου πολιτικής από την όποια θά ώφελούνταν και τό έμπόριο και ή βιομηχανία: είναι οι διαφορετικές λογικές πού λέγαμε πριν ότι κυριαρχούσαν. Άξίζει μάλιστα νά σημειωθεί ότι, όπου σέ τομείς αντίστοιχων δραστηριοτήτων έκδηλωνόταν κάποια προστασία, όπως, περιστασιακά και πάντως όχι συστηματικά, ή προστασία τής σημαίας έμπορικών πλοίων ήταν για νά προστατευθεί τό κύρος τής όθωμανικής κρατικής έξουσίας, για λόγους έξωτερικής πολιτικής και διακρατικών σχέσεων επίσης, όχι για νά προστατευθεί τό πλοίο, για παράδειγμα, και τό έμπόρευμα πού μετέφερε.

Αϋτό τό μεγάλο κενό στην πολιτική και τίς πρακτικές του όθωμανικού κράτους, ιδιαίτερα ή άπουσία προστατευτικής πολιτικής για τή βιομηχανία, ήταν πού έκαναν δυνατή και ευχερή την κατάκτηση των όθωμανικών άγορών από τά προϊόντα τής ευρωπαϊκής βιομηχανίας, πού επέτρεψαν στους Ευρωπαίους τόν έλεγχο τής οικονομικής ανάπτυξης σέ όλόκληρη την Αϋτοκρατορία, πού διευκόλυναν την κατανομή ρόλων και την όργάνωση του καταμερισμού στό έσωτερικό της σύμφωνα μέ τά δικά τους, άποικιακού τύπου, συμφέροντα. Αϋτό τό κενό δηλαδή, και σέ τελευταία άνάλυση ή λογική όργάνωσης των

σχέσεων γενικά στην Όθωμανική Αϋτοκρατορία, άνιχνεύεται στην βάση των αναγκαστικών αϋτονομήσεων και των προστατολισμών τους: κάθε τομέας πού, αναγκαστικά όπως είπαμε, αϋτονομούνταν, ό έμπορικός, ό κοινωνικός-ιδεολογικός, ό εθνικός άπόκοντα, στρεφόταν προς την Εϋρώπη, γιατί σ' αϋτήν μπορούσε νά άνεύρει τίς συνάψεις του και όχι στην Όθωμανική Αϋτοκρατορία και γιατί από εκεί άντλούσε τή θεωρητική κάλυψη τής διαμόρφωσής του' οι νέες οικονομικές δραστηριότητες, καθώς υπάκουαν σέ όρους λειτουργίας τής καπιταλιστικής άγοράς, δέν ήταν δυνατό νά άνεύρουν συνάψεις σέ ένα χώρο και σέ ένα σύστημα κατεξοχήν ληστρικό, όπως ήταν τό όθωμανικό. Όπότε, δέν θά μου φαινόταν παράδοξο αν κάποιοι ισχυριζόταν ότι στην βάση τής συνάφειας του έλληνισμού μέ τή φωτισμένη Εϋρώπη δέν βρίσκεται ή διάχυση των ιδεών, παρά ή άνάγκη νά άποκτήσουν την οικονομική τους παιδεία οι φορείς των αϋτονομούμενων έμπορικών δραστηριοτήτων έντός τής Όθωμανικής Αϋτοκρατορίας, έντός των άγορών δηλαδή πού όργανώνονταν από τους Ευρωπαίους.

Στην Όθωμανική Αϋτοκρατορία ή κυρίαρχη κοινωνία άναπαράγόταν, ακόμη και κατά την περίοδο τής μεγάλης άκμής των έμπορικών ανταλλαγών, μέσω φεουδαρχικών λογικών' ήταν σχέσεις οι όποιες στηρίζονταν στην γαιοκτησία και την άγροτική παραγωγή' κάθε άλλη οικονομική δραστηριότητα ώφειλε νά έξυπηρετήσει αϋτές άκριδώς τίς σχέσεις' ή φορολογική πρόσδοδος έξυπηρετούσε άποκλειστικά τή συντήρηση και την άναπαράγωγή των δομών και των μηχανισμών του κράτους' άναδιανεμητικά δέν λειτούργησε παρά μόνον έμμεσα και πάντως μέ διοικητικούς όρους. Οϋτε, όμως, ή γαιοπρόσοδος επιδιώχθηκε νά λειτουργήσει αϋξητικά, μέ παραγωγή ύπεραξίας μέσω τής άμοιβής τής εργασίας' σημειώθηκαν όμως έδω κάποιες ρωγμές, πού πάλι ώφείλονταν στην άνάπτυξη των έμπορικών ανταλλαγών και στην άνάγκη νά έξυπηρετηθούν λογικές πού επέβαλλε τό ξένο έμπόριο: ή επένδυση γαιοπροσόδου στην παραγωγή έμπορεύματος, κάτι πού γενικευόταν στίς περιοχές του διεθνούς έμπορίου, και ακόμη περισσότερο στην άναδιάρθρωση των έμπορευματικών καλλιεργειών και στην τεχνική δελτίωση τής παραγωγής είναι μία πρώιμη καπιταλιστική' ήταν, ίσως, ή μόνη σέ αυτό τό πλαίσιο.

Συγχρόνως, ίσως και για τους παραπάνω, αλλά και για άλλους λόγους, ή κυρίαρχη «εθνότητα» στην Όθωμανική Αϋτοκρατορία έμεινε έξω από τίς διαδικασίες άνάπτυξης του έμπορίου, αλλαγής των παραγωγικών σχέσεων και άνάπτυξης, πολύ μικρής ασφαλώς, των παραγωγικών δυνάμεων. Όπότε, τό έμπορικό και ή αϋτονομήσή του μοιάζουν νά έχουν και εθνικά χαρακτηριστικά. Για τίς όθωμανικές élites ή διόγκωση των εισοδημάτων από τή γαιοκτησία προοριζόταν για επένδυση, σχεδόν άποκλειστικά, σέ όλο και άνώτερα κρατικά αξιώματα, στην έξουσία, στην άναπαράγωγή τους δηλαδή ως ήγετικών παραγόντων τής όθωμανικής φεουδαρχικής τάξης — δέν έννοώ «κοινωνικής τάξης».

Αϋτό, σέ συνδυασμό μέ την άνάπτυξη των άλλων, των έμπορικών ως τίς πού με ένα γενικό όρο, οικονομικών δραστηριοτήτων από τίς υπόδουλες εθνότητες και μέ τίς αναγκαστικές αϋτονομήσεις τους δημιουργούσε μία κρίση θεσμών στό σύστημα, μέ έμφανεστερη αϋτήν από τή δημιουργία παράλληλων κοινωνικών τάξεων, των άστικών έννοώ: ή σταδιακή μετατροπή τής παραδοσιακής κοινότητας σέ μεταβατική κοινωνία σέ πρώτη φάση, μέ φορείς τους ίδιους τους φορείς των νέων οικονομικών δραστηριοτήτων, ήταν ή περισσότερο έμφανής

άναντιστοιχία, σέ βαθμό αντίθεσης, πού εκδηλώθηκε στό πλαίσιο τής αυτόνομησης του έμπορικου.

Επανερχόμαστε έτσι στην αυτόνομηση τής έμπορικής συσσωρεύσεως, τήν κεντρική ιδέα αυτής τής εισήγησης, μολονότι τά τόσο λίγα πού μόρεσα νά πώ γιά τό όθωμανικό πλαίσιο λογικών δέν τή στηρίζουν παρά άποσπασματικά. Έντούτοις, κάποια χαρακτηριστικά τών ιδεολογικοπολιτικών συνόλων πού προσδιόριζαν τή λειτουργία και τίσ κινητικότητα τής Όθωμανικής Αυτοκρατορίας, μέ σαφήνεια άποδεσμεύσιμα, μπορούν νά στηρίξουν τίσ προτάσεις μου και τήν παραπέρα διερεύνησή τους: μιά οικονομική δραστηριότητα πού λειτουργούσε μέ όρους και λογικές καπιταλιστικής άγοράς ήταν έντελώς ξένη πρós τίσ λογικές τών μηχανισμών του όθωμανικού κράτους. Ανακύπτει όμως και παράλληλο ερώτημα: γιατί τό φεουδαρχικό όθωμανικό κράτος δέν μόρεσε νά συγκροτήσει και νά εφαρμόσει μιά έμπορική πολιτική, μέ τήν ευρεία έννοια του όρου, μμóυμενο έστω τά ευρωπαϊκά φεουδαρχικά κράτη; Τό ευρωπαϊκό κράτος, όχι μόνον τής ίδιας, αλλά και μιάς παλαιότερης αντίστοιχης χρονικής περιόδου, στό επίπεδο άντλησης και όργάνωσης τής έξουσίας του στηριζόταν σέ καθαρά φεουδαρχικές ιεραρχικές σχέσεις, όπως και ή όργάνωση τής κοινωνίας υπάκουε σέ φεουδαρχικές λογικές. Αυτά όμως δέν τό έμπόδισαν νά υίοθετησει μιά συγκροτημένη μερκαντιστική πολιτική, μέ έμφαση μάλιστα στην προστασία τής διομηχανίας* ούτε τό έμπόδισε, πολύ παλιότερα, νά συμβάλει ή και νά πρωταγωνιστήσει στό άποικιακά ταξίδια και νά όργανώσει άποικιακές αυτοκρατορίες. Η άπάντηση σέ αυτό τό ερώτημα δέν μπορεί παρά νά είναι, γιά τήν ώρα, έπιγραμματική: ό λόγος είναι ότι ή ιδεολογική βάση τής όθωμανικής φεουδαρχίας δέν ήταν οικονομική, όπως ήταν τής ευρωπαϊκής φεουδαρχίας, αλλά θεοκρατική, στρατιωτική και γραφειοκρατική, μέ όλα τά παρελόμενα.

Θά τελειώσω μέ μιά άκόμη παρατήρηση ή αυτόνομηση, άναγκαστική, όπως έλπίζω νά έγινε σαφές, του έμπορικου ήταν μιά αυτόνομηση σέ καπιταλιστικό πλαίσιο, επειδή ήταν οικονομική: στόν προκαπιταλιστικό κόσμο, όπου οι αυτόνομησεις ήταν έγγενές στοιχείο, αυτές δέ γίνονταν στό χώρο τών οικονομικών σχέσεων, παρά ήταν αυτόνομησεις κυρίως έξουσιαστικές. Η αυτόνομηση τώρα του «έλληνικού» έμπορικου ήταν —και κατά τά προηγούμενα— μιά αυτόνομηση «έθνική», πέρα δηλαδή και άνεξάρτητα από κοινοτικούς και άλλους έξουσιαστικούς θεσμούς, πού ήταν μέρος τών μηχανισμών του όθωμανικού κράτους. Ιδιαίτερα γι' αυτό τό τελευταίο ζήτημα όμως, γιά τό ότι δηλαδή ή συγκεκριμένη «έθνική» αυτόνομηση δέν ήταν «συνέχεια» του όποιου κοινοτικού όργανωτικού πλαισίου, θά άπαιτηθεί περαιτέρω άνάλυση και πολύς άκόμη λόγος.

Ο κορμός αυτού του κειμένου είναι ή όμιλία-συμμετοχή μου στόν κύκλο όμιλιών μέ τόν τίτλο «Ο όθωμανικός κόσμος» πού όργάνωσε ή «Έταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας - Ίδρυτής Σχολή Μωραΐτη», από τίσ 27 Μαρτίου έως τίσ 15 Απριλίου 1997. Οι μικρές άλλαγές πού έχω κάνει στό κείμενο εκείνης τής όμιλίας δέν έχουν θίξει τήν κεντρική ιδέα τών αυτόνομησεων* ούτε έχω θίξει τό ύφος του προφορικού λόγου.

* Αντί γιά τίσ καθιερωμένες παραπομπές, πού θά ήταν άλλωστε ελάχιστες, προτίμησα νά άναγράψω έδώ σωρηδόν τίσ μελέτες στίς όποιές βρήκα κάποια άναφορά, άκόμη και κά-

ποιον ύπαινιγμό, σέ όψεις του ζητήματος πού μέ άπασχολεί και οι όποιες διευκόλυναν τήν όργάνωση τής άνάλυσής μου.

1. Στο Σπύρος Ι. Άσδραχάς, «Προβλήματα οικονομικής ιστορίας τής Τουρκοκρατίας», Η οικονομική δομή τών βαλκανικών χωρών στά χρόνια τής όθωμανικής κυριαρχίας, ι ε' ι θ' αϊ., Άθήνα, Μέλισσα, 1979, σ. 28, όπου λέγεται ότι «...ή γαιοπρόσοδος δέν εκφράζει μιά καπιταλιστική διαδικασία όπου τό φυσικό προϊόν θά ήταν ένα έμπόρευμα δημιουργημένο από επενδύσεις κεφαλαίου στή γή και από μισθωτή εργασία».

2. Στο Nikola i Todorov, «Όψεις τής μετάβασης από τόν φεουδαρχισμό στόν καπιταλισμό στά βαλκανικά έδάφη τής Όθωμανικής Αυτοκρατορίας», ό.π., σ. 265, όπου γίνεται λόγος γιά τήν άνάπτυξη μιάς άστικής ζωής στην όθωμανική κοινωνία τής Βαλκανικής παράλληλα μέ τούς μηχανισμούς του όθωμανικού κράτους.

3. Στο Traian Stoianoch, «Ο κατακτητής όρθόδοξος Βαλκάνιος έμπορος», ό.π., σ. 299, όπου λέγεται ότι πριν από τόν 18ο αϊ. τό όθωμανικό κράτος είχε εφαρμόσει μιά προστατευτική πολιτική γιά τή διομηχανία, άποβλέποντας στην έπιτήχυνση τής άστικής συγκέντρωσης, και τήν εγκατέλειψε στή συνέχεια, επειδή δέν είχε άποτελέσματα άνάλογα μέ τά αντίστοιχα τής Ευρώπης, και σ. 299-301, όπου ή όργάνωση διομηχανικών μονάδων, κυρίως από Έλληνες, στόν 18ο αϊ., άποδίδεται σέ οικονομικές και διοικητικές αυτόνομησεις και ή άποτυχία τους στην άπουσία προστατευτικής πολιτικής.

4. Στο Βασίλης Παναγιωτόπουλος, «Τόν ΙΗ' αιώνα στην Πελοπόννησο: ή άπορρόφηση τών οικονομικών πόρων και του πληθυσμού από τήν άνάπτυξη τής γεωργίας», ό.π., σ. 471-472, όπου εξηγείται πώς ένα «κλίμα» έμπορικου καπιταλισμού στην Πελοπόννησο του 18ου αϊ. επέτρεψε νά γίνονται και καπιταλιστικού τύπου επενδύσεις στή γεωργία.

5. Στο Halil Inalcik, «Ο σχηματισμός κεφαλαίου στην Όθωμανική Αυτοκρατορία», ό.π., σ. 521, όπου, σάν άπάντηση, λές, στόν Tr. Stoianovich, λέγεται γιά τά πριν από τόν 18ο αϊ. ότι τό όθωμανικό κράτος, «όταν οι οικονομικοί νόμοι άρχισαν νά κάνουν αισθητή τήν πίεσή τους», «δέν σκέφτηκε ποτέ νά κινηθεί πρós τήν κάτευθυνση ενός συστήματος μερκαντιστικής οικονομίας, όπως έκανε ή Ευρώπη».

6. Στο Τριαντάφυλλος Ε. Σκλαβενίτης, «Ο Σπυριδών Βαλέτας και ή μετάφραση τής Πολιτικής Οικονομίας του J.B. SAY». Η Έπανάσταση του 1821* μελέτες στή μνήμη τής Δέσποινας Θεμελή-Κατηφόρη, Άθήνα, Ε.Μ.Ν.Ε., 1994, σ. 126-127. 139. passim, όπου σαφέστατα τό αυτόνομημένο έλληνικό-έμπορικό συνδέεται άμεσα μέ τή φωτισμένη Ευρώπη γιά τήν οικονομική του μόρφωση και τή θεωρητική του όπλιση, αφού τό όθωμανικό κράτος δέν συμπεριφερόταν μέ βάση οικονομικούς όρους και αντίστοιχες λογικές, και 7. στο Β.Α. Cvetcova, «L' evolution du regime féodal tyrc de la fin du XVI jusqu' au milieu du XVIII siècle», Revue d' Etudes Historiques, I (Sofia 1960), σ. 171-203, όπου εξηγείται πώς στην Όθωμανική Αυτοκρατορία τό έμπορικό κεφάλαιο είχε τή δυνατότητα και τήν ευχέρεια νά εισδύει στίς σχέσεις τής άγροτικής ιδιοκτησίας, ώστε ό όρθόδοξος κατά κανόνα έμπορος νά μπορεί νά άντικαταστήσει σταδιακά τόν Τούρκο άξιοματούχο-γαιοκτήμονα.

ΟΧΙ ΕΠΙΔΑΥΡΟΣ ΜΑ ΚΑΛΑΜΑΤΑ

της Διώς Καγγελάρη

1. Έχουμε ταύτισει τη σκηνική μοίρα του αρχαίου δράματος με την Επίδαυρο και τό φεστιβάλ της. Συνηθισμένοι σε κακέκτυπα άλλοτινων συγκινήσεων. Στίς επάλλξεις πάντα, προκειμένου νά αντιμετωπίσουμε τίς άσεβείς παρεκτροπές.

Όπως τό φετινό καλοκαίρι με τίς Βάκχες του Εϋριπίδη πού άνέβασε ό ρηξικέλευθος Ματίας Λάνγκοφ, πολύ γνωστός από τό έργο του στα θέατρα των δύο Γερμανιών. Η τεράστια ρεκλάμα έμφιαλωμένου νερού από τόν Κιθαιρώνα, τά σφαχάρια στα τοιγέλια, ό ζωντανός ίππος και τό προβατάκι πού τρέφεται με μπιμπερό, τά κινητά τηλέφωνα, ή ξαφνική ανάγκη σϋρήσεως μιās γυναίκας του χορού και ή Άγαθή-φρικιό με τή γαλλική προφορά της είναι μερικά μόνο από τά στοιχεία πού επιστρατεύσε ό Γερμανός σκηνοθέτης για νά ύπονομεύσει με τήν άμετρη σύνθεσή τους τό κείμενο και νά μάς άποστασιοποιήσει από τά δρώμενα. Για νά παρωδήσει τήν έννοια του τραγικού σε συνάφεια με τό νεοελληνικό τραγελαφικό τοπίο. Άν και έξαντλήθηκε σε έπιφανειακά ως επί τό πλείστον εύρήματα (βλ. κριτική στο ANTI, Νο 643, 12.9.1997), ή σκηνοθεσία του Λάνγκοφ άξιζε πιστεύω τήν προσοχή και τό χρόνο μας πολύ περισσότερο από τίς σοβαροφανείς, ρουτινιαρίκες παραστάσεις των Επίδαυρίων.

Όρμησαν δέβαια, ως είθισται, κραδαίνοντες λόγην οι θεματοφύλακες των φεστιβαλικών ιερών και όσιων. Ένοχλημένοι από τό κίτς και τήν άσχήμια πού πλημμύρισαν τήν όρχήστρα της Επίδαυρου. Γιατί ό γερμανικός όρος κίτς (kitsch) έρμηνεύεται κυρίως ως κακογουστία. Η αισθητική άλλοτρίωση, όμως, δέν άφορά μόνο τήν όψη. Τό κίτς με τήν «άβάσταχτη έλαφρότητά» του μπορεί και εισχωρεί παντού: και στην πολιτική και στη θρησκεία και στις κηδείες των μυθικών επωνύμων και στο όλυμπιακό ιδεώδες και στους φεστιβαλικούς θεσμούς.

Όταν τό κίτς ύπογραμμίζεται και άποκαλύπτεται ή ψευτιά και ή μελοδραματικότητά του, αυτομάτως αναιρείται. Δέν άπειλείται συνεπώς από τό κίτς του Λάνγκοφ ή Επίδαυρος αλλά από αυτό τό άλλο κίτς πού έξοστραχίζει τό διαφορετικό και άρνεϊται κάθε ούσιαστικό έρώτημα και κάθε άμφισβήτηση, συγκαλύπτοντας με μεγαλοστομίες τήν κρίση του θεσμού και τήν άρχαιοκαπηλεία, προβάλλοντας τήν ύποκριτική εικόνα της όμοψυχίας των θεατών τήν ώρα του εύκολου, προδλεπόμενου χειροκροτήματος.

2. Η ύστερία των άποδοκιμασιών πού προκάλεσαν οι Βάκχες μονοπώλησαν τίς (λεγόμενες) καλλιτεχνικές στήλες. Άντίθετα, άποσιωπήθηκε σχεδόν μιá έξαιρετική παράσταση χοροθεάτρου βασισμένη στην Όρέστεια. Πρόκειται για τά Σκυλιά πού παρουσίασε, στο πλαίσιο του 3ου Διεθνούς Φεστιβάλ Χορού Καλαμάτας, ή γαλλική ομάδα «L' esquisse» («Τό σκίτσο»), του Έθνικού Κέντρου Σύγχρονου Χορού της Angers, πού διευθύνει τό δίδυμο Ζοέλ Μπουδιέ και Ρεζίς Όμπαντιά.

Δέν άφηγοϋνται τήν Όρέστεια οι δύο όνομαστοί χορογράφοι αλλά χορογραφοϋν τήν πεμπτουσία της. Άπεικονίζουν τίς έννοιες του έρωτα, του πολέμου, του θανάτου και της μοναξιάς μέσα από άρχετυπικές κινήσεις και εικόνες πού χαράσσονται στη μνήμη: οι φρυκτωρίες γίνονται φωτιά πού σέρνεται στην ούρά ενός κοστουμιού και τά σημάδια άναγνώρισης γράφονται με ένταση πάνω στο δάπεδο, με κίμωλία. Τά κορμιά των όκτώ έξαίρετων χορευτών έναλλάσσονται στους βασικούς αισχυλικούς ρόλους και γίνονται ένα ως χορός τραγωδίας, με άπαράμιλλη ένέργεια και πάθος, τρυφερότητα και άνάσες χιούμορ. Συγκλονιστική είναι, έξάλλου, ή σύζευξη ήχων με άποσπάσματα από τά βραδεμβούργια κοντσέρτα του Μπάχ και έργα του Ξενάκη, με μουσικές της Άνατολής, χλιμιντρίσματα άλόγων, άλυχτίσματα σκύλων, χτύπους της καρδιάς και κλάματα. Και οι έπιρροές από τήν μεγάλη Πίνα Μπάους είναι εδώ τόσο δημιουργικά άφομοιωμένες.

Στό άμφιθέατρο του Κάστρου οι νεαροί χορευτές με τή δύναμη της έκφρασης και τήν άρτιότητα της τεχνικής έκλειναν στα ίδια τους τά κορμιά τήν άργή πορεία της νύχτας προς τό φώς και τήν απόγνωση του «λαδωμένου έλαφιου» πού έβλεπε τίς Έρινύες νά τρέχουν σαν «σκυλιά» πίσω από τίς στάλες του αίματος.

Και τήν άλλη μέρα, στην Άποθήκη, στο χώρο πού διαμόρφωσε με έμπνευση ό σκηνογράφος Άντώνης Δαγκλίδης, παίζοντας με τήν αίσθηση φακού φωτογραφικής μηχανής, έγκαινιάστηκε έκθεση φωτογραφίας της Nelly's (περίοδος 1923-1930) σε συνεργασία με τό Φωτογραφικό Άρχείο του Μουσείου Μπενάκη. Στους τοίχους χορευτές της σχολής Βήγγμαν στη Γερμανία και της Νικόλσκα στην Άκρόπολη και στο μικρό βάθρο στο βάθος ή χορεύτρια Κατερίνα Παπαγεωργίου σ' ένα χάπενινγκ του Δημήτρη Παπαϊωάννου πού βασίστηκε στις φωτογραφίες της Nelly's

και με τη χάρη και την ελαφράδα του άποτισε φορο τιης
στη μεγάλη Έλληνίδα φωτογράφο.

Κάτι συμβαίνει στην Καλαμάτα και στο Φεστιβάλ Χο-
ρού της. Από τις σπάνιες φορές που δέν νιώθουμε την

αναγκη να γκρινιάξουμε. Γι' αυτό και όφείλω, νομίζω, να
σημειώσω δύο ονόματα: της Βίκυς Μαραγκοπούλου, καλ-
λιτεχνικής διευθύντριας του Φεστιβάλ, και της Γιάννας
Καμπουρίδου, υπεύθυνης παραγωγής και επικοινωνίας.

ΓΙΑ ΤΗΝ ΜΕΤΑΠΟΛΕΜΙΚΗ ΠΟΙΗΣΗ ΤΗΣ ΑΡΙΣΤΕΡΑΣ

του Ντίνου Χριστιανόπουλου

Θεσσαλονίκη, 25-7-97
 Άγαπητοί φίλοι
 του Πολίτη,

Έστω και κάπως αργά, σας εύχαριστώ για την ευγενική σας πρόταση να μετάσχω κι εγώ στη συζήτηση για τη μεταπολεμική αριστερή ποίηση στην Ελλάδα. Είναι ένα θέμα που μάς καίει όλους μας, κι όμως πολύ λίγοι είναι αληθινά ελεύθεροι ώστε να θελήσουν να το συζητήσουν. Επίσης υπάρχει και ο κίνδυνος να μετατραπεί ή όλη συζήτηση σε φιλολογία, και μάλιστα κουλτουριάρικη. Τέλος, φοβούμαι ότι και η αντικειμενικότητα δεν είναι κάτι που βρισκείται εύκολα· οι πιο πολλοί όμοτεχνοι ζηλεύουν και σκάβουν λάκκο. Όσο για μένα, θα προσπαθήσω να σας πω λίγες σκέψεις μου πάνω στα όσα έζησα και παρακολούθησα από το 1945 και μετά.

Τό 1945, λοιπόν, παιδί δεκατεσσάρων χρονών και φανατικός για ποίηση, είχα διαβάσει Καβάφη, Καρυωτάκη, Σεφέρη, αλλά δεν ήξερα ότι υπήρχε, και μάλιστα από προπολεμικά, αριστερή ποίηση. Διάβαζα *Λαϊκή Φωνή* και *Ρίζο της Δευτέρας* αλλά τον Ρίτσο δεν τον δεχόμουνά στα σοβαρά. Αντίθετα, είχα έντυπωσιαστεί με τις *Έποχές* του Άναγνωστάκη (του 1945 και 1948). *Επιτέλους*, κάτι πέρα από τον σοσιαλιστικό ρεαλισμό και την κομμουνιστική αισιοδοξία. Ήταν μία ποίηση που έβγαине όχι μέσα από την άρθρογραφία του Ρίζο-σπάστη αλλά μέσα από τις πληγές και τα χαλάσματα που είχαν σωρεύσει έχθροι και «σύντροφοι». Ήταν μία ποίηση τόσο νέα που μερικοί, μίν ξέροντας πώς να τη χαρακτηρίσουν, τη βάφτισαν επιπόλαια αν όχι κακόβουλα «ποίηση της ήττας». Τό αντίθετο συνέβαινε μέ την ποίηση του Ρίτσου: οι κόκκινες σημαίες και τά λάβαρα έπαιρναν κι έδιναν ενώ ο ύποβολέας του κόμματος δεν επέτρεπε καμιά λιποψυχία. Καί επιπλέον λιδανίζονταν έμετικά τόσο ο σύντροφος Ζαχαριάδης όσο και τό θύμα του, ο Βελουχιώτης. Σιγά σιγά άρχισα να καταλαβαίνω πώς ή αριστερή ποίηση ήταν δύο ειδών: ή μία καθημαγμένη και χαμηλόφωνη κι ή άλλη κραυγαλέα και αισιόδοξη. Φυσικά, μέσα στη λαίλαπα της έποχής δεν υπήρχε ακόμη ή δυνατότητα ενός ξεκαθαρίσματος — αυτό ήρθε πολύ αργά. Κι ούτε μπορούσε κανείς να κακολογήσει κανέναν ή τουλάχιστον να κριτικάρει ή να

άμφισβητήσει τό μέτριο ταλέντο του Ρίτσου. Κι ενώ ή αριστερή ποίηση παρουσίαζε πολιτικά φαινόμενα, οι άστοι ποιητές, μέ τις εύλογιες του άρχιεπισκόπου Δαμασκηνού και του άρχιστρατήγου Παπάγου, είχαν δουτήσει όλες τις θέσεις κι όλες τις δόξεις, και χώρια οι άλλεπάλληλες υπερρεαλιστικές εύκολίες και ύστεριες που έπέμεναν να τά δυσκολεύουν όλα και να πηγαίνει ή ποίηση άπ' τό κακό στό χειρότερο. Τά θλιβερά αυτά φαινόμενα της μεταπολεμικής ποίησης τά επέτεινε ακόμη περισσότερο ή μεταλλαγή του κομμουνισμού σε άριστρισμό και ή εύμάρεια της άμερικανοκρατίας. Από τό 1960 και μετά, όλοι οι νέοι ποιητές άριστερίζουν (μέ εύκολα κουρκούτια Ρίτσου-Άναγνωστάκη) ή σουρεαλιζούν ως ποιητές δεύτερης και τρίτης γενιάς σουρεαλιστών που μυρηκάζουν τούς ποιητές της πρώτης ελληνικής γενιάς (Έμπειρικό και βάλε). Μέσα σ' αυτή τη θλιβερή αποτελμάτωση που στέρησε την ποίηση από κάθε κύρος, τό παράδειγμα του Άναγνωστάκη μάς διδάσκει ότι ο ποιητής, όποιος κι αν είναι, πρέπει να έχει μία ήθική πάνω από τό κόμμα και όχι να ακολουθεί την ήθική του κόμματος. Καί να εκφράζεται, όσο είναι δυνατό πιο χαμηλόφωνα, πιο έξομολογητικά, πιο ανθρώπινα, χωρίς κραυγαλέα συνθήματα και ασυνάρτητη φρασεολογία.

Αυτά τά λίγα είχα να σας πω, μέ κίνδυνο να πέφτω κάπου έξω. Νομίζω όμως ότι σε γενικές γραμμές ή μεταπολεμική ποίηση υπήρξε όπως την περιέγραφα. Τό παράδειγμα του Άναγνωστάκη έχει δύναμη ακόμη και σήμερα, που οι πιο πολλοί δεν ξέρουν από πού να πιαστούνε.

ΤΟ ΝΟΜΙΣΜΑ

Ἀλληγορία

τοῦ Γιάννη Δάλλα

Τό «Νόμισμα» γράφτηκε ἀνάμεσα ἀπό τίς συλλογές Ἀπόπειρα μυθολογίας καί Κυκλοδιώκται (1956), σχεδόν σύγχρονα πρὸς τό συγγενές ἰδεολογικά ποίημα «Ἀπό κατάσχεση πρακτικῶν». Δέν τό δημοσίευσσα οὔτε τότε οὔτε ἀργότερα στή συλλογή τῶν κειμένων μου Στό ρεῦμα τοῦ ποταμοῦ. Γιά ποιούς λόγους; Ἴσως μέ ἐνοχλοῦσε ὁ χτυπητός συμβολισμός (ιδίως στά ὀνόματα) καί ἡ βαριά σκιά τοῦ Κάφκα πίσω του, μέ μιά φράση τό ἀτελές ἢ ἡμιτελές τῆς ζύμωσης του. Δέν βρίσκω ὅμως πῶς δέν μπορεῖ νά παρουσιαστεῖ ἐδῶ τώρα, ἔστω καί ὡς προσωπική κατάθεση μιᾶς ἰδεολογικῆς δοκιμασίας.

Γ.Δ.

Η πολιτεία ἀπό ψηλά εἶχε τό σχῆμα ἀνάστροφου χρηματοκιβωτίου. Κι ὅμως κάτω, πολύ βαθιά, στίς συνοικίες καί τίς λεωφόρους τῆς, ἔμοιαζε σάν σὺμπλεγμα ἀπὸ ἑκατομμύρια τοῦνελ. Ὅταν ὁ ἄνθρωπος τῆς Τροχαίας, μέ μιά σοφή κίνηση, ξεκλείδωσε τόν διακόπτη τῆς νυκτερινῆς βάρδιας κι ἔσυρε πίσω μου τό μαγνάδι τῶν ἀστρῶν σάν μάγος, προσπέρασα τά τελευταῖα ὄχηματα κι ἀναζήτησα τό κατάστημα τοῦ ἀργυραμοιβοῦ.

Εἶχα ὑπολογίσει πῶς ἐδῶ ἔπρεπε νά ἴναι. Μέ τράβηξε ἄλλωστε, καθὼς τό φίδι τό γάλα, ἓνας μακρόσυρτος ἦχος ἀπὸ νομίσματα. Μά τώρα κατάλαβα πῶς ἔκανε λάθος, γιατί εἶχα πέσει ἀπλοῦστατα, ἀντὶ γιὰ τὴν κεντρικὴ πλατεία, σέ μιά ἀπὸ τίς πολλές συνοικίες τῆς. Ὁ τόπος βέβαια μοῦ εἶναι ἐντελῶς ἀγνωστος, τόν διέσχισε ἓνας μακρὺς ποταμὸς — πῶς νά λέγεται ἄραγε — κι ἐκεῖ μέσα ἰδοὺ κι ἓνας γέρος μέ κατάλευκη γενειάδα. Ἡ κόρη του — πρόσεξα πού μέ κοίταξε μέ τό πιό βαθύ βλέμμα τῆς — μέ τό κορμί ὡς τὰ μισά τοῦ νεροῦ, σφοῦγγιζε τα βρεγμένα πόδια τοῦ γέρον. Μιά γυναίκα πιό μέσα λείκαζε τοὺς ἀντρικούς μανδύες, σάν νά λείκαζε τ' ἄμφια μιᾶς χαμένης φυλῆς.

— Εἶστε τοῦ ἱερατείου, δέν εἶστε; ρώτησα.
Κι ἀμέσως, γιὰ νά προλάβω κάθε εὐλογία ἀντίδραση ἢ ἀπορία:

— Ἐγώ; ποιὸς εἶμαι; Μέτοικος στήν πολιτεία σας, καί συστήθηκα. Ὁμολογῶ πῶς δέν ἔχω μαζί σας τίποτε. Εἶμαι μάλιστα ἀποφασισμένος, μόλις τελειώσω τὴν ἀποστολή μου, νά ἀναχωρήσω. Σήμερα κιόλας, μόλις πάρω τὴν ἱκανοποίηση πού δικαιούμαι στό αἴτημά μου.

— Ἀποστολή... ἱκανοποίηση... αἴτημα; Ποῦ θέλει νά καταλήξει; ρώτησε τίς δύο γυναῖκες ὁ γέροντας.

Κατάλαβα πῶς θά ἴχανα τὴν ὑπόθεση, ἂν δέν ἔμπαινα κατευθεῖαν στό θέμα.

— Μοῦ πήρατε τό νόμισμα, ἐξήγησα τονίζοντας μιά μιά τίς συλλαβές τοῦ μηνύματος.

Εἶδα τίς δύο γυναῖκες, καί πίσω — βουβὸς χορὸς — τίς θεραπευτρίδες τους νά περιφέρονται μέ ἱεροπρέπεια. Γύρισε καί μέ κοίταξε. Καί τότε ὀπισθοχώρησα. Πρῶτη φορά πού ἔβλεπα στή θέση τοῦ προσώπου μιά γήνινη μάσκα. Ἡ ὑπόθεσή μου τώρα θά ἴναι πιό δύσκολη, σκέφτηκα, ἀφοῦ φῶς-φανάρι πῶς ἔχω νά κάνω μέ μιά μούμια. Ἀρχισα μάλιστα νά αἰσθάνομαι τύχη — θά μπορούσα καί νά ζητήσω

συγγνώμη— κι ένα αίσθημα ένοχής μέ συνείχε, καθώς έβλεπα μιά στρατιά από πανομοιότυπα πρόσωπα νά σφίγγει κάθε στιγμή και στενότερους κύκλους δλόγυρά μου. 'Ο γέρος είχε βγει και χοροστατούσε σάν νά ιερουργούσε στην όχθη τού ποταμού. Μέσα στό πούσι τότε έχανα και τότε κέρδιζα μέ τό βλέμμα τή γενειάδα του.

Μετά ή λιτανεία τών προσώπων κινήθηκε και ανάμεσα τους ξεδιπλώθηκε μιά σημαία.

— Λοιπόν ακολουθήστε μας! πρόσταξε.

Κι ύστερα, μετανιώνοντας:

— Λαοδίκεια, ανάλαδέ τον έσύ!

Έβαλε τήν πιό άραχνούφαντη έσθήτα της — δουλειά γυναικών σιδωνίων— και μέ πήρε άπ' τό χέρι.

— Πάμε, μέτοιχε, είπε.

Πολλές φορές διερωτήθηκα άργότερα άν ήταν έντολή, άπειλή ή άνέλπιστη πρόταση γάμου.

Η Λαοδίκεια ανέλαβε νά μέ ξεναγήσει στά γειτονικά τούνελ. Περάσαμε μ' ένα νεύμα της πολλές πόρτες και παραπόρτια μέ βλοσυρούς κλειδοκράτορες, ώσπου νά μάς δοθει ή άδεια της εισόδου. Μ' ένα νεύμα της, τρόπος τού λέγειν. Η άλήθεια είναι πώς σ' άλλον έδινε τά χείλη της σ' ένα φιλί διαρκείας, σ' άλλον άφηνε τό στήθος, ή πρότεινε τούς γλουτούς της σέ παρατεταμένες θωπείες ή άκαριαία έπαφή.

Κατάλαβε τήν αντίδρασή μου και πιάνοντας καθουσιαστικά τό χέρι μου, «έτσι είναι ή συνήθεια στην πολιτεία μας» ή μόνη θεμιτή διαδικασία», μου έξήγησε. «Φτηνή συναλλαγή», παρατήρησα. «Και τί έξαχρείωση!» πρόσθεσα χαμηλόφωνα. «Καθόλου, παρά ελεύθερη άνταλλαγή συγκινήσεων», άντέτεινε. «Δέν είδες τήν αυθόρμητη άνταπόκριση;» Πραγματικά, ξανάφερα στό νοϋ τήν άφατη άγαλλίαση, μέ τήν όποία πρόσφερε σέ κάθε άγγιγμα τό σώμα και τήν ύπαρξή της όλόκληρη στην ελεύθερη ήδονή. «Και βέβαια ελεύθερη», τόνισε. «Ελεύθερη άνταλλαγή αγαθών και ύπηρεσιών, σύμφωνα μάλιστα και μέ τό αίτημα της άμοιβαίας άγάπης και τό νόημα της κοινοκτημοσύνης τού καθεστώςτος μας».

Μ' αυτή τή συζήτηση περάσαμε μέσα και πιάσαμε τή ταγμένη θέση μας σ' ένα από τά θαγονέτα τού κατώτερου κύκλου. Η έμπειρία πού δοκίμασε τότε ή όραση μου ήταν άνεκλάλητη. Άς τό έξομολογηθώ έξαρχής. Ήταν μιά διαδρομή πού αντικειμενικά θύμιζε άνακοχλίωση, χωρίς καθόλου νά γίνεται άντιληπτή από τούς κατοίκους της περιοχής. Όπως σέ μάς, εκεί κάτω στή γή, δέν γίνεται άντιληπτή ή φανερή αντίφαση: ενώ είμαστε μέ τό κεφάλι κάτω πρós τό μέρος τ' ουρανού, κυριολεκτικά άναποδογυρισμενοι, χάρη στην έλξη δέν πέφτουμε βέβαια παρά βλέπουμε κανονικά τ' άστέρια επάνω μας. Καθώς λοιπόν πετούσαμε καταφανώς πρós τά επάνω, ή Λαοδίκεια, γέροντας και ξαναγέροντας στην άγκαλιά μου: «Άς κρατηθούμε νά μήν πέσουμε», μου φώναξε. Άνακοχλίωση λοιπόν, από τόν πυρήνα πρós τήν επιφάνεια. «Δέν μοιάζει μέ τό σχήμα ενός κώνου;» άναρωτήθηκα. Και, μέ τήν οικονομική όρολογία: «Δέν μοιάζει μέ τήν παράσταση ενός άνεστραμμένου χρηματοκιβώτιου;» «Φυσικά, αλλά και μέ τήν έμπειρία ενός έρωτικού έμβόλου», είπε δείχνοντας τήν άσθμαίνουσα μηχανή, μέ τή γνώριμη κίνηση μπρός-πίσω, ή Λαοδίκεια.

Ο μηχανοδηγός μάς άνέβαζε τώρα μέ ίλιγγιώδη ταχύτητα. Σέ κάθε στροφή, πού έμοιαζε άλλωστε μέ έλλειψοειδή

περιστροφή, σάν νά περνούσαμε ανάμεσα από διαφορετικούς και μολαταΰτα συνεχόμενους άστερισμούς. Πρόλαβα κ' είδα τούς τρεις κύκλους σέ άλυσιδωτή άνάπτυξη. Στην άρχή άρχή— τί έκπληξη!— μου φάνηκε πώς είδα— όχι όχι, δέν μου φάνηκε αλλά τό άποτύπωσε μέ άπόλυτη πιστότητα ό φακός τού ματιού μου— είδα τήν κλεμμένη παράσταση πού είχα χάσει και γύρευα. Ήταν εκεί σέ ύπερφυσική μεγέθυνση ή μήτρα ενός νομίσματος, μοιάζοντας μέ τήν άπεικόνιση ενός τοτέμ επάνω σέ πρόθυρα. Κι ύστερα ακολουθούσε ή διαδρομή, σάν τό ξετύλιγμα της ίδιας της ιδέας της παράστασης: ό πρώτος κύκλος έδειχνε σχεδιαστήρια και παρακάτω τά χυτήρια, ό δεύτερος γραφεία τών τραπεζιτών και τών μεσιτών, ό τρίτος πάγκους της συναλλαγής. «Τί φυσική ακολουθία!» ύπογράμμισα. «Άλλά και τί έξέλιξη!» συμπλήρωσε. «Δές τήν άπόσταση στό βάθος της έξόδου. Έκει τό νόμισμα έξαφανίστηκε, έξαργυρώθηκε σέ αγαθά. Έκει ή μήτρα της παράστασης ξεχάστηκε και έγινε μιά τυχαία άπόλαυση. Έκει, χρυσέ μου μέτοιχε (κι έδωσε έμφραση και τρυφερότητα συγχρόνως στην προσφώνηση), εκεί και ή δική σου Λαοδίκεια έγινε, για λόγους πού πιστεύω θά κατάλαβες, Λαοδίκεια».

Είχαμε βγει στό μεταξύ στην κεντρική πλατεία. Ηλεκτροσμένοι άπ' τά φιλιά άνεδήκαμε στή σοφίτα της, πού ήταν κι ένα είδος άτομικού Άστεροσκοπίου. Άπ' τήν ταράτσα μου 'δειξε τήν πόλη, κι εγώ στό στερέωμα τή μακρινή μου πατρίδα. Η πολιτεία της ήταν μιά πόλη σχεδιασμένη μέ κανονικά τετράγωνα, μέ δρόμους εϋθυγραμμισμένους και μέ κτίρια όμοιόμορφα. «Χρυσέ μου μέτοιχε», σκεφτόμουνα τήν προσφώνηση, κι ό λόγος της τώρα κυλούσε και άντηχούσε μέσα στην ψυχή και τήν μνήμη μου σάν μία βροχή άκατάσχετη από χρυσά όνομίσματα.

Άλλά, θυγατέρα της διασποράς καθώς είναι, άς δείξει τουλάχιστον λίγη από τήν ιώβεια ύπομονή της φυλής της. Επρεπε πρώτα νά δώ τίς άρχές, νά φέρω σέ πέρας τήν άποστολή μου. Μέ πήρε λοιπόν πάλι άπ' τό χέρι και μέ όδήγησε μόνη της ως τήν πύλη τού άντικρινού Δημαρχείου.

— Και μήν ξεχνάς πώς δέν πρόκειται άποκλειστικά για μάς τούς δύο, φώναξε. Θά ήταν άπαράδεκτη μερικότητα. Είμαστε ή δέν είμαστε μιά άντιφεγγιά της καθολικότητας— νά τό πρόσβλημα!

Της καθολικότητας, αυτό ναι!, και άνεδείνοντας φωτιστικά όλόκληρος άπ' τό φώς της πρώτης καταγωγής μου.

Στήν αίθουσα επισκέψεων, άριστερά πού περνάς τήν κεντρική πύλη, μέ ύποδέχτηκε με τήν επίσημη στολή του ό δήμαρχος.

— Άργυραμοιβός, είπε.

Και πρίν προλάβω νά χαρώ, μέσ στην έκπληξη μου με παρέσυρε ως τήν έξέδρα. Είχε στενούς κροτάφους, αλλά πλατιούς τετράγωνους ώμους. Στους διαδρόμους, καθώς περνούσαμε ανάμεσα από μιά σειρά δημοτικούς φύλακες, μου 'δειξε τά παράσημά του.

— Καταλαβαίνω τή δυσφορία σας, είπε. Είναι άμισθοι και έθελοντές, σās δεβαιώνω. Κι αυτά—κι έδειξε τά παράσημα— είναι από τήν εποχή τών ταξικιών άγώνων, σάν νά 'λεγε από τήν εποχή τών άγενών μετάλλων. Άλλωστε, συνέχισε, ή μάχη δέν τελείωσε. Περνούμε τώρα σέ μιά δεύτερη εποχή.

— Τού έσωτερικού άγώνα; τόν συμπλήρωσα.

— Τών έσωτερικών μας αντιπάλων, μέ διόρθωσε. Είσα-

στε λ.χ. πρό ὀλίγου μπρός στήν ἀποβάθρα — δέν εἶσαστε; Λοιπόν αὐτοί οἱ διαδηλωτές, ἰδοῦ τά ἔργα τους. Ἐρημωμένη ἢ πιό κεντρική πλατεία μου.

Σηκώθηκε κι ἔδειξε ἀπέναντι κάτι ἀποκεφαλισμένες προτομές. Κι ὕστερα, λέγοντας ναι σέ μιά κυρία πού μᾶς παρακολουθοῦσε πίσω μας ὑπομονετικά κι ὁ δίσκος ἀκινήτοῦσε στά χέρια της.

— Διεγερτικά ἢ κατευναστικά, τί προτιμᾶτε;
Ἐγεννησά ναι, περιμένοντας χαιρέκακα τήν ἐκτέλεση μιᾶς τέτοιας παραγγελίας.

— Εἶμαι ὁ κύριος—
— Πού χάσατε τό νόμισμα, μέ διέκοψε. Διάβασα σχετικά στή στήλη τῶν ἀφίξεων. Στή μιά πλευρά κεφαλή λερναίας ἢ μήπως μέδουσας;

— Λερναίας! καί στήν ἄλλη ὁ Ἡρακλῆς, συμπλήρωσα μέ σθεναρότητα.

— Περιφρημα! Περιφρημα! ἐπανελάβε ὁ κ. δήμαρχος, κάνοντας διαγώνια δύο-τρéis νευρικές βόλτες.

— Κύριε ἀργυραμοιδέ, ἰκέτευσα. Εἰστε σ' ἀλήθεια;

— ὦ, ὄχι! Ἄπλως τ' ὄνομά μου, καί χαμογέλασε. Ἀργυραμοιδός Ἀλέξανδρος. Καί κάπως προστατευτικά, ἐπιδεικνύοντας τά προαναφερθέντα παράσημα:

— Εἶμαι ὁ δήμαρχος, ἔπρεπε νά τό ξέρετε.

Ἡ δέσποινα πότε πλησίαζε καί πότε ὑποχωροῦσε, μασώντας τήν πνιγμένη ἐρώτηση μέσα στά δόντια της.

— Διεγερτικά ἢ...

— Πρίν νά πάρω τό πρόγευμα, ἀκριδῶς πρίν νά πάρω τό πρόγευμά μου, ἔλαβα τό τηλεγράφημα τοῦ κ. Ἐθνάρχη, μέ ἐνημέρωση.

— Πῶς; Εἶδατε τόν κ. Κοσμάρχη; ρώτησα.

— Εἶπα, τόν κ. Ἐθνάρχη, τόνισε. Τόν εἶδα, μετά ἀπό μιά ἄκρως ἐμπιστευτική πρόσκληση. Ἡ φιλία μας, ἄλλωστε, εἶναι γνωστή σ' ὅλη τήν πολιτεία. Μᾶς ἀπασχολεῖ σοβαρά τό πρόβλημα τῶν μετοίκων. Ἦταν ἐδῶ οἱ ἐργοστασιάρχες τῶν ἀνατολικῶν προαστίων, αἰρετοί (πρόσεξα πού τόνιζε τή λέξη) ἐκπρόσωποι τῶν ἐργατικῶν συνδικάτων, καθώς καί ὁ διευθυντής τῆς Ἐθνικῆς Κερματάρχης. Ἀλήθεια γνωρίζετε τόν κ. Κερματάρχη;

— Κοσμάρχης; ξανά ἴπα.

— Ὁ κ. Κερματάρχης, συνέχισε σά νά μήν πρόσεξε — καί ἐδῶ θέλω νά ἐντείνετε τήν προσοχή σας— μίλησε διεξοδικά μέ τόν διευθυντή τῆς Δημοσίας Ἀσφαλείας. Μήπως γνωρίσατε τόν κ. Πολιτάρχη;

— Γνώρισα τόν Κοσμάρχη, εἶπα ὑψώνοντας πρώτη φορά τή φωνή μου.

Ἡ γυναίκα εἶχε χάσει κι ἐκείνη τό στόμα της σχεδόν μέσ σ' αὐτιά μου, καί ψιθύριζε πολλές φορές διαπεραστικά τήν παραγγελία σάν δῆλημα:

— Τόν Κερματάρχη ἢ...

— ὦ, βέβαια, ὁ κ. Κοσμάρχης, εἶπε ὁ δήμαρχος σάν νά μ' ἀκουγε κι ἐκείνος γιά πρώτη φορά, ἦταν καί δικός μου φίλος. Θά εἶδατε, μέ τήν πρότασή μου, πῶς ὁ δήμος μου — ὁ πρῶτος δήμος τῆς χώρας μου, σημειώστε! — ἔστησε τήν προτομή του σ' ὄλες τίς εἰσοόδους καί τίς ἐξόδους τῶν τούνελ. Κουράστηκα πολύ νά τοῦς πείσω πῶς τοῦ χρωστᾶμε στήν πράξη πολλά. Ἐπιτέλους πέθανε στή δική μας πολιτεία, στή δική μας! καί χτύπησε τή γροθιά του πάνω σέ μιά στοίβα σκονισμένα ἔγγραφα.

— Πάντως γεννήθηκε στή δική μας κι ἐκεῖ συνέλαβε τή θεωρία του! τοῦ ὑπέμνησα.

— Ἀλλά σημασία ἔχει πού πρωτοδοκίμασε νά τήν ἐφαρμόσει, τόνισε. Ἡ πολιτεία μας ἔκτοτε εἶναι μιά ἰδανική πολιτεία. Ἐλυσε ἀκαριαῖα τά προβλήματά της, προπαντός τά δύο βασικά: τήν ἀνακατανομή τῶν γαιῶν καί (ἐδῶ ἔκανε μιά κίνηση νά ἀπομακρυνθεῖ ὁ ἐσμός τῶν ὑποκλινῶν ὑπαλλήλων) τήν κατάργηση τῆς σύγχρονης δουλοπαροικίας. Ἐτσι πού ἐπιβάλλεται νά χρησιμεύσει γιά ὑπόδειγμα, σάν νά πούμε ἕνα εἶδος «παντοπωλείου πολιτειῶν». Ἐνῶ οἱ γειτονικές, καί οἱ πιό ἀπομακρυσμένες, λ.χ. ἡ δική σου πολιτεία—

— Δέν τήν ἐπαινῶ, φώναξα.

Διάβολε, θυμόμουν μέ φρίκη τούς ἄθλιους δρόμους καί τά ἐσωτερικά τῶν σπιτιῶν. Μπορεῖ βέβαια νά ὑπῆρχε ἐκεῖ ἕνας διακεκρμένος μεσογειακός ἥλιος (πού ἀκόμη καί τώρα καίει τή μνήμη μου!), ὅμως κάθε γείτονάς σου σέ χαιρᾶ τά σπρώχνοντας τή λάσπη ἀπό τά βλέφαρα.

— Ἴσως νά μήν κάνει ἐντύπωση τίς πρῶτες μέρες στούς ἐπισκέπτες της.

— Ἀπεναντίας, διαμαρτυρήθηκα, ἔχει — πράγμα πού δέν συμβαίνει σέ σᾶς — μιά λαμπρότατη, σχεδόν παραμυθένια πρόσοψη.

— Ἐννοῶ τήν ἔκφραση τῶν προσώπων, μέ συγχωρεῖτε, τῶν ἀνθρώπων ἢ μᾶλλον τῶν συνανθρώπων, διόρθωσε.

Ἄλλ' οὔτε ἴχνος ἐλευθερίας! Ἐνῶ, ἐδῶ, καταλαβαίνετε καί σεις ἀγαπητέ μου κύριε — θά μοῦ ἐπιτρέψετε τήν οἰκειότητα — ἡ ἐλευθερία ξεκινᾶ ἀπό τά ἀπλά καί καθημερινά, καθώς ἀρμόζει, λ.χ. μπορεῖτε νά διαλέξετε τό ρόφημα τῆς ἀρεσκείας σας.

— Καφές ἢ τσάι, ἀντήχησε μέσ στά τύμπανα τῶν αὐτιῶν μου.

— Θέλω τό νόμισμα! φώναξα.

— Μά ναι! ἔσφύγαμε ἀπ' τό θέμα, παραδέχτηκα. Μοῦ ἀνήγγειλε λοιπόν ὁ κ. Κερματάρχης τῆς Ἐθνικῆς (καί ἐδῶ δῆλω τήν πιό καταπληκτική σύμπτωση, πρόσθεσε) πῶς πρὸς τά ξημερώματα αὐτῆς ἀκριδῶς τῆς ἡμέρας ἔδωσε στήν κυκλοφορία κάτι παρόμοια νομίσματα. Θυμᾶμαι καλά τήν παράσταση. Βέβαια ὁ Ἡρακλῆς. Ἡ Λερναία καί ὁ Ἡρακλῆς.

Σχεδόν λιποθύμησα.

— Πρὸς Θεοῦ, ἕνα ρολόγι! τραύλισα.

— Μήν τρομάζετε! προσπάθησε νά μέ καθησυχάσει ὁ κ. δήμαρχος.

— Μοῦ στήσατε παγίδα καί θέλετε νά μήν τρομάξω, ξέσπασε. Δέν καταλαβαίνετε λοιπόν πῶς τώρα οἱ δυσκολίες γίνονται ἀνυπέροβλεπτες; Πέστε μου, σᾶς παρακαλῶ, πῶς μπορῶ νά βρῶ τό νόμισμά μου μέσα σ' ἑκατομμύρια ἄλλα πανομοιότυπα κέρματα;

— Μήν κάνετε σάν παιδί, φανεῖτε λοιπόν ἄντρας, εἶπε. Πρὸς Θεοῦ, τί θά ἔλεγε ἂν σᾶς ἔβλεπε σ' αὐτήν τήν κατάσταση ἡ Λαονίκεια!

— Λαοδίκεια, διόρθωσε.

Εἶχα ἐπιτέλους τή χαρά πῶς τόν κατατρόπωσα. Ἀλλά πῶς τό ἔξερε; Μά τέλος πάντων δέν μπορεῖ τίποτε κανεῖς νά κάνει χωρίς νά ἀποτελέσει ἐδῶ ἕνα εἶδος δημόσιου μυστικοῦ; Κι ἔπειτα ποιός τοῦς ἐπέτρεψε, διάβολε, ν' ἀνακατεῦνται στά ἰδιαιτέρα τοῦ καθενός; Ἀρκετά ὡς ἐδῶ, ὦ, ἀρκετά! Κούμπωσα προσεκτικά σάν πανοπλία σιδερόφτα.

χτη τό σακάκι μου. Κι ή επόμενη σκηνή διαδραματίστηκε άστραπιαία, μισή στόν έξώστη και μισή μέσα στους διαδρόμους. Μέ ακολουθοῦσε κατά πόδας, άσθμαίνοντας.

— Τί πρόκειται νά κάνετε τώρα; εἶπε.

— Προφανώς, θ' άποτανθώ στην κυβέρνησή μου.

— Η πολιτεία μου διέκοψε τίς διπλωματικές σχέσεις μαζί της, εἶπε.

— Ένας λόγος παραπάνω γιά νά ξεσπάσει επιτέλους ό τρίτος παγκόσμιος πόλεμος, άναφώνησα.

— Γιατί δέν παίρνετε ένα από τά άκυκλοφόρητα νέα νομίσματα; επέμεινε.

— Εἶναι αντίγραφα, δηλαδή κίβδηλα, τόνισα.

— Προσβάλλετε τά χρυσορυχεία μου!... εἶπε.

— Μέ συγχωρεῖτε, αλλά δέν εἶχα καμιά τέτοια πρόθεση. διαμαρτυρήθηκα.

— Κι όμως, σās δεβαιώνω, εἶναι τής ἴδιας αξίας. άπάντησε.

— Γελάτε τούς συμπολίτες σας, φώναξα.

— Τί έννοεῖτε; εἶπε.

— Μιλῶ γιά τήν οὐσία, όχι γιά τήν αξία χρήσης τους. Μιλῶ, άν θέλετε, γιά τήν υψηλή συμβολική του νομίσματος, άποκρίθηκα.

— Αρχίζει κανείς άπ' τά όρατά πρώτα, μου παρατήρησε. Νά 'στε βέβαιος πώς έτσι θ' αλλάξουμε γρήγορα και τή λειτουργία του νοῦ.

— Δημαγωγέ! έξοργίστηκα.

Περνούσαμε από διαδρόμους σε διαδρόμους, λεηλατημένοι από τό φῶς άκτινωτών προβολέων. Πρόσωπα καινούργια παρουσιάζονταν ξαφνικά κάτω άπ' τούς φεγγίτες κι ύστερα φευγαλέα εξαφανίζονταν. Έτσι φτάσαμε ως το ἴψος ενός άνοιχτοῦ κιγκλιδώματος.

— Σέ τί μπορῶ νά σās φανῶ χρήσιμος; ρώτησα.

— Νά μέ οδηγήσετε ως τό άσανσέρ ή τέλος πάντων πού μέρος τής έξόδου.

— Α-δύ-να-τον!

Γιατί αδύνατον; άπόρησα.

— Η ώρα πέρασε κι ό τελευταίος φύλακας πήρε τα κλειδιά μαζί του, εξήγησε. Όσοτόσο θά μπορούσαμε να σοῦ προσφέρουμε γιά μιά νύχτα κατάλυμα.

«Κατάλυμα»; «γιά μιά νύχτα»; Μύριζε λοιπόν μεταφορικά και άπέλαση; Κι ή δέσποινα πού ακολουθοῦσε επαναλάμβανε σε έσχατη παραλλαγή τώρα τό δίλημμα — «μέσα ή έξω;», «μέσα ή έξω;» — άνοιγοντας μέ νόημα. σάν καρδιά πακτή, τήν άγκαλιά της.

— Προτιμῶ τό κιγκλιδῶμα, άπάντησα.

Έβγαλα άπ' έξω τό κεφάλι και τό σώμα μου και μετρησα μέ δέος τήν άπόσταση. Έδεσα τά παπούτσια κάτω άπ' τίς μασχάλες μου και βρέθηκα στην πρώτην έσοχή μετῶρος. Εἶχα νά κατεβῶ τόσα πατώματα. Περίπου στην μισή άπόσταση σταμάτησα. Κάτω τό τούνελ εἶχε έρημώσει και άπόμεινε σάν ρομπότ ό άνθρωπος τής τροχαίας άναδοσῆς νοντας ρυθμικά τά σήματα.

— Ό κ. Κοσμάρχης σās εἶχε προτείνει κάποτε τό νομισμα, φώναξα. Κι όμως τόν άπελάσατε.

— Άπλούστατα δέν τόν χρειαζόμαστε τότε. εἶπε.

— Εἶμαι κατά τύχην ό μόνος κληρονόμος του, διευκρίνισα. Δέν έχω παρά νά καταγγείλω τήν πράξη στους συμπολίτες σας.

— Κανείς δέν θά σās πιστέψει, τόνισε.

— Σās δίνω μιά τελευταία ευκαιρία νά τό σκεφθεῖτε, εἶπα, και πιάστηκα σφιχτότερα στίς τελευταῖες σιδεριές του κιγκλιδώματος. Ζητῶ επίσημη άκρόαση από τήν κυβέρνησή σας... Τέλος πάντων, από τό κόμμα σας, διόρθωσα.

Έγινε σιωπή. Κι ύστερα από μιά θαύτατη εισπνοή έβγαλε πῶ πολύ τό κεφάλι του — θυμάμαι άκόμη τίς φουσκωμένες φλέβες και τά κουδουνιστά παράσημά του — χρωματίζοντας μέ σημασία τίς συλλαβές.

— Τούς χαιρετισμούς μου στην Λαοδίκεια.

Η Λαοδίκεια μέ περιμένε άνήσυχη στην έξώθυρα.

— Εὔγε σας, μέτοικε, εἶπε. Σās περιμένει επάνω, από τήν ὦρα πού φεύγατε.

Μέτοικος...

Νά κάτι πού καθόλου, μά καθόλου δέν τό 'χα προβλέψει. Ός πότε λοιπόν θά 'μενα και γι' αὐτήν έκκρεμής και μετέωρος. Στριφογύριζε πάλι στοῦ νοῦ μου σάν σβούρα ή εικόνα του ανθρώπου πού καταφτάνει μέ τίς άποσκευές του, άνεπιθύμητος, μολαταῦτα δέν τίς άνοίγει, έτοιμος νά ξαναφύγει μέ τίς ἴδιες άποσκευές.

— Σās περιμένει, εἶπε, από τήν ὦρα πού φτάσατε. Και τώρα έτοιμασεῖτε ν' αντιμετώπισετε τήν τύχη σας.

Νά τήν αντιμετώπισουμε μαζί, ήθελε νά πεί. Καθώς άνέβαινε δυό δυό τά σκαλοπάτια τήν εἶδα στην τελευταία στροφή, πού άπλωνε πρὸς έμένα λατρευτικά τά δυό χέρια της. Άλλ' άνάμεσα μάς παρουσιάστηκε εκεί ψηλά ένας άγνωστος. Φοροῦσε μαῦρα γυαλιά και μιά κόκκινη καπελαδούρα, πού έμοιαζε περιέργως και μέ τραγιάσκα και μέ ρεπούπλικα. Η τραγιάσκα ή ή ρεπούμπλικα, μ' ένα είδος γείσου ή μέ φαρδύ μπόρ, του περιόριζε σάν κράνος ή σάν στερέωμα τόν όρίζοντα. Τά γυαλιά του έξάλλου ήταν πελώρια σάν τῶν τυφλῶν και επάλληλα: κάθε φακός τους κάλυπτε και τούς δυό βολβούς του άγνωστου. Έκανα νά προχωρήσω, αλλά μέ μιά ευγενικιά σβέλτη κίνηση ήρθε και στάθηκε επάνω άπ' τό παράσημά μου. φράζοντάς μου τό τέρασμα πρὸς τήν κρεδατοκάμαρα και τό σώμα τής Λαοδίκειας.

Διευθυντής Πολιτάρχης. συστήθηκε.

Αναγκαστικά ύποκλίθηκα.

Φυσικά, ήρθατε νά μάς συγχαρεῖτε. εἶπα.

Θεωρητικά, έχω τήν καλύτερη γνώμη γιά τήν αναδιώξη του θεσμοῦ. συλλάβισε. Σωστή κοινοπραξία (κι έδῶ εκλείσε μέ σημασία τό μάτι του). Άλλά θά μου επιτρέψετε μια μικρή ενόχληση.

Και χωρίς νά περιμένει άπαντηση, γύρισε τό κεφάλι μου πρὸς τά πίσω. νά φωτίζεται άπ' τήν κάθετη δέσμη ενός τροβολέα κι άρχισε ή διαδικασία μάς κοινής, κοινότητας ανάκρισης:

— Πολιτικός ή εκκλησιαστικός;

— Πολιτικός.

— Ποῦ;

— Στοῦ Ἀργυραμοῖτοῦ.

— Σκοπός;

— Τό νόμισμα.

— Νάί, αλλά ὡς πότε;

— Περιμέγω ικανοποίηση κι άναχωρῶ, επανέλαβα. Κι ό λόγος μου πρὸδινε μεγάλη αυτοπεποίθηση.

— Εἶστε ελεύθερος, τόνισε και κατέβηκε μέ πελώρια δήματα κραδαίνοντας διαφορούμενα τό μπαστοῦνι του.

Δέν πρόφτασα νά πέσω στήν ἀγκαλιά της κι ἀκούστηκε ἀπό κάτω νά ξεφωνίζει.

— Ἐλεύθερος, ἀλλά ὀφείλετε — κι ἔσυρε ἐπιτακτικά τή φωνή του — νά δίνετε τό παρῶν στίς ὑπηρεσίες μου κάθε ὥρα.

Κάθε ὥρα! Πρέπει νά διαστοῦμε, εἶπα στή Λαοδίκεια, πιάνοντάς την ὅπως τά λάφυρα, ἀπ' ὅπου δόλυε: ἀπό τό χέρι, ἀπό τή μέση, ἀπό τόν αἰχένα, ἀκόμη κι ἀπό τήν ἀθέριστη κόμη της. Ἄλλωστε ὁ διάλογος εἶχε διεξαχθεῖ μέ χιλιάδες δόμβους καί φατεινά σήματα, ἀθέατα ἀνηχηεῖα στούς τοίχους, κρυφές φαταπίες στίς ὀροφές. Κι ὅπως ἀποχαιρετοῦσε γιά πάντα τήν ἰδέα τοῦ κρεδατιοῦ καί μ' ἀκολουθοῦσε, μάς συνόδευε ἡ ἴδια σκηνογραφία. Σάν νά φεύγαμε κάτω ἀπό τά ἐπιταχυνόμενα — ἀκουστικά κι ὀπτικά — κύματα χιλιάδων ἀκοῶν καί δλεμμάτων. Ἐκείνη βέβαια ἤξερε τί μοῦ μέλλεται κι ἔτσι ἐξηγεῖται ἐκ τῶν ὑστέρων ἡ συγκρατάδαση κι ἐθελούσια ἀπαγωγή της. Τώρα ξαναμπαίναμε στή μηχανή γιά τά τούνελ, σέ μιά πορεία ἀντίστροφη. Ἀντίστροφη ἦταν κι ἡ πορεία τοῦ χρόνου, σάν τό γύρισμα πρὸς τά πίσω μιάς ταινίας — παρατεταμένοσ κι ἀργόσυρτος. Κι ὁμως ἡ θύελλα, ὅπως λέμε, πλησίαζε.

Εἶχαμε ἤδη διαβεῖ τά πρόθυρα τῆς εισόδου ὅταν ἀκούστηκε ἡ φωνή. «Προσοχή! Προσοχή! Φωνή Κυρίου ἀπ' τά μεγάφωνα ἄ προσοχή! προσοχή! Σέ λίγη ὥρα ἔκτακτη ἀνακοίνωση!» «Ἄς κάνουμε γρήγορα, εἶπα στή Λαοδίκεια. Κι ἡ ἀνακοίνωση σάν καταπέλτης» «Ἄπ' αὐτή τή στιγμή καταργεῖται τό νόμισμα! Τέλος στίς συναλλαγές μέ νομίσματα!» Κι ἡ ἀντήχηση νά δομβεῖ καί νά πολλαπλασιασθεῖται ὑπόκοψη μέσα στίς γαλαρίες. «Τέλος! Τέλος!» Γρήγορα, γρήγορα νά προλάβουμε, ἔλεγα καί ξανάλεγα. Κι ἡ φωνή τώρα συνέχιζε «Ξανά στό χωνευτήρι, ὅλα στό χωνευτήρι!» Νά προλάβουμε νά σώσουμε τήν ἀρχική μήτρα, τουλάχιστον, φώναξα. Καί καθώς γύριζε ἀργά πρὸς τά πίσω ὁ χρόνος, ἐκεῖ πού εἶχαμε συναντήσει πρὶν τοὺς τρεῖς κύλους, μέ τά σχεδιαστήρια καί τά γραφεῖα καί τοὺς πάγκους τῆς συναλλαγῆς — πῶς νά ξεχάσω τή θριαμβική μου ἐκείνη ἔλευση! — τώρα ἔβλεπα τά τρία ἀνόμοια καμίνια, γιά τά χρυσά, τά ἀργυρά καί τά χαλκὰ νομίσματα, ἀπαστράπτοντα — κι ἐδῶ ἀκόμη ἡ ταξικὴ διάκριση! ἀγανάκτησα — κι ὅλη ἡ θνητὴ περιουσία μου κατακερματισμένη σέ διαλογή νά μεταφέρεται ἐπάνω σέ καμῶνια καί νά λιώνει πάλι σέ μετάλλευμα.

Ὅταν ἐπιτέλους φτάσαμε στά προτύλαια, ἔμεινα ἐκεῖ σάν στήλη ἀλατος, ὀριστικά χρεοκοπημένος. Καμιά μήτρα καί καμιά παράσταση. Τό πᾶν εἶχε ἀποτεφρωθεῖ. Σωριάστῃκα ὀλόκληρος σάν κουβάρι καί συσπειρώθηκα σάν ἔλασμα στά πόδια μου. Τέτοια κατάρρευση! Τί ἔγινε ἡ χρυσή μου Κολχίδα; Τέλεια πτώχευση, πού περνοῦσε ὡς τήν ψυχὴ καί τό πνεῦμα μου. «Φτωχέ μου μέτοικε», εἶπε, σάν νά διάβαζε τή μέσα φτώχεια μου καί τήν κατάρρευσή μου, ἡ Λαοδίκεια.

Καί ἐκεῖ χωρίσαμε, σάν ἓνα σῶμα πού ξανά διχάστηκε. Ἐγὼ ἐπέστρεψα στήν μακρινή μου γῆ ἀπ' ὅπου κατέβηκα κι ἐκείνη πήγαινε στά γῆσινα ὁμοιώματα καί στή διασπορά της.

ΑΠΟ ΚΑΤΑΣΧΕΣΗ ΠΡΑΚΤΙΚΩΝ

Oh mother
what shall I cry?
T.S. ELIOT

«Θά προσπαθήσω νά ἴμαι σαφῆς σάν κατακλυσμός οἱ προλαλήσαντες βέβαια δοκιμασμένα στελέχη ἢ ἐπισκόπηση σοφῆ δέν ἀντιλέγω νά σκέφτεσαι τοὺς οὐρανοξύστες καί κάτω τίς ἀγορές σάν πολύποδες κ' ἓνα κοπάδι μελισσοφάγους ραμφίζοντας τήν κερήθρα μὰ ποιά κερήθρα;

Ὡ μάνα μου πῶς μέ σπαργάνωσες σ' ἓναν αἰῶνα πού δέρνεται ἀπὸ ἐπιδημία πολέμου

Ἐπιθεώρησα τά ἐργοστάσια στίς δυτικὲς συνοικίες ἢ λινομέταξα καλὴ μὰ δέν ἐμποδίζει νά διαφαίνονται τά οὐράνια σώματα. Χρειαζονται κράνη βαρύτερα θά ἴναι φαντάζομαι τά πιό ἀτεγκτα στερεώματα γιά τοὺς ἀνθρώπους μας ἄ καθώς ἀρμόζει. Χρειαζεται μιά μέθοδος γιά τήν κρατικοποίηση τῶν συνειδήσεων καθώς ἀρμόζει. Κι ὁ μηχανισμός περίπλοκος τό σύνθημα σάν ἐπείγουσα φορτωτικὴ πάντα νά διαβιβάζεται ὡς τήν ἄγνωστη βάση τῆ βάση πού μᾶς ἀναδειχνεῖ ὡς τίς λαιμητόμους Θά πέσω λοιπόν μέσ στήν ἐποχὴ μου χωρίζοντάς σας ὅπως ἓνας κομήτης τῆ νύχτα ἓνα ζάρι δύο τύχες ὁ πυροβολισμός δύο στρατόπεδα — μὴ μέ διακόπτετε

Κατηγορῶ τοὺς φρουρούς στίς σκάλες τῶν ἐπιτρόπων τῆ μηχανῆ πού μετατρέπει σέ λογαριθμούς τά ὄνειρα ἔσένα πού ἐτοιμάζεσαι νά στρίψεις τόν διακόπτη Ἄνθρωπε πέσαμε στῶν ἐφροπλιστῶν τά κρησφύγετα κι ὁμως τοὺς ψήφισα

— δέν τοὺς ψήφισες;

— τοὺς ψηφίσαμε

Παρακαλῶ μὴ μέ διακόπτετε παρακαλῶ μὴ παρακαλῶ»

Ὁ γραμματέας τοῦ Κόμματος ὑπογραφεῖ δυσανάγνωστος ὁ ὑπεύθυνος τῶν συνδικάτων ὑπογραφεῖ δυσανάγνωστος οἱ σύμβουλοι καί τά λοιπὰ ὑπογραφές δυσανάγνωστες ἀπαιτοῦμε τῆ διαγραφῆ

ἐκπτώτος

ἐκπτώτος

ἐκπτώτος

Η ΕΙΡΗΝΗ ΕΚΧΡΙΣΤΙΑΝΙΖΕΤΑΙ καί ἐκδέτει τό φυλο της εἰς τό διηνεκές

τοῦ Γιώργη Γιατρομανωλάκη

1. Κοίτα τώρα, ἀγαπημένο μου παιδί, μιά φωτογραφία πού δείχνει τήν Εἰρήνη μετέωρη πάνω ἀπό τό χεῖλος τῆς κολυμβήθρας. Πρόκειται γιά τό μυστήριο τῆς βαπτίσεως, πού ὀρίζει ποιός εἶναι χριστιανός καί ποιός ὄχι. Ἐδῶ λοιπόν εἶναι ἡ στιγμή κατά τήν ὁποία ἡ Εἰρήνη Βήτα (γιά τήν ὁποία θά κάνουμε λόγο σέ ἄλλη εὐκαιρία) εἰσέρχεται στήν κοινότητα τῆς Χριστιανοσύνης καί μετεωρίζεται. Ἐχεις δεῖ, πιστεύω, τήν εἰκόνα τῆς Ἀναλήψεως τοῦ Χριστοῦ (καθώς δέν λείπει ἀπό καμιά χριστιανική ἐκκλησία) κι ἔχεις παρατηρήσει τήν κίνηση τοῦ θεϊκοῦ σώματος πρὸς τά οὐράνια. Εἶδες πόσο ἀνάλαφρος εἰκονίζεται ὁ κύριος τῶν Χριστιανῶν ἐνδεδυμένος τά πορφυρά του ρούχα; Ἐτσι ἀκριβῶς φαίνεται καί ἡ Εἰρήνη καθὼς ἀναδύεται μέσα ἀπό τή σκοτεινή κολυμβήθρα. Εἶσαν ὡσάν νά ἐκτινάσσεται στόν οὐρανό κρατημένη ἀπό τόν βαπτιστή ἱερέα. Ὡς ἐδῶ ὁμως ἡ ὁμοιότητα. Διότι ἐκεῖνη εἶναι ὀλόγυμη, ὅπως ἀπαιτεῖ τό μυστήριο, λευκότερη μέσα στή γύμνια της καί στάζει κάθυγη ἀπό τήν πρώτη (ἴσως) ἐπαφή μέ τό ἁγιασμένο νερό. Ὁ ἱερέας ἔχει τραθήξει ὡς τοῦς ἀγκῶνες τά μανίκια τοῦ ράσου του (προφανῶς γιά νά μή βραχοῦν) καί φαίνονται τά δυνατά του χέρια νά ἀνακρατοῦν τήν Εἰρήνη ἀπό τά βρεφικά της στήθη. Αὐτό τό κράτημα θά ἐπαναληφθεῖ πολλές φορές στό μέλλον ὅταν οἱ τρυφεροί μαστοί τῆς Εἰρήνης θά χάνονται μέσα στίς παλάμες ἐνός ἄντρα. Ἀλλά ὁ ἄντρας ἐκεῖνος ποτέ δέν θά πάρει τή χάρη τοῦ βαπτιστή, γιατί ὅσες φορές κι ἂν τήν ἀγκαλιάσει καί νιώσει τίς λαμπρές θηλές στά δάκτυλά του, ποτέ δέν θά τήν αἰσθανθεῖ παραδομένη, ὅπως τώρα πού ἀφήνεται στά ἀνδρικά χέρια τό μακάριο βρέφος. Κοίταξε προσεκτικά τήν ἔκφραση τοῦ βαπτιστή καί τῆς βαπτιζόμενης. Φαίνεται ἐκεῖνος περίφροντις μέσα στό ἔργο του καί συνάμα τόσο ὑπερήφανος καθὼς κρατεῖ τό γυμνό κορμί στόν ἀέρα καί τό ἐπιδεικνύει,

γεμάτος καμάρι γιά τήν ὠραία κόρη. «Ἴδετε, ἴδετε», λέει στοῦς παρευρισκόμενους, «αὐτή εἶναι ἐμένα ἡ νύμφη μου. Τήν ἀνάσῳ ἀπό τά νερά καί τήν λούζω στόν ἄνεμο καί πάλι τήν πλύνω στή ροή τοῦ νοητοῦ Ἰορδάνη γιά τήν τιμή καί τή δόξα τοῦ Κυρίου μας». Καί ἔτσι λέγοντας πάλι ἔτοιμάζεται νά τήν ἐμβαπτίσει καί νά τήν ἀνάσῳ μακριά ἀπό τά προπατορικά ἁμαρτήματα καί νά τήν ἀποδώσει καθαρή στόν κόσμο.

2. Ἐκεῖνη φαίνεται νά αἰσθάνεται τήν ἀνάταση. Λούζεται καί καθαίρεται τό βρέφος καθὼς ἀποπλύνονται τά κληρονομημένα ἁμαρτήματά του (ἔτσι διδάσκει ἡ θρησκεία τῶν χριστιανῶν), κι ἔχει ἀνασηκώσει τά χέρια του σάν νά θέλει νά φύγει μακριά καί νά πετάξει. Ὅμως δέν θά φύγει. Εἶναι κρατημένο ἀπό τά ἐμπειρα χέρια ἀλλά τήν ἴδια στιγμή μοιάζει νά ἐξανεμίζεται. Αὐτό ἐξάλλου θέλει νά φανερώσει ἡ φωτογραφία: ἓνα μετέωρο νήπιο πού ἀνασύρεται ἀπό τά νερά σέ σχῆμα σταυροῦ καί ὄχι μιά γυναίκα πού πετάει ὑποβασταζόμενη δῆθεν ἀπό τά χέρια τοῦ ἄντρα. Καί τό μωρό, ἀπορημένο ἀπό τό περίεργο λουτρό, ἔχει λίγο ἀνασηκώσει τίς μύτες τῶν ποδιῶν του καί στέκει ἡ μικρή ἀναδυόμενη ἀκριβῶς πάνω στό χεῖλος τῆς κολυμβήθρας. Ἐκεῖ βλέπεις τώρα νά παρεμβάλλεται ἡ μορφή μιᾶς νέας γυναίκας, προφανῶς τῆς ἀναδόχου. Στέκεται ἀπό τήν ἄλλη μεριά τῆς κολυμβήθρας, σκύβει μπροστά καί δεξιά, ὥστε ἐκεῖνο πού προβάλλει (ὡσάν νά βγαίνει ἔξω ἀπό τό ἐπίπεδο τῆς φωτογραφίας) εἶναι τό ἐπάνω μέρος τοῦ κεφαλιοῦ της, μέ μαῦρα, πυκνά μαλλιά καμωμένα περμανάντ σύμφωνα μέ τή μόδα τῆς δεκαετίας τοῦ 1960. Εἶναι καλοκαίρι, φορᾶ λευκό φόρεμα, χωρίς μανίκια, (μέ ἓνα ἀνοιχτό ἄσπρο λουλουδί στό πέτο) καί τό δεξί της χέρι ἔχει ἀπλωθεῖ γεμάτο φροντίδα πρὸς τήν Εἰρήνη, πού κρέμεται στόν ἄνεμο σάν ἓνα τσαμπὶ σταφύλι. Κοιτάζει ἡ μικρή χριστιανή τήν ἀνάδοχό της ἀπό πολύ κοντά, ἔτοιμη συγχρόνως νά κλάψει καί νά γελάσει. Πιθανῶς ἡ ὄλη ἔκφραση τοῦτο θέλει νά δείξει: ὅτι ἡ Εἰρήνη θά μένει ἔτσι παντοτινά, ἀνάμεσα στό θρῆνο καί στήν ἐπαρση, καί σέ τοῦτο βοηθᾶ ἡ νο-

* Ἀπό τό βιβλίον τοῦ Γιώργη Γιατρομανωλάκη, Εἰκόνες ἐπιφανῶν καί μῆ (ὑπό ἔκδοσιν).

νά: επιθέτει (μαζί με τόν βαπτιστή) τήν παλάμη της στο άπαλό στήθος τής νεοφώτιστης. Συμμετέχει έτσι στην ανάληψη και στή μύηση τής Ειρήνης και μετριάζεται ή εντύπωση από τό επιτακτικό κράτημα του ιερέα.

3. Παρατήρησε τώρα τί άλλο κατόρθωσε ο λαϊκός φωτογράφος σε τούτο τό άσπρόμαυρο τράδηγμα. Τήν Ειρήνη γυμνωμένη νά δείχνει τό φύλο της. Ή χριστιανοσύνη αυτό άπαιτεί: νά βαπτίζονται οί δοϋλοι του θεου γυμνοί και νά δείχνουν τό φύλο τους. Καθώς λοιπόν κρέμεται ή Ειρήνη (ή καθώς αναλαμβάνεται) διακρίνεται καθαρά τό παχουλό της έφηβαιο και μιά έλάχιστη σχισμή του αιδού της άναμεσα στους άγγελικούς της μηρούς. Κρύβει έτσι και συνάμα δείχνει τό φύλο της σε ένα πλήθος θεατών, αλλά κανείς, εκτός από τόν φωτογράφο, δέν φαίνεται νά αισθάνεται τή θείκη γυμνότητα του βρέφους. Ο ιερέας είναι άπασχολημένος με τό έργο του, ή νονά δεξιά άνακρατεί και συντροφεύει τό βρέφος. Δίπλα διακρίνεται τό κεφάλι μιάς άλλης γυναίκας πού άνοίγει τό άσπρο σινδονάκι για νά δεχθεί και νά στεγνώσει τό κορμί τής Ειρήνης μετά τό μυστήριο. Πίσω (στο βάθος τής φωτογραφίας) τρεις άντρες άπλως παρατηρούν. Οί δύο φορούν άσπρα καλοκαιρινά πουκάμισα άνοιχτά στο στήθος — ο ένας μάλιστα (ο πατέρας τής Ειρήνης, ίσως) χαμογελά εκγάρδια — ο τρίτος, μεγαλύτερος αυτός στην ήλικία φορά γκριζο κουστούμι και γραβάτα, άλλα, ενώ υπομειδιά, φαίνεται ξένος. Μόνο ο φωτογράφος βλέπει τήν Ειρήνη από έμπρός γυμνή και εκστατικός τήν φωτογραφίζει για τό μέλλον. «Εδώ, σε αυτό τό σημείο», λέει, και έννοει τό αιδού της, «θά γύρουν άργότερα τό κεφάλι τους πολλοί άντρες και θά προσκυνήσουν τις άρωματικές πτυχές του, λάτρεις του εκστατικοί και άνικανοποίητοι. Δέστε λοιπόν, έσεις έραστής του μέλλοντος, έτούτο τό ευφρόσυνο όρος τής Αφροδίτης, πάλλευκο νά στίλβει από τά άγιασμένα νερά τής κολυμβήθρας. Και ενώ βαπτίζεται τώρα ή Ειρήνη και καταχωρίζεται τό όνομα της στις δέλτους του Θεου, έσεις θά λούζεσθε στα ιερά της ύγρά, θά καιεί ή γλώσσα σας στή δροσιά του αιδού της και εκει μέσα θά σήνει και θά χάνεται τό όνομά σας».

4. Πόσο πιό ώραία θά ήταν όλα, φωτογράφε, αν ο φακός σου είχε στραφεί μόνο σε εκείνα τά πρόσωπα. Όμως αυτή ή σκοτεινή, άγνωστη γυναίκα στην άριστερή άκρη τής φωτογραφίας, πίσω από τήν λευκοντυμένη άνάδοχο, τί ζητά άραγε; Θά πει ένας πού γνωρίζει από μυστήρια βαπτίσεως, «Είναι ή νεωκόρος και κρατά τή φιάλη του άγιασμένου ελαίου. Βοηθά στην τέλεση του μυστηρίου». Και πράγματι αυτό φαίνεται: μιά γυναίκα ντυμένη στα μαύρα (άραγε από πένθος ή από τό σχήμα του μοναχισμού); κρατά ένα μπουκαλάκι λάδι. Έχει τραβήξει λίγο τό μανίκι και φαίνεται γυμνό τό γέρικο χέρι, λίγο πάνω από τόν καρπό. Τό άλλο (μόλις πού διακρίνεται) μοιάζει νά υποδαστάζει τό πρώτο, όπως κάνουν όσοι σταυρώνουν τά χέρια ο ευλαδικά. Φορά μαύρη καλύπτρα, κρηδεμνο πένθιμο πού μόλις αφήνει νά εμφανίζεται λίγη κατατομή του προσώπου ώσαν άσπρη μάσκα. Αυτό φαίνεται τώρα. Μιά γήπινη προσώπιδα έχει σταθεί άπέναντι από τήν σαρκώδη Ειρήνη και τήν παρατηρεί. «Έλα», τής λέει, «πρός έμένα. Έδώ είναι ο δρόμος και τό τέλος του κόσμου». Τό νήπιό έχει στρέψει τό βλέμμα του στο γέρικο πρόσωπο, άλλα ο θεατής δέν γνωρίζει αν τελικά ή βαπτιζόμενη προσβλέπει, καθώς μετεωρίζεται, στην λευκοντυμένη άνάδοχο, με τό λου-

λούδι στο πέτο, ή στην μαυροφορεμένη, άποτρόπαια μορφή. Ή έκφραση τής πρώτης δείχνει ένθάρρυνση και φροντίδα. Ή δεύτερη σε άπελπίζει με τήν επιμονή της. Γι αυτό και δείχνει άναποφάσιστη αυτή τήν ώρα ή Ειρήνη. Νά υποκύψει στην έλξη τής σκοτεινής προσώπιδας, ή νά άφεθεί άνέμελη στο έλπιδοφόρο πρόσωπο τής νονάς Κασσάνδρας;

5. Τώρα (σε επόμενη φωτογραφία, λίγες ώρες μετά) ή βαπτισμένη Ειρήνη άναπαύεται στο μεγάλο κρεβάτι τής μαμάς της. (Έκει, πάνω σε τούτο τό στρώμα πιθανώς συνελήφθη, κάπου στις αρχές του μηνός Ιουνίου, άφου ή γέννησή της τοποθετείται αρχές Μαρτίου). Είναι ξαπλωμένη επάνω στο ευρύχωρο στρώμα και φορά μόνο τό άσπρο της βρακάκι. Έχει εισέλθει στην μεγάλη κοινότητα των Χριστιανών, είναι άπαλλαγμένη από τό ρυθός τής άνελέτητης άμαρτίας, άλλα έχει κουραστεί, έτσι καθώς δυθιζόταν και άναδυόταν στα νερά. Είναι ξαπλωμένη με άνεση τώρα, γυμνή, όπως τής άρέσει. Από τόν λαιμό της κρέμεται ο σταυρός τής βαπτίσεως, με τή χρυσή άλυσίδα, χωρίς νά τήν βαρύνει. Στηρίζεται έλαφρά στον άριστερό της άγκώνα, οί άθωοι μηροί είναι έλάχιστα άνοιγμένοι, ενώ τό δεξί της χέρι πέφτει πάνω στην μέση της και τό κεφάλι (με τά μάτια στραμμένα ψηλά) μόλις πού άκουμπά σε ένα μικρό κεντημένο μαξιλάρι. Κοίτα τό ώραίο χειροποίητο κέντημα. Δύο μικρά κορίτσια (τό ένα φαίνεται ολοκάθαρα, τό άλλο κρύβεται από τό κεφάλι τής Ειρήνης) στέκονται μπροστά σε δύο μεγάλες ροδαριές πού έχουν μόνο πράσινα φύλλα, ολοκόκκινα ρόδα, χωρίς νά φαίνονται άγκάθια πουθενά. Μαζεύουν τά ρόδα τά ώραία κορίτσια, τά μυρίζουν και γεμίζουν τά πανεράκια τους. Έκει άναπαύει τό κεφάλι ή Ειρήνη: σε άνθισμένες ροδαριές πού δέν έχουν άγκάθια.

6. Όστερα από είκοσιεπτά χρόνια (περίπου) ή νεοφώτιστη θά φωτογραφηθεί από έναν άντρα σε παρόμοια στάση άνακλίσεως και ραστώνης, (πιθανότατα) πάνω στο συζυγικό της κρεβάτι. Δέν φαίνεται νά υπάρχει κάποιος προφανής λόγος, γι αυτό τή φωτογράφιση, άλλα είναι γεγονός ότι ή Ειρήνη βρίσκεται πάλι γυμνή και φωτογραφίζεται. Τό κρεβάτι είναι τώρα στρωμένο με άπαλό πολύχρωμο κάλυμμα. Τό διακοσμούν άσπρα και γαλάζια τετράγωνα και μέσα στα τετράγωνα θάλλουν μικρά άνθάκια. Μοιάζει τό κάλυμμα τούτο με ένα ύφασμάτινο λεμόνα με άνθη τεχνητά, όπου θερμαίνεται από τό θάλλος του κορμιού τής γυναίκας. Πάνω άριστερά, κοντά στο σιδερένιο κιγκλίδωμα φαίνεται ένα μεγάλο λευκό μαξιλάρι και πιό πέρα τό κομοδίνο με διβλία. Βρίσκεται πάλι, όπως στο μητρικό κρεβάτι, σχεδόν γυμνή. Φοράει μόνο μακριές μαύρες μεταξωτές κάλτσες (αυτές ήταν πού τής άρεσαν περισσότερο) με τήν άπαλή δαντέλα δεμένη ψηλά στους μηρούς. Τά σκέλη της είναι μισάνοιχτα, τό δεξί πόδι τεντωμένο πάνω στο στρώμα, τό άλλο σε πλήρη κάμψη. Έτσι αφήνει και φαίνεται τό ώραίο της αιδού, με τό καστανό του τρίχωμα νά άνασαινει ήρεμα. Άπλωμένο σε όλη του τήν έκταση, έλάχιστά άνοιχτό φαίνεται τό αιδού της, λευκόσαρκο έξω, σκοτεινό μέσα. Κοίτα πώς παίζουν τά έξω φύλλα τους με τόν ρυθμό τής άνάσας της. Κάθεται έλαφρά κεκλιμένη και στηρίζεται στους άγκώνες της. Βλέπεις τότε, άνάμεσα στους μαστούς και τις έρυθρές θηλές, νά χύνεται θελκτήρια ή κοιλάδα του κορμιού, από τόν υπερήφανο λαιμό ως τόν θύσανο τής Αφροδίτης. Ψηλά τό ευρύ μέτωπο, με τά καμαρωτά φρύ-

δια, κι ολόγυρα από τό πρόσωπο τρέχουν χυμένα τά μαύρα μαλλιά. Ἡ στάση της μοιάζει μέ τή νηπιακή φωτογραφία πάνω στό κρεβάτι, ἀλλά κάπου διαφέρουν οἱ δύο φωτογραφίες. Ἡ διαφορά ἔγκειται στήν κλίση τῆς κεφαλῆς τῆς Εἰρήνης. Τώρα ἡ γυμνή γυναίκα δέν ἀτενίζει τό φῶς τοῦ φωτογραφικοῦ φακοῦ ἀφρόνιστα: κοιτάζει μπροστά γεμάτη περίσκεψη, ὡσάν ἐπιτιμώμενη γιά τή γύμνια της, ἀλλά ἡ ὅλη στάση φανερώνει στοχασμό. Γυμνή, ἐνδεδυμένη μόνο τίς μεταξένιες δαντέλες της, κάθεται ἡ ἡμιεκκλιμένη Χριστιανή καί δείχνει τό φύλο της, καθῶς ἐμβαπτίζεται στό φῶς τοῦ ἀπογεύματος καί φαίνεται νά λάμπει τό αἷμα της.

7. Ἄραγε τί παρατηρεῖ τώρα ἡ μοναχική Εἰρήνη καθισμένη στό γαμήλιο κρεβάτι, γυμνή, χρόνια πολλά μετά τόν ἐκχριστιανισμό της; Καί ποιός λόγος νά μμηθεῖ τή στάση τῆς νηπιακῆς φωτογραφίας; Τίποτε δέ φαίνεται νά βλέπει ἡ Εἰρήνη Βῆτα ἀπέναντί της. Κοιτάζει μπροστά ἀλλά τίποτε δέν ἀντικρύζει. Οὔτε τόν φωτογραφικό φακό οὔτε ἐκεῖνον πού τή φωτογραφίζει. Ἄραγε νά τῆς ἔχει ἀποσπάσει τήν προσοχή ἡ σκοτεινή νεωκόρος τῆς βάπτισης, πού ὄλο τῆς γνέφει, «Ἐλα, ἔλα. Ἐδῶ, ἐδῶ!»; Μήπως ἀτενίζει γεμάτη ἐλπίδα τή νονά Κασσάνδρα πού τῆς ἀπλώνει συνέχεια τά χέρια καί τήν ἀνακρατεῖ μήν πέσει στό κενό; «Ὁχι, μωρό μου, ἀπό ἐκεῖ. Ἐδῶ, ἐδῶ μωρό μου», τήν κα-

λεῖ. Ἡ μήπως ἀπλῶς ἀναπαύεται πάλι γυμνή, ὅπως τῆς ἄρσσει; Τίποτε βέβαιο δέν δείχνει αὐτή ἡ φωτογραφία. Τίποτε βέβαιο δέν θρῖσκεται μέσα στά μάτια τῆς Εἰρήνης. Μόνη δεβαιότητα ἡ ἴδια ἡ φωτογράφιση μιᾶς γυναίκας ἀπό ἕναν ἀθέατο ἄντρα. Στέκει ἀπέναντί της, τή φωτογραφίζει, ὁμως ἐκεῖνη δέν τόν κοιτάζει. Ἀπλῶς τοῦ ἐπιτρέπει νά τήν δεῖ, καί ἐκεῖνος τή βλέπει καί τήν παραδίδει στό ἀνοιχτό διάφραγμα τῆς μηχανῆς. Δέν μιλά, ἀλλά ἡ γωνία ἀπό ὅπου στέκει καί φωτογραφίζει δείχνει πολλά. «Σέ φωτογραφίζω ἔτσι», φαίνεται νά τῆς λέει ὁ ἄντρας, «γιά νά σέ ἔχω, ὅταν πιά δέν θά σέ ἔχω. Ἀλλά καί τώρα δική μου δέν εἶσαι κι ἄς λούζεσαι στόν πόθο μου καί στά μαύρα νερά τῶν ματιῶν μου». Αὐτά λέει ὁ φωτογράφος μέ τήν Polaroid στραμμένη πρός τήν Εἰρήνη. Ὅμως τελικά ὅλα μοιάζουν μάταια. Μάταιος καί ὁ πόθος του μπροστά στή σιωπηλή γυναίκα. Κι ἐκεῖνος πιέζει τό κουμπί καί ἀκούγεται τό κοφτό κλίχ τῆς μηχανῆς. Ἄλλη κίνηση, ἄλλος ἦχος δέν φαίνεται νά ὑπάρχουν. Μονάχα ἡ ἀκίνητη Εἰρήνη (κοίτα) ὄλο νά δείχνει τήν ἀληθῆ της φύση κι ὄλο νά θυβίζεται μέσα στά τεχνητά ἀνθάκια τοῦ αὐζυγικοῦ κρεβατιοῦ. Ψεύτικα ἄνθη φυλακισμένα σέ τέλεια τετραγωνάκια.

Η ΠΟΙΗΣΗ ΩΣ ΕΙΡΩΝΙΚΗ ΠΤΗΣΗ

του Λάμπη Καγετάκη

Στήν ποίηση του Νάσου Βαγενά η αίσθηση και η συνείδηση της ειρωνείας εκφράζονται με τὰ οικειότερα μέσα, δηλαδή με τούς όρους της ποίησης. Η ποίηση αυτή αναδεικνύει τήν προσωδιακότητα της ειρωνείας ή, αυτή τή φορά, τό είδωλό τους, τήν ειρωνικότητα της προσωδίας. Η ποίηση πάντως αυτή αναφέρεται στα σημεία περιπλοκής ειρωνείας και προσωδίας. Είναι ή ειρωνική πτήση, ή νοσταλγική διάθεση έξόδου από τήν έρημη χώρα της ειρωνείας («νά βλέπουμε κι άθώα κάποτε τά πράγματα, και ήπια», Καβάφης), πού οδηγεί στήν ποιητική πτήση, τή λυτρωτική αυτή είμαρμένη. Η παρανάγωση της ειρωνικής πτήσης ως ποιητικής πτώσης έγινε σχολίο και τίτλος της συλλογής, αφού θεματοποιήθηκε προηγουμένως. Η ειρωνική πτήση είναι ένα σκληρό είδος ρέμδης, μία κατάσταση, ή όποια

...κατακρατά

κρυφά όλα τά κέρδη του έρωτα,

και στήν όποια μπερδεύονται «τά όρατά και τά άόρατα», «τά ύπερ και τά κατά», «τά λόγια τά ρηγά μέ τ' άπατα», ένα κουδάρι («Mille fiori», Η πώση του ίπτάμενου, 17). Η ποίηση έχει τή λύση, όταν υπάρχει ή όταν, τουλάχιστον, μπορεί νά διαβαστεί, κάτι για τό όποιο εϋθύνεται έξίσου ό άναγνώστης. Η ποίηση, ένδεχομένως, ως ειρωνική ένταση της προσοχής, μπορεί νά αφήσει τά κέρδη της.

Η έμμομη ιδέα της ποιητικής πτώσης «πάει κι έρχεται» στη συλλογή Η πώση του ίπτάμενου, β' (Παρουσία, 1997, σελίδες 22). Είναι ποιήματα πού «γράφτηκαν τό 1989 κατά τή διάρκεια της έκτύπωσης της συλλογής» Η πώση του ίπτάμενου (Στιγμή, 1989), «στήν όπρία τεχνολογικά άνήκουν» κατά τόν ποιητή τους («Σημείωμα», σ. 22). Μολονότι τά ποιήματα αυτά συστήνονται ως «συμπλήρωμα της δμώνυμης συλλογής», ή όποια εκδόθηκε πριν από όκτώ χρόνια, εκείνο τό β' του τίτλου θά πρέπει νά εκληφθεί ως άποτελεσματικότερο σχολίο, για τήν κρίση του άναγνώστη, νά έντάξει, καθώς τό δικαιούται, τά νέα ποιήματα στο μερικό σύνολο του ποιητικού έργου του Βαγενά, πού άποτελείται από τά δύο προηγούμενα ποιητικά βιβλία του. Γιατί παραπέμπει στή γνωστή ποιητική έξη του Σεφέρη νά δημιουργεί άντιστροφές, είδωλα των ποιημάτων του (πρβλ.

«Αγιάναπα, α'», «Αγιάναπα, β'», «Μνήμη, β'»), δίνει τό πλαίσιο μέσα στο όποιο θά πρέπει νά εκτιμηθούν και τούτα τά νέα ποιήματα. Από ένα σημείο της ποιητικής εξέλιξης και μετά ό ποιητής επανέρχεται σε έναν «πρώτο εαυτό», χωρίς νά επαναλαμβάνεται αλλά δημιουργώντας νέα, συμπληρωματικά ποιήματα, πού άντιστρέφουν ειρωνικά τόν κύριο χαρακτήρα των ποιημάτων στα όποια αναφέρονται, ενισχύοντας δευτερεύοντα στοιχεία των προηγούμενων. Η λέξη «ζόφος» υπάρχει, άλλωστε, στα νέα αυτά ποιήματα («Τριολέτο, β'») άνοιγοντας έναν διακριτικό διάλογο μέ τό «πηχτόν άστρόφως» του Σικελιανού (και γιατί όχι μέ τό ποιητικό Αίγαιο του Έλύτη), ανάμεσα στήν ποιητική πτήση και πτώση άντίστοιχα, ονομάζοντας έναν οικειότερο χώρο, τίς πλησιέστερες επιφάνειες όπου άγγίζει κάποιον ή άλήθεια του.

Η ποίηση ελευθερώνεται από τήν έλπίδα της πτήσης και από τόν φόβο της ποιητικής πτώσης ή από τόν φόβο της ποιητικής πεζολογίας, από τόν φόβο των τετριμμένων (Καβάφης), για νά είμαστε όσο γίνεται συγκεκριμένοι. Από τόν φόβο, γενικά, της ειρωνείας. Ο λαβύρινθος στήν ποίηση του Βαγενά δέν είναι μόνο έσωτερικός, ή «περιπλάνηση ενός μή ταξιδιώτη», αλλά και έξωτερικός, δημόσιος και κοινός, της γλωσσικής και της ποιητικής ειρωνείας είναι ό λαβύρινθος πού τόν ύφαινει τό φώς του ήλιου, «τό χρυσό δίχτυ», κατά τόν Σεφέρη, «όπου τά πράγματα σπαρταρούν σαν τά ψάρια» ό «κυκλοδιώκτος» ήλιος πού δίπλωνει και διπλώνει τό ποιητικό ύποκείμενο, τόν καλύτερο άναγνώστη όπως είναι ό ποιητής, «και μέ φώς και μέ θάνατον» (Κάλβος) είναι ένας λαβύρινθος εκτός δωματίου και γι' αυτό άποτελεσματικότερα κλειστός, άφότου έπесαν οί τοίχοι της κάμαρας (Καβάφης) ό λαβύρινθος είναι μία κατοικημένη έρημος, από τήν όποια έχει τήν ψευδαίσθηση ότι θγαίνει κανείς χάρη στους άντικατοπτρισμούς των όάσεων του έρωτα. Μία ποίηση κατ' έξοχήν άντιρωική πού όμως αναδεικνύεται και πάλι σε ήρωική, αλλά «εις μικρόν».

Σάν νέα, προχωρημένα ποιήματα διαβάστηκαν πρώτη φορά, στήν πρώτη τους δημοσίευση, όρισμένα από τά ποιήματα αυτά. Σύμφωνα με έξάλλον μέ τή θέση του ποιητή «ένα ποίημα άποκτά ποιητική ύπόσταση όχι από τή στιγμή

πού γράφεται αλλά από τη στιγμή που δημοσιεύεται», γιατί «η πράξη της δημοσίευσης — ακριβέστερα, της απόφασης για δημοσίευση — αποτελεί μέρος της δημιουργικής του διαδικασίας, τό τελευταίο, και κάποτε τό πιο σημαντικό, στάδιο της σύνθεσής του: εκείνο της αναγνώρισης της φουσιολογίας του ποιητή μέσα στό ποίημά του» (*Η έσθήτα της θεάς*, Στιγμή, 1988, 20). Τήν αίσθηση αυτή, ότι πρόκειται για νέα ποιήματα, αξίζει νά τήν υπερασπιστεί κανείς τώρα, πού έχει τήν εύκαιρία και τήν άνεση της δεύτερης και τρίτης ανάγνωσης, όχι μονάχα νά τήν έλέξει. Τήν αίσθηση αυτή έλέγχει και υποστηρίζει ή αντιστικτικότητα μεταξύ των ποιημάτων καθώς και όλόκληρης της συλλογής σέ σχέση μέ αυτή τήν όποία συμπληρώνει: «Τριολέτο, α'» — «Τριολέτο, β'» για παράδειγμα, ή ανάπτυξη δηλαδή της ειρωνείας όχι μονάχα σέ ένα θεματικό πεδίο, αλλά και σέ ένα προσωδιακό, πού συνταυτίζεται μέ τό πρώτο. Η αντίστιξη αυτή φιλοξενείται και σέ μικρότερα πεδία, έντός των ποιημάτων άνιχνεύεται και στό πεδίο των ένδοκειμενικών άναφορών. Νέα ποιήματα λοιπόν, καθώς έμβαθύνουν στό άσπρο (*Βάρβαρες ώδες*, Κέδρος, 1992, σ. 17), καθώς βασίζονται πλέον στην παραδοχή της μεγάλης αξίας πού έχουν οι «άπλές κινήσεις» και στην ποίηση, άν όχι προπάντων σ' αυτή (Διαλεκτική, σ. 15). Τόσο άπλή κίνηση ήταν δέκα χρόνια πριν ή έκδοση του *Μανούσου-Φάσση* (Στιγμή, 1987), ή όποία αποκάλυπτε τήν κρυφή έρωτοτροπία του Άναγνωστάκη μέ τήν έμμετρο και τήν όμοιοκατάληκτη ποίηση, του ποιητή πού εργάστηκε άλλωστε μέ τόν καλύτερο τρόπο στόν έλεύθερο στίχο. Τόσο άπλή κίνηση ύπήρξε, στην έλευθερία της, και ή ποίηση του Σεφέρη.

Όσοτόσο τά νέα αυτά ποιήματα, μολοντί δείχνουν, ένισχύουν και επεκτείνουν τίς νέες κατευθύνσεις προς τίς όποιες είχε κινηθεί ή ποίηση του Βαγενά μέ τίς *Βάρβαρες ώδες*, δέν συνιστούν τό επόμενο, πλήρες βήμα μετά από αυτές. Οι ώδες έκείνες δέν αποτελούσαν άπλώς μία νέα συλλογή έμφάνιζαν μίαν όλική όργάνωση, μίαν έννορηή-στροση, τρυπούσαν τό δίχτυ της ειρωνείας μέ αυτή τήν αίσθηση του όλου.

Ό Βαγενάς (1993), ξαναδιαβάζοντας τόν Άναγνωστάκη, συμπεραίνει ότι είναι «ό ποιητής πού συνεχίζει αξιότερα από κάθε άλλον τό δράμα πού θεραπεύει ή ποίηση του Σεφέρη [...], τό έργο του όποιου αποτελεί μίαν ώδή στην προσπάθεια υπέρβασης της ανθρώπινης όδύνης». Η όλη έκδρομή στό προτελευταίο ποιητικό διβλίό του Βαγενά μάς κάνει νά βλέπουμε στην παραπάνω κρίση για τόν Άναγνωστάκη στοιχεία άντλημένα από τήν ποιητική αυτοκριτική και αυτοσυνειδησία του Βαγενά. Η έμβάθυνση στό άσπρο, ειρωνική αντιστροφή της κοινότοπης ποιητικής εικόνας, αλλά και στέρεη ανάπτυξη της ποίησής του σέ όλα τά ειρωνικά πεδία, δέν είχε παρά τό αποτέλεσμα νά αναιρείται, ή τουλάχιστον νά καταπραύνεται, ή κοινή όδύνη.

Τό ίδιο είχε γίνει, προηγουμένως, και στό *Η πτώση του ιπτάμενου*, άναδεικνύοντας τή μεταφρασμένη ποίηση ως πρωτότυπη, μιά υπέρβαση της ειρωνείας αλλά σέ μικρότερη έκταση, και συνεπώς σέ μικρότερη ένταση.

Τό εμφανέστερο νέο στοιχείο πού κομίζει ή νέα συλλογή έγκνεται στην άποφασιστικότητα μέ τήν όποία στρέφεται ή ποίησή της προς τήν έμμετρο μορφή, χαρακτηριστικό πού δέν άναιρεί τήν έλευθερία του στίχου. Δέν είναι πλέον ή

άποφυγή του έμμετρου (μέ τή παλιά σημασία του όρου «έμμετρος») ό ποιητής έξάλλου έχει επιχειρήσει νά δώσει ευρύτερη σημασία στόν όρο «μέτρο»: πρόκειται, γράφει, για «τήν καθολική άρμονία πού είναι άπαραίτητη για νά αποκτήσει ένα κείμενο ποιητική ύπόσταση», για «τήν πλουσιότερη ρυθμική τάξη», τήν «άρμονία των άναλογιών, των αντιστοιχιών, των αντιθεσεων και ανταποκρίσεων, της όποίας ή άρμονία του μέτρου αποτελεί στοιχειώδη μορφή» (*Η έσθήτα της θεάς*, 19-20). Τό έρώτημα είναι όχι άν επιτρέπεται, αλλά άν επιβάλλεται πλέον νά μιλάμε για ένα νέο έμμετρο, πού έχει σφραγισθεί άποφασιστικά μέ τήν έμπειρία του έλεύθερου στίχου, έφόσον οι έξελίξεις πού σημειώθηκαν στην ποίηση των τελευταίων εκατό και πλέον χρόνων είναι σέ θέση νά αντισταθμίσουν όλες τίς προηγούμενες έξελίξεις. Τό έμμετρο στοιχείο, μέ τόν τρόπο πού χρησιμοποιείται στην περίπτωση πού ξεετάζουμε, δέν αφήνεται νά παγιδεύσει τήν ποιητική έκφραση. Μέ τό νά τίθεται συνειδητά σέ ειρωνική λειτουργία ή ποιητική γλώσσα μέ τή νέα χρήση του μέτρου και της όμοιοκαταληξίας, άποδυναμώνεται ή έξουσία πού είχαν αυτές οι μορφές νά κατευθύνουν τήν ποιητική πρόθεση μέ τήν έγγενή τους ειρωνικότητα. Η ειρωνικότητα των μορφών αυτών, «μέ θεωρία και μελέτη», γίνεται τώρα έλεγχομένη και άναλόγως επιχειρείται ή αξιοποίησή της. Αν ή έλευθέρωση των μορφών δοθήθηκε περισσότερο κάπου, είναι στό ότι έκαμε τούς ποιητές νά λυτρωθούν από τόν φόβο των παραδοσιακών μετρικών λειτουργιών. Τό στοιχείο της προσωδιακής «δαρβαρότητας» άνιχνεύεται ακριβώς στή χρήση των παραδοσιακών μετρικών μορφών αλλά μέ τήν άφαιρέση της δύναμης πού είχαν νά έξουσιάζουν, μέ τήν ταυτόχρονη άρση της κανονιστικότητας τήν όποία επέβαλαν.

Η ποίηση των ήμερών μας είναι άλλως έλεύθερη, αυτή ή πεποίθηση έρχεται στην ώρα της μέ τή νέα συλλογή του Βαγενά. Μπορούμε νά γράφουμε πλέον για μιά έλεύθερη έμμετρότητα, για «μιά πειθαρχία άνάλογη, αλλά όχι ίδια, μέ εκείνη του έμμετρου στίχου», για «κάτι άνάλογο μέ τήν πειθαρχία του έμμετρου στίχου», για έναν έμμετρο στίχο πού «δέν είναι ταυτόσημος μέ τόν παλιό έμμετρο στίχο, αλλά άνανεωμένος, γιατί είναι ζυμωμένος μέ τήν έμπειρία του έλεύθερου στίχου» (Θανάσης Ντόκος, περ. *Ο Πολίτης*, τχ. 125, Μάιος 1994, 61-63). Η συγκεκριμένη διαφορά έγκνεται λοιπόν στην άποφασιστικότητα μέ τήν όποία εκφράζεται αυτή ή άλλη προσωδιακή έλευθερία. Ζυγιάζεται πλέον *Η πτώση του ιπτάμενου* ένισχυμένη προς τή μεριά του έμμετρου στίχου, πράγμα πού όφείλεται στην πρόσθεση αυτών των δώδεκα έμμετρων και όμοιοκατάληκτων μικρών ποιημάτων. Η πτώση θά λέγαμε άναίρειται τώρα πειστικότερα, ως όμαλή και έλεγχομένη, συνειδητή και άποδεκτή, άναγκαία, πληρέστερη κίνηση. Συμβολική σημασία αποκτά τό γεγονός ότι ή νέα συλλογή βγαίνει από έναν έκδοτικό οίκο στόν όποιο έχουν εκδώσει νεότεροι ποιητές (Ηλίας Λάγιος) και οι όποιοι άναγνωρίζουν τή συμβολή του ώριμότερου ποιητή, όχι μόνο μέ τό ποιητικό αλλά και μέ τό κριτικό έργο του.

Οι ποιητές που εμφανίστηκαν στή δεκαετία του '70, σέ όρισμένους από τούς όποιους όφείλεται ή προσωδιακή άλλαγή πού διακρίνεται καθαρά πλέον στίς μέρες μας, δέν δημιούργησαν τό νέο αυτό προσωδιακό κλίμα ως νέοι, άλ-

λά ως ώρμοι και μεσόκοποι. Θά παρακινδύνευε κανείς να γράψει ότι ένα μερίδιο ευθύνης για τό αίσθημα της «πτώσης» φέρει γενικά ή «εγκατάλειψη» του ελεύθερου στίχου. Οί δυσκολίες θά έλεγε κανείς ότι «διεκτραγωδούνται», γίνονται θέμα του ποιήματος (*Η πτώση του Ιπτάμενου*, σ. 29):

πούπουλα πάνω στά λάχανα.

Όμως αυτό πού αναγνωρίζεται στην ποίηση του Βαγενά είναι ή μεγάλη ποικιλία στίς μορφές με τίς όποιες επιχειρείται ή «επανάκαμψη» και αυτό συμφωνεί με τό στοιχείο πού αναγνωρίζεται στον ίδιο τον ποιητή, στην μεγάλη προσοχή με την όποία προβαίνει, ως «περιώνυμος» πλέον, στίς προσωδιακές αυτές αλλαγές και υπηρετεί τίς ποιητικές φιλοδοξίες του. Όπως μās επιτρέπουν να συμπεράνουμε τά ποιήματα για τά όποια μιλάμε, οί αλλαγές αυτές δέν συνιστούν ούτε εγκατάλειψη του ελεύθερου στίχου αλλά ούτε και επανάκαμψη των παραδοσιακών μετρικών μορφών. Τά μετρικά και προσωδιακά πράγματα λειτουργούν σε μιάν άλλη διάσταση, πού υπερβαίνει (χωρίς να παύει να περιέχει) τόσο τό ελεύθερο όσο και τό έμμετρο στοιχείο.

Στό *Η πτώση του Ιπτάμενου* (1989) ό ρόλος του πρωτεύοντος ειρωνικού συντελεστή είχε δοθεί στην ποιητική γλώσσα της μετάφρασης, αναδεικνύοντας την ειρωνικότητα της ποιητικής μετάφρασης, αναδεικνύοντας το μεταφρασμένο ποίημα ως πρωτότυπο. Ένισχύεται, όμως, τώρα ή προσωδιακή διάσταση την όποία πήρε *Η πτώση του Ιπτάμενου* με τά τέσσερα διακριτά για την προσωδια τους ποιήματα («Mille fiori», «Η πτώση του Ιπτάμενου», «Σπινόζα», «Η τέταρτη μέρα»). Συνεχίζεται τό κέφι ενός ποιήματος όπως τό «Mille fiori», καθώς με τίς *Βάρβαρες ώδες* δινόταν ή συνέχεια στο κέφι ενός ποιήματος όπως τό «Βάρβαροι σίχοι» (*Η πτώση του Ιπτάμενου*, σ. 11). Ζει κι εδώ, αλλά χωρίς και πάλι να βασιλεύει, μία ιδέα από την «Cadenza» (*Η πτώση του Ιπτάμενου*, σ. 23), ότι

στό τέλος τό τέλος θά ένδώσει

και ότι

*τό μήλο θά ζήσει και πέρα απ' την πτώση
χωρίς να σαπίσει*

ιδέα πού τροφοδοτεί τό κέφι αυτό.

Άς επιμείνουμε λοιπόν σε μία διαπίστωση με την όποία άρχιζε αυτό τό κείμενο: ότι ή ποίηση αυτή αναδεικνύει την προσωδιακότητα της ειρωνείας ή, τό αντίθετο και ίσως δευτερεύον, την ειρωνικότητα της προσωδίας και ότι ή ποίηση αυτή αναφύεται κυρίως στα σημεία περιπλοκής ειρωνείας και προσωδίας. Η ποιητική γλώσσα αναπτύσσεται στην ποίηση του Βαγενά ως ειρωνική γλώσσα και ή μουσικότητα απορροφάται από την ειρωνικότητά της. Τό μουσικό της στοιχείο είναι ποιημένο έτσι ώστε να συμβάλλει στην ανάπτυξη του ειρωνικού της στοιχείου. Ό μουσικός χαρακτήρας της ποίησης αυτής δέν είναι άρκετός από μόνος του να προσδώσει σ' αυτήν τον χαρακτήρα του μοντέρνου, εάν δέν αναπτύσσεται προς όφελος μιας ειρωνικής γλώσσας, όχι πλέον απλώς μουσικής.

Ό Βαγενάς χρησιμοποιεί τό μέτρο και την όμοιοκαταληξία ύπονομεύοντας ή αφαιρώντας τον καθοριστικό ρόλο τους στην διαμόρφωση του προσωδιακού αποτελέσματος. Αναπτύσσει έτσι μέσα στην προσωδιακή παράδοση έναν ειρωνικό διάλογο με την έκμεταλλευση των άντινομιών του συστήματος. Με την καταχρηστική αλλά και με την ύποτονη λειτουργία της προσωδίας κατοχυρώνεται ή ελεύθερη

σχέση με την παράδοση αυτή, σχέση ή όποία επιτρέπει την ανάπτυξη της έκλεκτικότητας στον ύψηλότερο δυνατό βαθμό. Τά παραδοσιακά μέσα του μέτρου και της όμοιοκαταληξίας χρησιμοποιούνται για τίς εύκαιρίες πού προσφέρουν να αναπτυχθεί ή έγγενής γλωσσική ειρωνεία ως ποιητική. Η ποιητική ειρωνεία άποκτά τή σημασία πού έχει στην μοντέρνα ποίηση, επειδή αναδέχεται τό άλογο στοιχείο της. Μέσα στην ειρωνική γλώσσα συλλειτουργούν τό προσωδιακό στοιχείο με τό άλογο. Τό τελευταίο μπορεί να αναπτυχθεί με τή χρήση του προσωδιακού στοιχείου. Δέν είναι τόσο ό θεματικός μήτε ό μυθικός, είναι ό προσωδιακός συντελεστής εκείνος πού κυρίως συμβάλλει στην ανάπτυξη της ειρωνικής γλώσσας της ποίησης του Βαγενά.

Βλέπουμε, τελευταία, ένα ποιητικό φαινόμενο συμπληρωματικό εκείνου πού γνωρίσαμε ως μοντερνιστικό: ή μοντερνιστική ποίηση, ή ελληνική τουλάχιστον, να συνεχίζεται έκπεκτεινόμενη στο χώρο άκριδώς πού μέχρι τώρα ή ποίηση αυτή έλάχιστα είχε αξιοποιήσει: στον χώρο της έμμετρης και όμοιοκατάληκτης ποίησης, έφόσον ή μοντερνιστική ποίηση είχε άρκετά άπομυζήσει τά άλλα προσωδιακά στοιχεία. Εάν στην προηγούμενη φάση της ή μοντερνιστική ποίηση ανέπτυξε την ειρωνεία ως προσωδιακό συντελεστή, στην παρούσα φάση της αναπτύσσει την προσωδια ως ειρωνικό συντελεστή. Δέν είχαν τώρα οί ποιητές να άναίρεσουν ένα προσωδιακό παρελθόν δεδαρημένο με την κατηγορία της άνελευθερίας. Τό αντίθετο, είχαν να αναδιατάξουν μέσα από όλ' τό ποιητικό παρελθόν της μεγάλης άξιας προσωδιακές κατακτήσεις των τελευταίων εκατό χρόνων' να αναδιατάξουν την προσωδιακή πραγματικότητα αυτών των χρόνων αξιοποιώντας την πολύτιμη έμπειρία του ελεύθερου στίχου.

ΟΙΚΟΤΟΠΙΑ

το οικολογικό περιοδικό της νέας εποχής

ΣΕΙΧ-ΣΟΥ

ΧΡΟΝΙΚΟ

ενός προαναγγελέντος ΘΑΝΑΤΟΥ

Όλα αλλάζουν...

Ακόμα και οι μύθοι του Αισώπου

ΦΑΚΕΛΛΟΣ:
ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗ
της ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ

ΔΙΑΚΟΠΕΣ
στη ΧΩΡΑ των
ΠΑΡΑΘΕΡΙΣΤΩΝ

ΗΛΙΑΚΗ ΕΝΕΡΓΕΙΑ

Το κίνημα των
ΑΣΤΕΓΩΝ στη ΒΡΑΖΙΛΙΑ

ΚΟΡΙΝΘΟΣ: ΑΡΧΑΙΟ ΛΙΜΑΝΙ

Από τον ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗ στο DNA

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ: ΦΡΑΓΚΙΝΗ 9, ΤΗΛ. 241.791
ΑΘΗΝΑ: ΚΟΛΟΚΟΤΡΩΝΗ 31, ΤΗΛ. 3224.344
ΛΕΥΚΩΣΙΑ: Τ.Κ. 7510, ΤΗΛ. 355.560

ΔΟΚΙΜΙΟ ΚΑΙ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΣ ΛΟΓΟΣ

Γ.Β. Δερπιλῆς, *Ἄεί παῖδες ἀπαίδευτοι; Εἴκοσι τρία σχόλια περί ἐθνικισμοῦ, πλούτου καί παιδείας*, Ἐκδόσεις Καστανιώτη, Ἀθήνα 1996.

τοῦ Παναγιώτη Γ. Κιμουρτζῆ

Η σκέψη τοῦ Γ.Β. Δερπιλῆ είναι κυκλοτερής καί ἐξωστρεφής. Ἄραια συμπαγής. Αἰχμηρή, διαπεραστική ἀλλά λεία. Στήνει διάλογο μέ ὅ,τι δέχεται ὡς ἀπόλυτο. Καταδύεται στή συντήρηση καί τίς κοινωνικές ἀδράνειες καί ξεπροβάλλει αἰρετική. Τά στοιχεῖα αὐτά προσδίδουν στό βιβλίο του τό βασικό χάρισμα πού πρέπει νά διαθέτει ὁ δοκιμακός λόγος: νά δημιουργεῖ μία ἀτελεύτητη ἀλυσίδα μέ ἐπαναλαμβανόμενη τήν τριάδα τῶν ρημάτων διερωτῶμαι-συμπεραίνω-προτείνω.

Γιά τό δοκίμιο. Ποιά εἰκόνα θά μποροῦσε νά προκαλέσει στόν ἀναγνώστη τό διάβασμα ἑνός σθεναροῦ ὅσο καί εὐέλκτου βιβλίου, εἰδικότερα ἑνός δοκιμίου; Βασικά χαρακτηριστικά αὐτῆς τῆς εἰκόνας θά ἦταν ἡ συνοχή της στό κέντρο καί ἡ περιμετρική της διάχυση. Μέ γνώμονα τά χαρακτηριστικά αὐτά, ἔχω δώσει στό ἀρχικό ἐρώτημα δύο ἀπαντήσεις-εἰκόνες.

Ἡ πρώτη εἰκόνα: οἱ χημικές ἐνώσεις, ὅπως παριστάνονται στά διδακτικά ἐγχειρίδια, δηλαδή μικρές σφαῖρες πού ἐνώνονται σέ συνεκτικό σύνολο, ἀνοικτό ὅμως νά συνδεθῆί μέ ἄλλα παρόμοια. Ἡ δεύτερη εἰκόνα, ἄκρως ὑποκειμενική, εἶναι αἰσθητική: ἔργα τοῦ συνθετικοῦ κυδισμού ἔϊτε πίνακες τοῦ Μάρκ Σογκάλ πού οἱ μορφές, ὕδαρες ἀλλά γήινες στόν πυρήνα τους, συμμετέχουν στήν κοινωνική λειτουργία καί πρὸς τήν περιφέρεια ἐξατμίζονται στήν φαντασία καί ἴπτανται.

Καθένα ἀπό τά εἰκόνι τρία σχόλια πού συνθέτουν τό βιβλίο χαρακτηρίζεται ἀπό τό ἴδιο γνώρισμα πού διαθέτει τό σύνολο: προβληματισμό ἐπαμφοτερίζοντα, ἀποψη συγκεκριμένη. Ὅμως, εἶναι ἀναγκαῖα προϋπόθεση γιά τόν δοκιμακὸν λόγο νά ἐμφανίζει αὐτή τήν ἐσωτερική συνέπεια;

Εἶναι. Οἱ ὁμορφες ἀσυνέπειες εἶναι ἀπό τίς ἀρετές πού, ὅποτε δέν κατανοοῦν ἐκζήτηση, δίνουν σημαντικά λογοτεχνήματα. Οἱ ἀφύσικες τοποθετήσεις τῶν λέξων προκειμένου νά στρίψει ὁ λόγος, νά γίνῃ στροφή τοῦ ποιήματος, πού ἐπιλέγει ὁ Ἐλύτης, πλάθουν ἕνα φυσικότατο, θαυγάλανο καί ἀλμυρό κοίταγμα τῆς ζωῆς. Οἱ περίπλοκες, μακροπερίοδες περιγραφές τῆς φύσης στόν Μ. Πρῶστ ὑποδεικνύουν τήν πιὸ ἀπλή καί μεστή πράξη πού εἶναι τό κοίταγμα τῆς.

Ἀντιθέτως, καμία ἀσυνέπεια δέν ταιριάζει στήν ἐπιστημονική διαπραγμάτευση. Συνεπάγεται τήν ἀποδεικτική της ἀδυναμία.

Γιά τό δοκίμιο —εἴτε τά σχόλια μέ δοκιμακὸν λόγο, ὅπως ὀρίζει ὁ ἴδιος ὁ συγγραφέας τό κείμενό του— ἰσχύει τό ἴδιο. Δύο ἐπιχειρήματα καί ὁ συνδυασμός τους στηρίζουν τήν ἀποψη αὐτή. Πρῶτο ἐπιχείρημα: ὁ σχολαστικός,

δοκιμακὸς λόγος ἐγκολπώνεται τήν ἐπιστημονική διαπραγμάτευση. Τήν προϋποθέτει γιὰ τήν ἀξιοποιεῖ ἀναλυτικά, γιὰ νά τήν συνθέσει σέ κοινωνική θέαση, σέ κοινωνική πρόταση, καί, ὅταν τολμᾷ περισσότερο, σέ κοινωνική στάση. Γερός ἐρευνητής - ἱκανὸς στοχαστής: δέν εἶναι ἐξίσωση, ἀλλά εἶναι ἐμφανῆς σχέση. Ἐπομένως, ἡ ἀσυνέπεια στόν δοκιμακὸν λόγο συνδυάζεται μέ σαθρά ἐπιστημονικά θεμέλια. Δεύτερο ἐπιχείρημα: ὅλοι, ποιητής, πεζογράφος, ἐπιστήμονας, δοκιμογράφος θά στοχεύσουν νά μᾶς εὐφράνουν, νά μᾶς δείξουν, νά μᾶς ἐξηγήσουν. Ἐν τέλει, θά μᾶς προτείνουν καί ἐμεῖς θά τοὺς ἐλέγξουμε πρὶν τοὺς ἀκολουθήσουμε. Ἐπειδὴ, ὅμως, οἱ στόχοι εἶναι πολλοὶ καί τά μέσα πού θά χρησιμοποιήσει καθένας ποικίλλουν, θά ζητήσουμε τῆ συνέπεια μέ περισσὴ ἐπιμονή ἀπὸ ἐκεῖνον πού δοκιμάζει νά σχολιάσει ἐμᾶς καί τήν κοινωνία μας: ἀπὸ τόν δοκιμογράφο.

Ἀπεραντολόγος ἢ ὄχι, ὁ γενικός προβληματισμός γιά τόν δοκιμακὸν λόγο ὠφελεῖ ὥστε νά ἐλέγξουμε τό βιβλίο τοῦ Γ.Β. Δερπιλῆ καί νά τό συγκρίνουμε.

Οἱ ἀρετές: συνέπεια, πλατιά καί στέρεη ἐρευνητική θεμελίωση, δύναμη στοχασμοῦ, λογικὸς βηματισμός τῆς σκέψης, γενναιοφροσύνη στήν ἐρμηνεία, στήν προτεινόμενη δράση, στήν πρόβλεψη, ὕψος κομψο-λιτό.

Μειονέκτημα: ἡ ἀναστολή πού ἔχει τό βιβλίο νά αὐτοπροσδιορισθῆ ὡς δοκίμιο. Ἐάν εἶχαν λείπει οἱ διαστρεβλωτικοί, στομφώδεις τίτλοι «Δοκίμιον περί...», πού τοὺς συναντᾶμε πυκνοὺς ἐπὶ δύο αἰῶνες, δέν θά εἶχε ἀποκοπῆ ἡ λέξη ἀπὸ τήν ρίζα της - τό ρῆμα δοκιμάζω. Οὔτε ἀπὸ τό νόημα πού τῆς ἔδωσε ἡ ἐμπειρία, ἄμεσα σχετικὸ μέ τῆ δοκιμῆ: δοκιμαστική, σύντομη διαπραγμάτευση. Ἐκεῖ δέν θά ἔφευγε στό νοῦ του τό ρῆμα δοκῶ, στήν πλέον αὐστηρή του χρήση: σκέφτομαι. Ἀπευθείας θά ἀνασύραμε τῆ χρήση τοῦ δοκῶ στήν ὁμόχη ἐκφραση μέ τῆ δοκιμῆ: δοκεῖ μοί - μοῦ φαίνεται. Ἡ «δοκιμῆ» πού ἐπιχειρεῖ ὁ συγγραφέας θά ἦταν αὐτονόητη καί ἔτσι δέν θά χρειαζόταν νά δικαιολογηθῆ σέ «ὄσους ἐνδεχομένως θά περίμεναν ἀποδείξεις καί αὐστηροὺς συλλογισμοὺς» (σ. 11-12).

Ἡ σύγκριση. Στὴ χώρα μας, ὁ δοκιμακὸς λόγος λίγες φορές παρουσιάζεται σέ αὐτόνομη μορφή, σέ βιβλίο. Φιλοξενεῖται κυρίως στά περιοδικὰ ἐντυπα. Ἐκεῖ ὅμως ἀπ' ἑνὸς προσαρμῶζει τίς διαστάσεις του, ἀπ' ἑτέρου μένει ἀπροστάτευτος σέ παραναγνώσεις. Τό «στίγμα» τοῦ ἐντύπου, ἡ ἐπικαιρότητα πού συχνὰ παρελκύει τόν λόγο, τὰ ἀνάμεικτα διαθέσιμα δέν ἐπιτρέπουν στή «δοκιμῆ» νά ἐλεγχθῆ συνολικῶς.

Μία συνηθισμένη πρακτική που αντιμετωπίζει το πρόβλημα είναι η συγκέντρωση των μικρών, αυτόνομων δημοσιευμάτων σε τόμο. Όμως, όταν δέν υποβάλλονται τά κείμενα σε μεταγενέστερες έπεξεργασίες και όταν αναδημοσιεύονται όλα άδιακρίτως, γεννιέται άλλο πρόβλημα: ό άναγνώστης αισθάνεται ότι ό συγγραφέας προσπαθεί νά επιβληθεί μέ τήν παρουσία του και λιγότερο νά πείσει μέ τή σκέψη του. Ό Γ.Β. Δερτιλής δέν μās προτείνει τόν έαυτό του. Μās προτείνει τίς άπορίες και τίς άπόψεις του. Άπό περίπου σαράντα έπιφυλλίδες στήν έφημερίδα *Τό Βήμα* παρουσιάζει είκοσι τρείς ξαναδουλεμένες. Για νά πλησιάσουμε, σε μεθόδους τουλάχιστον, αυτό που θαυμάζουμε δύο αιώνες τώρα, τήν όργάνωση του πνευματικού διαλόγου στήν Εύρώπη, άπαιτούνται πολλά τέτοια δοκίμια. Για νά πάψει ή κοινωνία μας νά ψάχνει τούς διανοούμενούς της και οι διανοούμενοι τήν κοινωνία που τούς αντίστοιχεί, χρειάζεται αυτό που, έπειδή θεωρείται αυτονόητο, παραμελείται εύκολα: λόγος λιτός, έξαιρετικός και συστηματικός.

- Που είναι οι διανοούμενοι στή χώρα μας; διερωτάται ή τηλεπαθής κοινωνία μας.
- Ψάξτε νά μās βρείτε, άπαντούν οι φιλοπαίγμονες «πνευματικοί» μας.

Γιά τόν τίτλο. Έρωτηματικός, άνήσυχος' όπως όλο τό βιβλίο. Η διφορούμενη άνάγνωση που έπιτρέπει τό άεί (Α.Ε.Ι.) και ή άφιέρωση «Στά παιδιά, που μέ λαμπερά μάτια φωτίζουν τό άμφιθέατρο» συνδέονται άπευθείας μέ τά βασικά χαρακτηριστικά που άποδίδει στήν έποχή μας ό συγγραφέας: «Είναι ή έποχή τής πληροφορικής, τής διάχυσης τής γνώσης, του "γνωστικού κεφαλαίου". Στίς μέρες μας, άλλωστε, δημιουργείται ένας τέταρτος τομέας τής παραγωγής, ό τομέας τής γνώσης και του πολιτισμού» (σ. 126). Τίτλος που περιέχει τόν χρόνο, παρελθόντα και μέλλοντα (άεί) τίτλος που διαπιστώνει (άπαιδευτοί) τίτλος που άφυπνίζει και προτείνει (άεί άπαιδευτοί): τίτλος μέ ιστορική όπτική.

Γιά τό περιεχόμενο. Η μέθοδος του βιβλίου είναι ή ιστορική άνάλυση. Δίπλα στον προβληματισμό για τή νεοελληνική κοινωνία ύπάρχει άδιάκοπα ό έλεγχος τής μεθόδου. Έτσι, ή ιστορική άνάλυση έμπλουτίζεται άπό τίς άπόψεις που προτείνει έμμεσα ό συγγραφέας. Άμεσα έχει διαπραγματευθεί τό θέμα σε μία άλλη «δοκιμή», σε ένα άρθρο του, που έπικοινωνεί γόνιμα μέ τό βιβλίο του: «Φαντασία λιθάνη: Ιστορία, Άπροσδιοριστία και Προβλεψιμότητα», *Νεοελληνική παιδεία και Κοινωνία. Πρακτικά διεθνούς συνεδρίου άφιερωμένου στή μνήμη του Κ.Θ. Δημαρά*, Άθήνα, Όμιλος Μελέτης του Έλληνικού Διαφωτισμού, 1995, σ. 593-640.

Γιά νά αναλύσει τή νεοελληνική κοινωνία, τό βιβλίο στήρίζεται σε τρείς διαπλεκόμενους άξονες: Ίδεολογία-έθνικισμός, Ύλη-πλούτος, Έκπαίδευση-γνώση. Αναζητά τίς κοινωνικές μεταβολές, προβαίνει σε περιοδολογήσεις και άναδεικνύει μέ τόν τρόπο αυτόν πρόσθετα ιδεολογήματα και έννοιες, τά όποια συγκροτούν τήν έρμηνεία: συλλογική συνείδηση και συλλογικό άσύνειδο, αρχαιολατρεία, οικονομισμός, άτομισμός, ύλισμός, εύρωλαγνία, εύρωγνωσία, έλεγχόμενη κοινωνική κινητικότητα, έπιλεκτική κοινωνική κινητικότητα, ίεραρχική εκπαίδευση. Νομίζω ότι οι όροι αυτοί, έπειδή είναι πολύ καλά έπιλεγμένοι, άκόμη και

μέ τήν άτακτη παράθεσή τους, ύποδεικνύουν τό έρμηνευτικό νήμα.

Η νέα βαριά βιομηχανία είναι ή γνώση. Η παραδοχή αυτή, καθώς διαχέεται, διαμορφώνει τίς συμπεριφορές των κρατών και των κοινωνιών. Ό συγγραφέας διερευνά τά ιδεολογικά-οικονομικά αίτια που καθύψηναν τή συμπεριφορά τής ελληνικής κοινωνίας άπέναντι στις προηγούμενες βαριές βιομηχανίες. Δέν πρόκειται για άπολογισμό και γι' αυτό ή άνάλυση δέν καταλήγει ούτε σε περίσσειμα ούτε σε έλλειμμα. Καταλήγει σε πρόταση για τή νέα μας κοινωνική διαμόρφωση, τήν παρούσα και τή μελλοντική. Η πρόταση θέτει στον πυρήνα της τή γενική παιδεία. Όμως, τί νοείται ως γενική παιδεία; Ποιές κοινωνικές και εκπαιδευτικές διαδικασίες οδηγούν προς αυτήν; Ό σοφός Πλάτων βοηθά τά διβλοκρατικά σημειώματα νά μήν περιπίπτουν σε τέτοιες μακρηγορίες: ό λόγος «του πατρός άεί δείται βοηθού».

Γλωσσομορφολογικά. Ό λόγος του Γ.Β. Δερτιλή συμπύσσεται, ενώ τήν ίδια στιγμή τό επιχείρημά του άναπτύσσεται. Πετυχαίνει μέ συγγραφική αυτοκυριαρχία νά καταναλώσει τόσο τυπογραφικό μελάνι όσο είναι άπαραίτητο για νά εκτεθούν οι άπόψεις του διανγείς. Μικροί κύκλοι επανάληψης στερεώνουν τίς άπόψεις του συγγραφέα άπό διαφορετικούς δρόμους και άναδεικνύουν τούς έλεύθερους συνδέσμους των άπόψεων αυτών.

Η έκτενής έρευνητική ύποδομή άπεικονίζεται στο ύφος του βιβλίου: «σταθερότητα» των ρημάτων, «κοφτός» λόγος. Έπίσης στο κείμενο συναντώνται πολλοί μαθηματικοί όροι. Είναι φυσικό: ό λόγος παρακολουθεί μία σκέψη που εργαζεται για νά είναι λογική, άποδεικτική. Τέλος, γίνεται καλοζυγισμένη χρήση άρκετών αρχαιοελληνικών έκφράσεων (ένδεικτικά: ό ίδιος ό τίτλος, «πλούτος πτερόεις», «μύρμηκες και τέττιγες», «τό παρελθόν ούκ άπογίνεται»). Μέ τήν έπιλογή του αυτή ό συγγραφέας εφαρμόζει στο λόγο μία θεωρητική του άποψη και έτσι τή στηρίζει έμπρακτα: «Θά μπορούσαμε νά έχουμε μία πιό ίσορροπημένη σχέση μέ τό αρχαιοελληνικό παρελθόν αυτού του τόπου και, μέσα στή μεταγενέστερη και σύγχρονη ιστορία του, νά άνακαλύπταμε στοιχεία αυτοσεβασμού σημαντικότερα άπό τόν φυλετισμό και τήν αρχαιολατρεία» (σ. 26).

Εύρετήριο. Συνήθως, τά ουσιαστικά διαμορφώνουν τούς όρους και οι -ισμοί και τά επίθετα τίς θεωρίες. Άκόμη και τό πλέον εύσυντοπο δοκίμιο, έφόσον άρθρώνει τόν θεωρητικό λόγο του συγγραφέα, δημιουργεί τήν άνάγκη για ένα εύρετήριο όρων και έννοιών. Άπό τό βιβλίο λείπει ένα τέτοιο εύρετήριο. Έπομένως, οι ύπόλοιποι έχουμε άρκετή δουλειά μέ τό μολύβι στο χέρι.

Γιά τήν άυτογνωσία. Οι ιστορικές μελέτες μās τό λένε άδιάκοπα: ή άυτογνωσία βοηθά μία κοινωνία νά άναπροσδιορίζεται, μέσα άπό μία διαρκούσα συζήτηση των μελών της για τό πότε αυτό χρειάζεται. Η διαπίστωση, άν και όνομάζει μόνο τήν κοινωνία, παραινεί στήν άυτογνωσία τρείς άποδέκτες: τό άτομο, τίς κοινωνικές ομάδες/τίς κρατικές κοινωνίες, τήν παγκόσμια κοινωνία.

Ό Γ.Β. Δερτιλής άνακινεί τόν διάλογο μέ όλους αυτούς τούς άποδέκτες. Μέ τρόπο τεκμηριωμένο και νηφάλιο μās προτείνει νά άπαλλαγούμε άπό τίς συμπλεγματικές έρμηνείες που τονίζουν τό χυδαίο. Μās προτρέπει σε άναζήτηση των αίτιακών σχέσεων, ή όποία μās φέρνει πιό κοντά στήν άυτογνωσία.